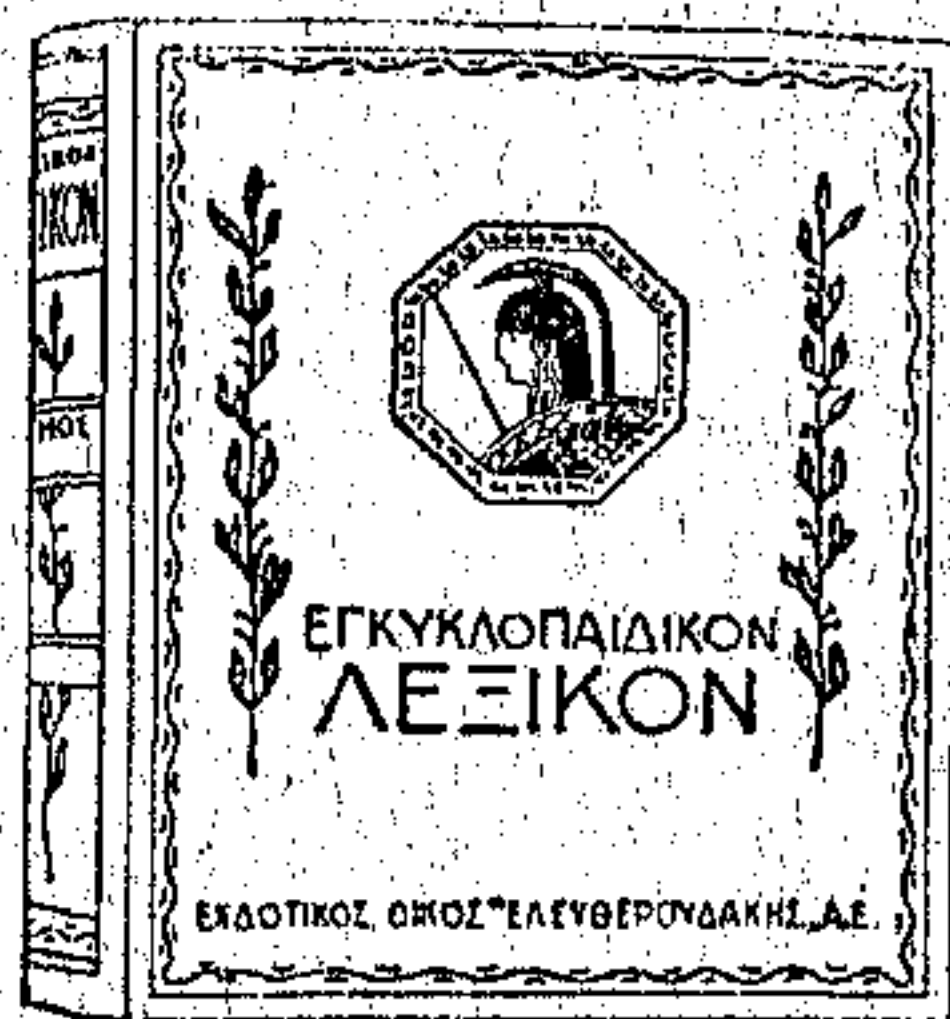

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ

ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ Α. Ε.

ΜΕΓΑ
ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΙΚΟΝ
ΛΕΞΙΚΟΝ

ΖΗΤΗΣΑΤΕ ΟΡΟΥΣ ΑΠΟΚΤΗΣΕΩΣ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ

ΓΡΑΦΕΙΑ: ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ 28-ΑΘΗΝΑ

Ο Εκπαιδευτικός Όμιλος είναι το σωματείο της πρωτοπορείας του δημοτικισμού.

Σκοπός του να βοηθήσει να αναμορφωθεί ριζικά η ελληνική παιδεία. Κάθε προσεδεφτικός δάσκαλος πρέπει να είναι μέλος του.

Τα μέλη πληρώνουν ταχτική συνδρομή 55 δραχ. το χρόνο, έχταχτη εισφορά 45.

Οι δάσκαλοι πληρώνουν ταχτική συνδρομή 40 δραχ. το χρόνο, έχταχτη εισφορά 30 δραχ. το χρόνο.

Τα μέλη του Εκπαιδευτικού Ομίλου παίρνουν την «Αναγέννηση» μαζί με τη «Σχολική Πράξη» πληρώνοντας 100 δραχ. το χρόνο.

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

ΜΗΝΙΑΙΟ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΕΠΙΣΤΗΜΗ
ΤΕΧΝΗ
ΠΑΙΔΕΙΑ

Β

Ⓞ

ΑΘΗΝΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ Δ. ΓΛΗΝΟΣ

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ — ΕΠΙΣΤΗΜΗ — ΤΕΧΝΗ — ΠΑΙΔΕΙΑ

ΣΧΟΛΙΚΗ ΠΡΑΞΗ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Δ. Α. ΓΛΗΝΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΤΗ ΣΥΝΤΑΞΗ
Κ. Δ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΑΘΗΝΑ — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ 28
(Μέγαρο Έφρασιου, Δωμ. αρ. 59)

ΧΡΟΝΙΑ ΒΙ - ΦΥΛΛΑΔΙΟ 8^ο — ΑΠΡΙΛΗΣ 1928

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΧΑΙΡΕ, Ω ΧΑΙΡΕ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ	Σελ. 337
ΚΩΣΤΑ ΒΑΡΝΑΛΗ: Τέχνη και κοινωνικές συνθήκες	» 341
P. VALERY: Το πνεύμα και τα όνειρα του ανθρώπου	» 353
Κ. ΠΑΡΑΣΧΟΥ: Το πατριωτικό ιδανικό του Βαλαωρίτη	» 359
ΑΓΓΕΛΑΣ ΘΡ. ΚΑΣΤΑΝΑΚΗ: Κάποια ζητήματα ήθους	» 366
ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ: Μιχ. Μίτα. Η τονική μεταρρύθμιση. Τάκη Δημόπουλου. Ρατσισμός και Δελφοί—Δώρας Μράτσου: Ο νεοελληνικός στίχος	» 372
ΣΤΡΑΤΗ ΣΩΜΕΡΙΤΗ: Πολιτικοί Στοιχασμοί. Γράμματα και Πολιτική	» 376
ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ: ΛΑΚΗ ΘΡΥΛΟΥ. Νεοελληνικό Διήγημα	» 378
ΜΙΚΡΑ ΧΡΟΝΙΚΑ: Η δίκη του Ιατράτι. Ένα ιστορικό έγγραφο	» 380
ΣΧΟΛΙΑ	» 381
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ	» 383

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΠΡΑΞΗΣ

ΝΤΟΡΟΥ ΝΤΟΡΗ: Δόν Κιχώνης Δάσκαλος σελ. 161. Α. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ: Τα προβλήματα της Μέσης Παιδείας σελ. 171. BERNARD SHAW: Στοχασμοί σελ. 177. H. G. WELLS: Η ζωή και η δράση ενός μεγάλου παιδαγωγού σελ. 178. ΜΙΧ. ΜΙΤΑ: Από τη ζωή του σχολείου μας σελ. 181. Α. ΖΑΦΕΙΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ: Τα παιδιά κριτικίζουν το δάσκαλο σελ. 182. Δ. ΧΕΛΜΟΥ: Επιθεωρητικές Αναμνήσεις σελ. 183.

Για τελευταία φορά παρακαλούμε όσους καθυστερούν τη συνδρομή τους να μας τη στείλουν.

Από το έρχόμενο φύλλο θα διακόψουμε την αποστολή σε όσους δεν πληρώσουν.

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

ΜΗΝΙΑΙΟ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Δ. Α. ΓΛΗΝΟΣ

ΧΡΟΝΙΑ Β.

ΑΠΡΙΛΗΣ 1928

ΦΥΛΛΑΔΙΟ 8^ο

ΓΙΑ ΝΑ ΚΑΤΑΝΟΟΥΜΕ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΜΑΣ

ΧΑΙΡΕ, Ω ΧΑΙΡΕ, ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

(Εθνικός ύμνος των Ελλήνων)

Στις 3 Ιουνίου 1927, δηλαδή πριν δέκα μήνες, δημοσιεύτηκε το τελευταίο Σύνταγμα των Ελλήνων. Το Σύνταγμα αυτό συζητήθηκε τρία τόσα χρόνια. Κοινοβουλευτικές Επιτροπές, Συνελεύσεις, Βουλές, κόμματα, το δούλεψαν, το ψαχούλιασαν, το διόρθωσαν, το ψήφισαν. Είναι άπαύγασμα της πολιτικής συνείδησης του Ελληνικού λαού. Από τον καιρό που ψηφίστηκε ως τώρα, τίποτε σημαντικό δεν άλλαξε στον τόπο μας. Ή αν άλλαξε κάτι, πήγε στο καλύτερο, τουλάχιστο φαινομενικά. Πολιτική και οικονομική σταθερότητα, κοινοβουλευτισμός, απалότητα στις πολιτικές αντιθέσεις. Τον καιρό, που ψηφιζόταν το Σύνταγμα, ή Ρωσία υπήρχε με τη σημερινή της μορφή, ή «κομμουνιστική διεθνής» δούλεβε ίσως έντονα από σήμερα, κομμουνιστικό κόμμα με δέκα βουλευτές ήταν στη Βουλή μέσα.

Όλος ο «κομμουνιστικός κίνδυνος» αυτούσιος, και όσος είναι στην πραγματικότητα και όσος είναι στη φαντασία ή στην κακή πίστη εκείνων που τον παραφουσκώνουν, ήταν και τότε ο ίδιος.

Και όμως το Σύνταγμα των Ελλήνων δρίζει:

— «Η ελευθερία της θρησκευτικής συνειδήσεως είναι απαραβίαστος».

(άρθρο 1)

— «Το Ελληνικόν Κράτος είναι Δημοκρατία. Άπασαι αι εξουσίαι πηγάζουν από το Έθνος, υπάρχουν υπέρ αυτού και ασκούνται καθ' όν τρόπον δρίζει το Σύνταγμα».

(άρθρο 2)

— «Επί πολιτικῶν ἐγκλημάτων δύναται πάντοτε το Συμβούλιον τῶν Πλημμελειοδικῶν τῇ αἰτήσει τοῦ προφυλακισθέντος νά ἐπιτρέπη τήν ἀπόλυσιν αὐτοῦ ἐπί ἐγγυήσει».

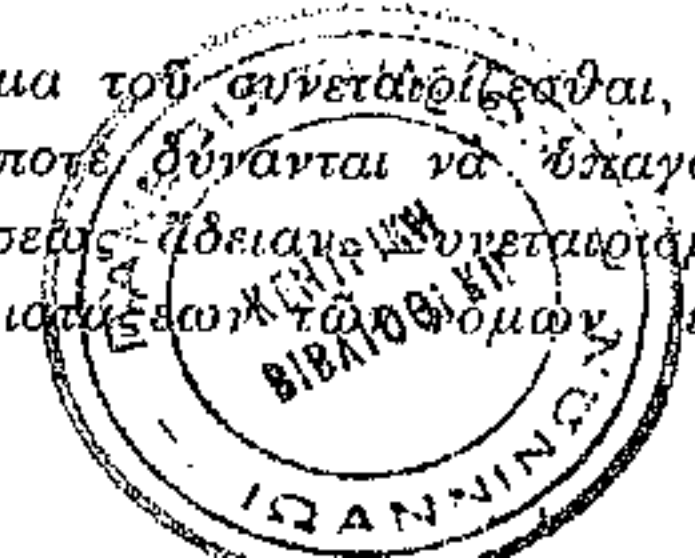
(άρθρο 12)

— «Οἱ Ἕλληνες ἔχουν τὸ δικαίωμα τοῦ συνέρχεσθαι ἡσυχῶς καὶ ἀόπλως».

(άρθρο 13)

— «Οἱ Ἕλληνες ἔχουν τὸ δικαίωμα τοῦ ἀντιτάξεσθαι, τηροῦντες τοὺς νόμους τοῦ κράτους, οἵτινες ὅμως οὐδέποτε δύναται νά ἐκπαύουν τὸ δικαίωμα τοῦτου εἰς προηγουμένην τῆς Κυβερνήσεως ἰδέαν. Ἡ ἀνταρσία δὲν δύναται νά διαλυθῇ ἐνεκα παραβάσεως τῶν διατάξεων τῶν ἐπιπέδων, εἰμὴ διὰ δικαστικῆς ἀποφάσεως».

(άρθρο 14)

«Ἐκαστος δύναται τὰ δημοσιεῖα προσηγορικῶς, ἔγγραφως, καὶ διὰ τοῦ τύπου τοῦς στοιχομοδὸς τῶν τηρῶν τοῦς νόμους τοῦ Κράτους. Ὁ τύπος εἶναι ἐλεύθερος. Ἡ λογοκρισία ὡς καὶ πᾶν ἄλλο προληπτικὸν μέτρον ἀπαγορεύονται. Ἀπαγορεύονται ὡσαύτως ἡ κατὰσχεν εφημερίδων καὶ ἄλλων ἐπιπέπων διατριβῶν, εἴτε πρὸ τῆς δημοσιεύσεως εἴτε μετ' αὐτήν».

«Τὰ ἀδικήματα τοῦ τύπου δὲν θεωροῦνται ὡς ἐπ' αὐτομόχον». (ἄρθρο 16)

«Ὁδὸς στρεβλὴ τῆς ἰδιοκτησίας αὐτοῦ, εἰμὴ διὰ δημοσίαν ἀνέλεειαν προσηγορικῶς ἀποδεδειγμένην, ἵτε καὶ ὅπως ὁ νόμος διατάσσει, πάντοτε δὲ προηγουμένης πλήρους ἀποζημιώσεως». (ἄρθρο 19)

«Ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐπιπέπη καὶ ἡ διδασκαλία αὐτῆς εἶναι ἐλεύθεροι, διατελοῦν δὲ ὑπὸ τῆς προστασίας τοῦ Κράτους, τὸ ἄποστον συμμετέχει εἰς τὴν ἐπιπέπειαν καὶ ἐξάπλωσιν αὐτῶν». (ἄρθρο 21)

Αὐτὰ λέει τὸ Σύνταγμα, δηλαδὴ ἡ πολιτικὴ συνείδησις τῶν Ἑλλήνων καὶ ὁ πατριωτισμὸς τῶν, ποὺ τὸ τηρεῖ πιστῶ, στίς 3 Ἰουνίου 1927. Μετὰ δέκα μῆνες ἀπὸ τότε τὸ Κράτος, ἡ Βουλὴ, ἡ Κοινωνία εἶναι, λέγει, κατατρομαγμένους ἀπὸ τῆς δράσεως τοῦ «κακοπροβῆτος κομμουνισμοῦ». Ἡ δράσις αὐτὴ οὐτε σὲ καμιά στίση, οὐτε σὲ καμιά ἀπεργία, οὐτε σὲ τίποτε ἄλλο παρουσιάζατο, πρὸ μόνου αὐτὴν ἐκδόση μᾶς μετριότητος ἐφημερίδας ποὺ φητοζοεῖ, καὶ σὲ κάποιους φονεακικοὺς κυριακίτικους περίπατους μερικῶν ἑκατοντιῶδων αἰτόμων. Οἱ περίφημοι «ἐμπρησμοί» ἀποδείχτηκαν τουλάχιστον οἱ μισοὶ ἐπιχειρήσεις καπιταλιστικές, καὶ οἱ ἄλλοι μισοὶ φαίνεται πὺς εἶναι τὸ ἴδιον.

Καὶ ὅμως ὁ «κακοπροβῆτος κομμουνισμὸς» τρομοκρατεῖ τοὺς ἀγαθοὺς ἀστοὺς, γιατί τρομοκρατοῦν τὴ φραντισία τους οἱ ἐφημερίδες, ποὺ ἀποδείχτηκαν ὅλες, τουλάχιστον ἀπὸ τίς ἀλληλοκατηγορίες τους, καλοπληρωμένες ἀπὸ τρεῖς οἰκονομικὲς ἐπιχειρήσεις, καὶ οἱ χωροφύλικες, μικροὶ καὶ μεγάλοι, ποὺ ἔκαμαν τὸν κομμουνισμὸ «ἐπιχειρήσιμ» ὑπάρξεως... τοῦ ἑαυτοῦ των. Καὶ λυπὸν γὰρ νὰ χτυπηθεῖ κατακέφαλα αὐτὸ τὸ τέρας, διωρίζεται μιά μεγάλη ἐπιτροπὴ ἀπὸ νομομαθεῖς, ἀνώτατους ὑπάλληλους καὶ ἀνώτατους πνευματικοὺς, καὶ ἐπιμαίρει νομοθέτημα, ποὺ περιέχει τίς ἀκόλουθες διατάξεις:

«Ὅστις προσηγορικῶς, ἢ ἔγγραφως, ἢ διὰ παρουσιάσεων, ἢ εἰκόμων, ἢ καθ' αἰσθητικῶς ἄλλον τρόπον προκαλεῖ ἢ προκαλεῖ νὰ διεγερῇ ἄλλους εἰς ἐπιχειρήσιμ ὑπάρξεων, αἴτιος δύναται ἢ νὰ προκαλέσων διατάραξιν τῆς δημοσίας γνώμης ἢ εἰς παροξύνωσιν τῶν νόμων τοῦ κράτους, ἢ ἐπιχειρεῖ νὰ προσελκύσῃ ἄλλους εἰς δοξασίας ἀσυμβιβάστους πρὸς τὴν διατήρησιν τῆς ὑφισταμένης δημοκρατικῆς, ἢ οἰκονομικῆς (1) ἢ κοινωνικῆς, ἢ οἰκογενειακῆς (1) τάξεως (1; 11), τιμωρεῖται διὰ φυλακίσεως τουλάχιστον ἑξ μηνῶν, (καὶ δι' ἐξορίας μέχρι 5 ἐτῶν εἰς τινὰ τῶν βασιλέων Σπουδάων...)

«Αἱ αὐτὰ πεινὰ ἐπιβάλλονται α) εἰς τοὺς συνερχομένους εἰς δημοσίας συνειδήσεις, κατὰ τίς ὁποίας ἐκατομίζονται ἔβρεις κατὰ τῶν ἀρχῶν τοῦ Κράτους ἢ τῆς ὑφισταμένης κοινωνικῆς ἢ οἰκονομικῆς ἢ δημοκρατικῆς ἢ οἰκογενειακῆς τάξεως. β) Ἐἰς τοὺς συνερχομένους ἐν ἐπιπέπων πρὸς τίς ἀπαγορεύσεις τῆς δημοσίας ἀρχῆς. γ) Ἐἰς τὸν τοιχοκυλλήτην ἢ ἀεινομέα ἢ πωλητὴν ἢ οἰονδήποτε κά-

τοχον ἐπιπέπων, ἢ γραφομηχανημένον ἢ χειρογράφον ἔγγραφον, τὸ περιεχόμενον τοῦ ὁποῖον τίττι εἰς τίς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 1 τοῦ παρόντος».

Ἐδὼ ὁ πρόεδρος τοῦ δικηγορικοῦ συλλόγου καὶ ὁ ὑπασχηγὸς τοῦ ἐπιτελείου προσθέτουν «κάτοχος θεωρεῖται καὶ ὁ ἐκδότης ἢ τυπογράφος ἢ συγγραφεὺς τοῦ ἔγγραφου καὶ πρὶν ἢ τσθῆ εἰς κυκλοφορίαν τοῦτο».

«Δημόσιος ὑπάλληλος ἢ ὑπηρέτης καταδικασθεὶς ἐπὶ τινὶ τῶν ἀνωτέρω ἀδικημάτων ἀπολύεται τῆς θέσεως τῶν ἑμιστικῶν μὴ ἀνύμενος νὰ ἐπαναδιορισθῇ ἐν αὐτῇ. Ὁ οὗτος ἀπολύμενος τῆς θέσεως τῶν ἀπόλλουσι πᾶν δικαίωμα πρὸς σύνταξιν ἢ χορήγησιν βοηθημάτων ἐκ τοῦ ταμείου προνοίας δημοσίων ὑπαλλήλων. (11) Ἰδιωτικὸς ὑπάλληλος ἢ ἐργάτης ἀνωτέρων ἐτασιῶν ἢ οἰονδήποτε ἄλλης ἐτασίας ἢ ἐμπορικῆς ἢ βιομηχανικῆς οἴκου οἷτινες ἔχουν καταστήσει οἰονδήποτε σύμβασιν μετὰ τοῦ κράτους, προσηγορικῶς δι' ἐντάλματος τοῦ ἀρχοῦ ἀνακρῖτοῦ ἢ κατωδικαζόμενος ἐπὶ τινὶ τῶν ἀνωτέρω πράξεων, ἀπολύεται ἀμέσως καὶ ὁριστικῶς τῆς ἐπιπέπειας τῶν ἄνω τῆς ἐπὸ τοῦ νόμου 2112 τοῦ 1920 «περὶ ὑποχρεωτικῆς καταγγέλις τῆς συμβάσεως ἐργασίας ἰδιωτικῶν ὑπαλλήλων» ἀπαιτούμενης καταγγέλις τῆς ἐπιπέπειας συμβάσεως, ἐφ' ὅσον δὲ ἔχουν δικαίωμα εἰς σύνταξιν ἢ οἰονδήποτε ταμελοῦ συντάξεως, ἀπόλλουσι τὸ δικαίωμα πρὸς σύνταξιν ἢ λήψιν οἰονδήποτε ἀποζημιώσεως (11)».

«Αἱ τῶν αὐτῶν πεινῶν τιμωρεῖται πᾶς προϊστάμενος ἢ διευθυντὴς ἀνωτέρου ἢ οἰονδήποτε ἄλλης ἐτασίας ἢ ἐμπορικῆς ἢ βιομηχανικῆς οἴκου, ὅστις δὲν ἀπολύει ἀμέσως καὶ ὁριστικῶς ἀπὸ τῆς ἐπιπέπειας τοὺς ἐν τῷ προηγουμένῳ ἄρθρῳ ἀναγεγομένους ὑπαλλήλους».

«Ἐν πάσῃ περιπτώσει διατάσσεται πάντοτε ἡ προφυλάξις παντὸς κατηγορουμένου ἐπὶ τινὶ τῶν ἀνωτέρω πράξεων, ἀπαγορευομένης τῆς ἐπὶ ἐγγυήσει ἀπολύσεως».

«Αἱ ὑπὸ τοῦ πλημμελιωδικείου ἢ οἰονδήποτε ἄλλου δικαστηρίου ἐκδιδόμεναι κατωδικατικαὶ ἀποφάσεις διὰ τῶν ἐπὸ τοῦ παρόντος νόμου προβλεπομένων ἀδικημάτων, εἰς οὐδὲν τακτικῶν ἢ ἐκτακτῶν ἐνδικῶν μέσων ὑπόκεινται. Ἐπίσης δὲν ἐγερμύζονται ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἀδικημάτων αἱ διατάξεις τῶν νόμων ΓΩΗ' περὶ ἀνωτιότητος τῆς ἐπιπέπειας τῆς πεινῆς καὶ ΓΩΓ' περὶ μετατροπῆς μικρῶν πεινῶν κριτικῶς ἢ φηλακίσεως εἰς χρημικῆς».

Καὶ ἕνας κῆρυξ, ποὺ ἦταν χρόνι πολλὰ καθηγητὴς τοῦ Ποινικοῦ Δικαίου σὲ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν φητοζοεῖ, πὺς τὸ παραπάνω αἶσχος δὲν εἶναι ἀρχετὸ καὶ πρῆσι νὰ προστεθεῖν ἀκόμη πρὸ βαφῆς διατάξεις. Καὶ προσθέτει καὶ τὸ ἀκόλουθο ἀριστοφάνειον: «Σοματεῖα καὶ ἐφ' οἰονδήποτε μορφήν ὁργανώσεως, ὡς σκοπὸς, φανερός ἢ μυστικὸς εἶναι ἢ διὰ ὁποῖα δοξασίῶν τεινοσῶν εἰς τὴν βίαν ἀναισχέρ τῆς καθοριστικῆς οἰονομικῆς καὶ ἐν γένει κοινωνικῆς τάξεως καὶ τὴν διέγερσιν μίσους μετὰ τῶν κοινωνικῶν τάξεων, διαλύονται. Δημόσιος ὑπάλληλος ἢ ὑπηρέτης καταδικασθεὶς καὶ ἢ φηραθεὶς ὡς ἀπειλῶν μέλος ἐνὸς τῶν ἀνω ἀριζομένων σοματεῖων, ἢ καθ' οἰονδήποτε τρόπον ἐκδηλῶν, δι' ἀσπίεται τίς ἀναρρετικῶς τοῦ κοινωνικοῦ καθοριστικῶς δοξασίας, ἀπολύεται τῆς θέσεως τῶν ὁριστικῶν».

ἀφηρημένο. Κι όλοι ήσυχάζουνε. Γιατί ήσαι ήσαι ή μεγάλη δύναμη της μεταφυσικής ή υπερφυσικής εξήγησης είναι που κείθει, γιατί βρίσκειται στο «ύψος» της προλογιστικής νοητικότητας του ανθρώπου -καπιτίδι.

Παρατηρήσατε λοιπόν πώς καιμιά από τις «σκιές» του Λουκιανού δεν ἀναφέρει τή λέξη πόλεμος. Το ίδιο κάνουν κι οι ζωντανές σκιές των ρωμαίων διανοουμένων. Ποιάς φταίει, που ξέπεσε ή Τέχνη στην Ελλάδα και μαζί της τόσα άλλα όφραία πράγματα (ήθική, θρησκεία, πατριωτική ιδέα); 'Ο κόσμος άνοιξε τα μάτια του. Και τ' άνοιγμένα μάτια μ' ήμποδίζουν να μεταβίλω το κίεπος συγκεκριμένο αυτό ζήτημα σε ἀφηρημένο. "Ετσι και τή φως ήμποδίζει τούς παρλατά-νους του ψυχισμού να κατεβάζουν τα «πνεύματα». Σβήνω λοιπόν κι εγώ τή φως και λέω: Για τόν ξεπεσμό φταίνει οι καινούργιες ιδέες και γι' αυτές... ή Μοίρα. Γιατί αυτή κάνει κάθε πράγμα, που δεν έχει... αίτια. Πώς λοιπόν θα πολεμήσουμε τή Μοίρα; Με τήν ατομική μας έξαρση ή τόν καθαρμό και με τή βοήθεια του Θεού. Δηλαδή πίνω από κάθε κοινωνική ανάγκαιότητα, πίνω από κάθε αντικειμενική αίτια, πέρα από κάθε ιστορική εξέλιξη. Αυτό θα πει με τή Μοίρα. "Ομοιος Μοίρα αγαθή αυτή τή φροιά. "Ομοιοπαθητική. «Τι θα μπορούσατε να κίνετε», λέει ο Γκόρκι στους αντιδραστικούς διανοούμενους, «έν δέν ξέρατε να λέτε ήμέματα»;

* *

'Ο Λορέντσος ο Μένδικος, που δέν ήταν μεταφυσικός μιά πολιτικός, έλεγε: «Δέ μπορεί να κυβερνήσει κανείς τούς λιούς με τή πείρησιών». Δηλ. ή κρατική ήβία μπορεί να στηρίζεται στο ήρησκηρτικό μυστικισμό των μαζών, μιά δέν είναι ήγελέστρια εδαγγελικών παραγγελμάτων. 'Ο Σαινόςας πάλι ρωτούσε: «Ποιάς είναι άνώτερος; 'Ο Γαλιλαϊός ή ο 'Ιησούς του Ναυή;» Δηλαδή ή 'Επιστήμη ή ή Μυθολογία; Οι νεόλληνες όμως «κρητικοί» της τελευταίας ώρας αντί να δείξουν και να άρουν αυτές τις αντίφασες έρχονται να τις σκεπάσουν με λίγη ιδεαλιστική σιάχτη. Πράττει, λένε, να πιστέψουμε στο Θεό, (δέν πιστέφει κανείς γιατί θέλει, παρά χωρίς να θέλει) και να γίνουμε παιδάκια, δηλ. να πάψουμε να καταλαβαίνουμε. Φανταστήκατε ποτέ τήν κοινωνία ένα άπέραντο νηπιαγωγείο; Φυσικά κυβερνήτες μιάς τέτοιας κοινωνίας θείναι οι παρμαίνες. Με τή διαφροιά, πώς αυτόν τόν παράδεισο δέν τόν ζήταν οι παρμαίνες, παρά οι παρμαίνες!... Μ' άλλα λόγια, μη γυρέφειτε τίποτα εδώ στη γή και μήν κίνετε τίποτα. Νάχετε οι φτωχοί τήν ιδεολογία των πλούσιων, οι άδικημένοι τήν ιδεολογία των «άδικούντων», οι ραγιαδες τήν ιδεολογία των τυράννων αυς. ('Ο σουλιάν Μαχμούτ κρεμούσε τούς ραγιαδες του 21, που δέν είχαν τήν ιδεολογία του). "Ετσι όλοι θα εδνυχήσουμε! ('Η εδνυχία μιάς κοινωνικής τάξης λέγεται εδνυχία του σύνολου ή εθνηκή!). Δέν είναι διόλου φαρσέρ οι εισηγητές αυτής της λύσης. Είναι άπλούστατα «χρήσιμοι» άνθρωποι και πολύ πρακτικοί!

* *

Λένε: 'Η Τέχνη ξέπεσε, γιατί δέν έχει ιδανικά. "Εχει και παραέχει. Είναι τα ιδανικά της άρχουσας τάξης, κι αυτά έχουν ξαπέσει. "Η είναι τα νέα ιδανικά του προλεταριάτου, που δέ μπορεί να είναι ιδανικά, αφού όποιο λεξικό και ν' άνοιξεις, κι όποιον άρχαίο συγγραφέα, δέ θα τα βρείς μέσα!

Μα ήμεεις δέν ξέραμε άπ' αυτά, σου άπαντούν. 'Η Τέχνη πρέπει να μιάς ανεβάζει. Και μπορεί. Γιατί είναι ή έκφραση της άπόλυτης λεφτεριάς. Προσέξτε όμως. Άποκλείονται τα νέα ιδανικά. "Ετσι ή άπόλυτη λεφτεριά δέν είναι τίποτε άλλο παρά μιά δουλική έξάρτηση, χωρίς καιμιά αντίδραση, από τα περασμένα. "Ομως τόσο ή Τέχνη μπορεί να γυρίζει στα περασμένα και να διαλέγει τα ιδανικά της λεφτερα κι ανεμπόδιστα ή να τα κατασβεβάζει από τή τίποτα, όσο και ή Θρησκεία, ή 'Ηθική, τή Δίκαιο, ή Γλώσσα κι... ή Παιδαγωγική. Λησμονούν, πώς δλ' αυτά είναι κοινωνικές λειτουργίες και θεσμοί κοινωνικοί, ιστορικά καθορισμένοι.

* *

"Ετσι και ή Τέχνη δέν είναι ένα υπερφυσικό ή μαντικό (φοιβοληρία) φανέρωμα έξω από καιρούς και τόπους. 'Η Τέχνη δέ στέκεται στον άέρα. "Εχει κι αυτή ιστορία, έχει αίτιες, που βρίσκονται μέσα στην κοινωνική πραγματικότητα. Και αυτή της καθορίζει και τή περιεχόμενα της και τούς έκφραστικούς της τρόπους (τεχνική) και τή δράση της τή θετική ή άρνητική (άντίδραση στα καθεστώτα). 'Ο ρόλος της είναι να κοινωνικοποιεί τή συναίσθημα, να ήκανοποιεί τήν ανάγκη της πολυτέλειας (διακοσμησηκό ένστιχτο), να δίνει ένα λεφτερο (χωρίς συμφέρο) έξεσπασμα των ψυχικών και πνευματικών μας δυνάμεων και πολλές φορές (βιοτεχνία) νάνια και πρακτική χρήση. Στην πρώτη αυτή της βιοτεχνική μορφή ξεχωρίζει μέσα στα όφελιμιστικά συναισθήματα κι ή «άνιδιοτελής» εδχαρίστηση. Γιατί κάθε δουλιά, τέλειμ προσαρμοσμένη στο σκοπό της, δέν έχει μονάχα πρακτική χρησιμότητα παρά είναι κι εδχάριστη (μιά καρέκλα, ένα βάζο, μιά πλπα. P'rin-cipe de l'efficacite). "Οταν ο παλιός Σωκράτης έλεγε, πώς ένας «κάλαθος κοπροφόρος», κατάλληλος για τή σκοπό του, είναι όφραϊότερος από μιά χρυσή περικεφραλάια, μιά άκιστάλληλη να φροσθεί, δέν έκανε «πνεύμα», παρά έλεγε μιά στοιχειώδη αλήθεια για τις arts utiles.

Μα και στις άνώτερες Τέχνες ή περίφημη άνιδιοτέλεια δέν είναι ποτέ καθάρια. "Οσο μιάς κινεί τή πνεύμα και τή συναίσθημα, μπορεί να μιάς τή κινήσει και σκόπιμα. 'Η ιστορία της Τέχνης είναι μπροστά μας για να τή ιδούμε. "Ομως ή όμορφιά δέν κίβει ποτέ νάνια πρώτ' άπ' όλα ή τέλειμ έκφραση, έστω και σάν έκφραση ένός σκοπού. "Ετσι ή άστική Τέχνη βάζει για σκοπό της να στηρίξει τα καθεστωτικά ιδανικά. 'Η επαναστατική να τή ρίξει. Αυτό είναι τόσο φυσικό, που κάθε άερολογική αντίρηση δέν είναι άλλο παρά άγνοια των πραγμάτων.

* *

Τόσο όμως ο βιοτέχνης όσο κι ο καλλιτέχνης, (ο χωρισμός των δυό επαγγελμάτων έγινε τήν έποχή της Άναγέννησης), δηλ. τόσο «ή πολυτέλεια του επαγγέλματος, όσο και τή επάγγελμα της πολυτέλειας» (Lalio) δέν παράγουν για τόν έαυτό τους, παρά για κείνον, που άγοράζει. Δηλ. για κείνον, που μπορεί να πληρώσει, για να ήκανοποιεί τή γούστα του και της φιλοδοξίας του. Είναι λοιπόν ή Τέχνη «δουλιά», που κανονίζεται από τήν άκαίτηση της άγοράς. Κι άγοραστής στην έποχή μας είναι ο άστος ή ο μικροαστός, που έχει κι αυτός, όπως κι ο άμόρφωτος προλετάριος, τή ιδανικά του άστού. "Ετσι όχι μονάχα τή περιεχόμενα, ή τεχνική κι οι σκοποι της Τέχνης είναι δοσμένα από τή πρίν, παρά κι ή «άγορά» άναγκάζει

τὸν καλλιτέχνη νὰ τοὺς υποταχθεῖ. Ὅσο καὶ ὁ καλλιτέχνης, σὺν εἰδικῶς ποὺ ξέρει τὰ μυστικὰ τῆς δουλειᾶς του καὶ ἔχει καὶ πιότερον γούστα, μπορεί νὰ ἀντβίβει τὴν καλαισησία τοῦ ἀγοραστή, ὅμως δὲ μπορεί, χεῖρις κίντυνο του, καὶ νὰ τὴν προσβάλλει ἢ αὐτὴν ἢ τὶς ἰδέες του.

Αὐτὴ εἶναι ἡ πιὸ κανονικὴ καὶ ἡ πιὸ μοιραία λύση, ποὺ θὰ δώσει στὴ λέγερτην του προσωπικότητα ὁ καλλιτέχνης. Θὰ ἰδοῦμε παρακαίτω, ἂν ὑπάρχουν καὶ ἄλλες. Μὰ ἄς μιλήσουμε μὲ παραδείγματα. Ἐς φιντσιατοῦμε ἕναν καλλιτέχνη ποὺ «πέφτει» στὴν ἐποχὴ μας, δηλ. γενιέται, μεγαλώνει, μορφώνεται μέσα σ' αὐτὸ τὸ περιβάλλο. Πρὶν νὰ γίνει καλλιτέχνης, εἶναι παιδί. Ἄγρως, εἶδος *tabula rasa*! (Ἐς εἶναι καὶ ἔτσι!). Ὅμως μέσα στὸ σπῆτι του, στὴ γειτονιά του ἢ ἀφομοιώνει αὐτὲς τὶς ἀλήθειες, αὐτὴ τὴν πίστη, αὐτὰ τὰ συναισθήματα, αὐτὴ τὴ λογικὴ. Ἡ ἐκκλησία, τὸ σχολεῖο, ὁ τύπος, ὁ στρατός, θὰ τὸν ἀποτελεῖσάν τον.

Ὁλος ὁ ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς του κόσμος τοῦ φαινόνται πρόματα πολὺ φυσικά, πολὺ ἀληθινά, πολὺ δίκαια καὶ καθολικά, ἴσως καὶ αἰώνια, ἀφοῦ εἶναι ἀνώτερα ἀπὸ τὴν ἀτομικὴ του θέληση. Πιστοῦμενος λοιπὸν μέσα στοὺς τροχοὺς ἐνὸς ἔτοιμου κοινωνικοῦ μηχανισμοῦ καὶ μένοντας μικροῦ ἀπὸ καὶθε σοβιρῆ θεωρητικὴ μόρφωση, πρώτα, γιατί δὲν τοῦ μένει κατὰς (ὁ νόμος τῆς ἀστικῆς ἐκμετάλλευσης: πολλὴ δουλειά, λίγος μισθός) καὶ ἔπειτα, γιατί ἔχει ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη στὴν ἔθαιρητικὴ του φύση, καὶ τὰ ἔχει ὅλα «ἐξ ἀποκαλήφους», φροντίζει πὸς εἶναι λέγερτος καὶ πὸς τὸν κόσμο του τὸν ἔχει ὁ ἴδιος δημιουργήσει. Αὐτὸ ποὺ εἶπε ὁ Dürkheim, πὸς ἡ ἀγωγή (παιδεία καὶ κοινωνία) δὲν ἀναπτύσσει τὶς ἰδιότητες ποὺ ἔχει τὸ ἄτομο ἀπὸ τὴ φύση, παρὰ τοῦ προσιθίει ἕνα νέον ἰνδῆρωμα, εἶναι πολὺ σωστό.

Ἐς πύρουμε τόρην τὸν καλλιτέχνη μας ἀπᾶνω στὴ δουλειά του, ὅταν δηλ. ἀγωνίζεται νὰ ἐκφράσει αἰσθητικὰ τὸ ὄλικὸ τῶν ἐντυπώσεων του. Ὅπως εἶπαμε παραπάνω καὶ τὰ τεχνικά του μέσα καὶ τὸ διανοητικὸ καὶ συναισθηματικὸ του ὄλικὸ δὲν εἶναι δικὰ του ἀνευρήματα. Αἰκὴ του συνισφορῆ θὰ εἶναι ἡ μεγάλη ἢ ἡ μικρὴ του εὐαισθησία, ἡ μεγάλη ἢ ἡ μικρὴ του ἐκφραστικὴ ἰκανότητα καὶ ἡ εὐλοκρία του, ποὺ θὰ τὸν κάνει νὰ μὴ μοῖται τοὺς ἄλλους. Αὐτὸ εἶναι ἡ σφίρημη ἀτομικότητα. Ἀγλ. ἰδιότυπη βρημνελι ἰνάγρησις πραγματικότητας (κοινωνικῆς πραγματικότητας), ποὺ, ὅπως ἔγραψα, δὲν εἶναι *innata*.

Ἐξὸ ὅμως ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν ἀγωγή, ἕνας ἄλλος λόγος ποὺ ἔγραψα ἔρχεται νὰ καθορίσει τὸ εἶδος τῆς παραγωγῆς του. Ἡ ἀγορά, ὅπως εἶπαμε. Ἐδὸν παρουσιάζεται ὁ Μινώταρος, ποὺ θὰ ζήσει τὰ νόζια του βελιθὰ μέσα στὴν καρδιά τοῦ καλλιτέχνη καὶ θὰ τὸν ἀναγκάσει νὰ «προσομοιωθεῖ», ἂν ἔλαφει εἶχε στὸ νοῦ του νὰ «ἐλευτεριάσει». Ὁ Μινώταρος αὐτὸς εἶναι ἡ ἀστικὴ μοιρηγία. Αὐτηνῆς λοιπὸν τὰ βίβραρα γούστα καὶ τὶς ζωτικὰς φουριὰς θὰ δοξάσει ἡ ἔργατης—καλλιτέχνης. «Αὐτὴ ἀγοράζει τὰ ἔργα Τέχνης καὶ τὰ βιβλία. Αὐτὴ ζεῖ τὰ θέατρα. Μὲ τοὺς ὑπουργοὺς της καὶ τοὺς δημοτικοὺς ἀρχοντες ἀποστηρίζει τοὺς (δικούς της) ἀρχιτέκτονες καὶ γλύπτες. Καὶ ἔτσι φυσικὰ ἐαφίβει τὰ γούστα της». Αὐτὰ ἔγραψε μὰ φουρὰ ὁ Βέλγος πωσαλιστὴς Πάφντεβελντ, πρὶν γίνει ὑπουργὸς τῆς Α. Μ.

Μὰ ἡ κοινωνία δὲν εἶναι ἕναίκα καὶ ὁμοιάγρη ὄνιότητα. Εἶναι ἀντίθεση

τάξεων καὶ πάλι τῶν τάξεων. Ὁ φτωχὸς καλλιτέχνης ἀνῆκει ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν του θέση στὸ προλεταριάτο. Αὐτὸ δρόμοι τοῦ εἶναι ἀνοιχτοί. Ἡ θὰ πᾶει μὲ τὴν μοιρηγία—καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ πιὸ συνειθισμένη περίπτωσι. Καὶ θὰ σπουχεῖ πρὸς τὰ κεί καὶ ἀπὸ τὴν ἀνίγρη νὰ ζήσει καὶ ἀπὸ τὴν καθεστωτικὴν του ἀγωγή—ἢ θὰ ἐπανιστατήσσει, καὶ τότε θὰ ζεῖ σ' ἕναν τόπο ἐχθρικό καὶ τὸ φουρὶ του θὰ τοῦ εἶναι πρόβλημα. Ἡ ἐξείρση ὅμως αὐτὴ δὲ χαλαίει τὸν κανόνα. Ὑπάρχει ὅμως καὶ μιὰ τρίτη λύση. Ὁ καλλιτέχνης μπορεί νὰ μείνει ἔξω ἀπὸ τὸν κοινωνικὸ ἀγώνα, νάιναι «οὐδέτερος». Νὰ δοξάζει τὰ πουλιά, τὰ δέντρα, τὰ λαυλοῦδια, τὸ φεγγάρι, τὴ θάλασσα, τὸν ἔρωτα κτλ. Αὐτὴ ἡ οὐδετερότητα, εἶναι «ἐθνικὴ οὐδετερότητα» γιὰ τὴν ἀρχουσα τάξη. Ὅσο καὶ νὰ φουρτίζεται, πὸς βροῖσεται μέσα στὴ χόρη τῶν αἰώνιων καὶ ἀπόλυτων θεμάτων, εἶναι ὑπὲρ τῶν «καλῶς κειμένων». Ἐτσι πραχτικὰ ἡ οὐδετερότητα δὲν εἶναι δυνατή.

Μὰ καὶ μέσα στοὺς «θεατὲς τῆς Τέχνης» ὑπάρχει οὐδέτερο κοινὸ. Αὐτοὶ ποὺ δέχονται καὶ τὴν καθεστωτικὴν Τέχνην καὶ δείχνουν ἀπὸ νυλεταντισμὸ «μὴ πλατωνικὴ συμπάθεια γιὰ τὰ δημιουργήματα ἐκείνων, ποὺ τοὺς ἀναγγέλουν καὶ παρακαβίζουν τὴν ἀποκλήρση τους» (Πάφντεβελντ). Ἐτσι καὶ ἡ Μαρία Ἀντωνέτα προσλαβῆ στὸ Théâtre Français νὰ πιεχτοῦν οἱ «Ἰάμοι τοῦ Φιγγαρὸ» τοῦ Μπουμουαί, «δηλ. ἡ πιὸ αἰματηρὴ καὶ ἡ πιὸ τολμηρὴ σάτιρα τῆς τάξης τῶν εὐγενῶν» (Mathiez «La Révolution française»). Μὰ μόλις φανερωθεῖ ὁ κίντυνος ἀπὸ τὰ κάτω, τότε πᾶει «κάθε κατεργίρης στὸν μισγὸ του» καὶ οἱ νυλετάντες οὐδέτεροι θὰ πᾶρουν τὴ θέση τους στὴν παρτάξη τῆς ἀντίδρασης. Ἐτσι καὶ ἡ «θεωρητικὴ οὐδετερότητα» δὲν ἔχει σπουδαία ζωγόνα ἐπίδραση γιὰ τὴν λεφτερομένην Τέχνην, γιατί δὲν ἔχει κανένα θεμέλιο μέσα στὴν ψυχὴ.

Ἄρα ὅμως ὁ καλλιτέχνης εἶναι πλούσιος; Ἀὐθὰ μοιρηθεῖ, ὄντας ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὴν πνευματικὴ, ἠθικὴ καὶ οικονομικὴ πίεση τῆς μοιρηγίας, νάιναι καὶ καλλιτέχνης λέγερτος; Θὰ μοιρηθεῖ, μὰ ἀπὸ τῆσικὴ θέση καὶ ἕατερα καὶ ἀπὸ πεποθση ἀνῆκει στὴν μοιρηγία. Αὐτὸς εἶναι ὁ κανόνας. Ὅσῶσο πᾶλι ἀπὸ τὴν ἀρχουσα τάξη στὶς χεῖρις ὄφης τῶν αἰπίων καθεστῶτων βγαίνουν, ὅπως μᾶς μιθαίνει ἡ ἱστορία, οἱ περισσότεροι ἠγέτες τῶν κοινωνικῶν ἀνατροπῶν. Ἄρα ὅμως ἀνῆκει στὴν ἀντίδραση, ποὺ εἶναι ὅπως εἶπαμε ὁ κανόνας, τότε, μένοντας μικροῦ ἀπὸ τὴν ἀνῆρη τῆς ζωῆς, ἀνευίζοντας τὶς ὀλόγητες καὶ μὴ διακρίνοντας τὶς λεπτομέρειες, προσπάντων μὴν ἔχοντας καμιά ἀνάγρη νὰ δημιουργεῖ, θάιναι ἕνας ἀπὸ τὶς καίριες ἐκείνες τῶν φουρτομορφωμένων, ποὺ «θεωρεῖσθουν τὶς Μωῦσαι σὲ ὄφης σχολῆς» καὶ καλλιεργοῦν τὰ ἐπίσημα φέματα μὲ κείνον τὸν νυλεταντικὸν συνειμνηταλισμὸ ἢ μὲ κείνη τὴν φουρτομορφωμένην φουρτονομία, ποὺ μᾶζι μὲ τὸν φουρτομορφωτισμὸν, τὸν φουρτομορφωτικὸν καὶ τὴν φουρτομορφωτικὴν φουρτονομία εἶναι οἱ κεντρικὲς γραμμὲς τοῦ ἀστικοῦ πολιτισμοῦ.

Γιατὶ ὅμως ἡ Τέχνη τῆς μοιρηγίας, ἡ ἐπίσημη Τέχνη τῆς ἀρχουσα τάξης, δὲ μπορεί νάιναι καλὴ; Μήπως καὶθε τέχνη καθεστωτικὴ εἶναι «κατ' ἀρχὴν» φουρτονη; Καὶθε ἄλλο. Ὅταν μιὰ ἀρχουσα τάξη ἀκμάζει κατὰ τρόπο ποὺ ἡ ἀντίθεση της μὲ τὶς ἄλλες ὑποταγμένες τάξεις νάιναι λιγότερο αἰσθητή, τότε καὶ ὅλες της οἱ πνευματικὲς καὶ ἠθικὲς ἀξίες εἶναι ζωτικὲς, εἶναι γόνιμες. Ὅταν ὅμως ἡ ἀρχουσα τάξη παρακμάζει, γιατί οἱ ὑποταγμένες δυναμῶνουν (ἢ καλύτερα: οἱ ὑποταγμένες δυναμῶνουν, γιατί ἡ κυριότητα παρακμάζει) τότε τὴν παρακολουθοῦν στὸν

κατήφορο κι οι διάφορες της «αξίες». Οι αξίες αυτές τότε δεν έχουν περιεχόμενο, είναι δογματικές, άρα στείρες. Γιατί ανάμεσα στους «θεσμούς» που μένουν ακίνητοι, και στην πραγματικότητα που αλλάζει, αναπτύσσεται χάσμα, αντίθεση και πάλη. Και τότε ανεβαίνει από το κάτω ή νέει πραγματικότητα, που φορέας της γίνεται μια συνειδητή επαναστατική μειοψηφία. Τους πολιτικούς, τους διανοούμενους, τους καλλιτέχνες αυτής της πραγματικότητας οι αντιδραστικοί ποντίφικες τους θεωρούν ατία του ξεπεσμού. Ένώ είναι ή μόνη ήθικη άρνηση του ξεπεσμού. Άρνηση επιστημονική, άρνηση συναισθηματική, άρνηση ενεργητική. Αυτοί «οι λεπτρομένοι άνθρωποι, που ζούνε σε τόσο εξόρικό» θα μπορούσαν να ονομαστούν με την καλή και σημασία της λέξης «ιδεαλιστές», αν ιδεαλισμός θα πει να θυσιάζεις την υλική σου ζωή στην πίστη σου, κι όχι να την εξασφαλίζεις. Αυτό όμως δε σημαίνει πως είναι κι «δραματιστές» (=ουτοπιστές) γιατί ο σκοπός τους δεν είναι μεταφυσικός, να απολίσουν τις ψυχές με λίγα γαλανά μπαζιμπέδια κι άνθη του Άπρίλη, παρ'ότι να επηρεάσουν την κοινωνική πραγματικότητα και να επιταχύνουν τη μισαία κι αναπόφευκτη, από ιστορική ανάγκη, καταστροφή του χρεωκοπημένου και δογματικού καθεστώτος.

Ο ξεπεσμός λοιπόν δεν είναι άλλο της κοινωνίας. Είναι της κυρίαρχης τάξης και των αξιών της.

* *

Έξω όμως από την ηφαιτιά των καθεστωτικών αξιών υπάρχει και μια άλλη ατία ξεπεσμού της Τέχνης: ή βιομηχανοποίηση της, ή ταύλαρισμός. Δηλ. ή σχέση Τέχνης κι αγοράς δεν είναι άμεση, όπως στις αρχαίες εποχές, από Μεσαίωνα, στην Αναγέννηση. Σήμερα επεμβαίνει ένας τρομαχτικός μεσίτης, ή εκδότης ή ή έμπορος. Αυτό θα πει μεγάλη κατανάλωση, άρα μικρή τιμή. Δηλ. πολύ κοινό, άρα θυσία της ποιότητας στην ποσότητα. Γιατί το πολύ κοινό δεν έχει καμιά ή πολύ λίγη αλαθητική μόρφωση. Κι είναι πάντα του συντηρητικού. "Ό,τι γίνεται με τις διάφορες διακοσμητικές φρικαλεότητες (φτηνές όμως!) των Grands Magasins, γίνεται και με τη Λογοτεχνία. Συμβιβάζονται με τις ιδέες και τα γούστα του κοινού ή τουλάχιστο δε θίγουν τα ταμπού του. Μια για τη διείσδυση του φιλολογικού έμπορούματος χρειάζεται διαφήμιση. Η διαφήμιση αυτή γίνεται με δυο τρόπους: *μαθητική* κριτική, βραβεία Ακαδημιών. Δηλ. μετριότητα και συντηρητισμός. Έγώ από τους λεπτρομένους καλλιτέχνες γίνεται νεκρική σιωπή, ήθικη μοιρολατρία. Έτσι ή Τέχνη στην έκτακτη της βιομηχανική μορφή δε μπορεί να είναι μέσο ύψωμού των συνειδήσεων. Διαφθείρει. Το ίδιο γίνεται και με όλες τις άλλες κοινωνικές λειτουργίες ήθικης κατηγορίας (σχολείο, εκκλησιά, τύπος). Γιατί τί σημαίνει «υψώνω το λαό» με την Τέχνη—για να σταθούμε σ' αυτή; Του δίνω ανώτερες συγκινήσεις μέσα στη σφαίρα μερικών πρώτων κι έσχατων αληθειών. Του ξυπνώ τη συναισθηματικότητα και μέσον αυτής το πνεύμα. Ποιος όμως συντηρητικός ήρωας του γλυκού νερού θα μπορούσε να συζητήσει καν, πως ή λαός συμφέρει να ξυπνήσει μ' αυτό τον τρόπο; Η κοινωνική ανισότητα, που έχει έχτελεστικό της όργανο την κρατική βία κι ήθικους σύμμαχους της τοις άερολόγους δραματιστές, μονάχα σε κατάσταση υπνωτισμού των μαζών μπορεί να επιβάλλεται άνετα. Όλη ή φρονιμία των παλιωμένων καθεστωτικών στέφεται γύρω στην καλλιέργεια

της πρόληψης μέσα στη πλήρη, και στο αματερό ξύπνημα του μισανεισμού ενάντια σε κάθε προσπάθεια αλλαγής της κατάστασης τους.

Στη Γαλλική Έπανάσταση ή βασιλεία κι ή noblesse κι ή ανώτερος κλήρος προσπαθούσαν να ξυπνήσουν το θρησκευτικό φανατισμό του άμφορωτού λαού ενάντια στο διαβολικό κήρυγμα από την Συντακτική Συνέλευση των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Άργότερα οι άστοι θα θελήσουν να δώσουν για ήθικό (!) στήριγμα της κυριαρχίας τους το μίσος ενάντια στους γέτονες (έχτρούς), που είναι ή καθαυτή ουσία της πατριωτικής ιδέας. Και σήμερα οι κεφαλαιοκράτες, μια κι έχει κλονιστεί ή πατριωτική ιδέα από την άμεση τραγική πείρα του τελευταίου πολέμου, ζητάνε να στηριχθούν επίπνω στο ιδανικό (!) της ιδιοκτησίας, ενάντια στον έσωτερικό έχτρο, το προλεταριάτο. Όλες αυτές οι μανούβρες δε γίνονται ούτε στα κουτουρού ούτε τζάμπα. Είναι δουλιά, που έχει τους ειδικούς επαγγελματίες της που τρέφουν την πρόληψη των μαζών και ζούνε απ' αυτήν. Όταν ένα Έπουργείο των Στρατιωτικών, της Άλβανίας άς πούμε, στέλνει εγκύκλιο στις διάφορες φρουρές και ρωτάει τους άξιωματικούς να δηλώσουν σε ποιά περιοδικά είναι συντρομητές, δείχνει άρκετά πως ή λεπτειριά της σκέψης και του λόγου κι ή έλεγχο των συνειδήσεων είναι το ίδιο πράγμα.

Μια πίνω από τη φύση και την κοινωνία είναι οι ιδέες! Το είπαμε αυτό. Να δραματίζεσαι τις ιδέες! Μια οι ιδέες «εί γάρ που ελεν, σ'κ αν ελεν»! Αυτό το φροῦτα εκεί φανερώνεται, όπου ανάμεσα στο βιβλίο και στην πράξη, ανάμεσα στους νόμους και την «πραγματικότητα», ανάμεσα στο γράμμα και στο πνεύμα υπάρχει άβυσσος άδιαπέραστη. Αν ήμουν Κράτος θα ύποστηριζα αυτούς τους ιδανιστές, όπως *βουοιηρίτω* και τη Χ. Α. Ν., για να στρέφουν την προσοχή των δυσαρεστημένων από τα έπίγεια στα έπουράνια, από τα φθαρτά στα αλώβητα, από τα σχετικά στα άπόλυτα. Σήμερα των καιρών, άρα πραγματικότητα. Στο Μεσαίωνα ως τη Γαλλική επανάσταση, μια από τις άγγάρεις των χωρικών ήταν να χτυπούν τη νύχτα με βέργες τη ληνή ή το έλος, που γειτόνεβε με τον πύργο του άφέντη, για να τρομάζουν τα βατράχια και να σιωπούν, ώστε να μπορεί να κοιμάται ήσυχος ή προνομιοῦχος άνθρωπος «έλέω Θεού». Αυτάς περίπου είναι ο ρόλος της έκτακτης Τέχνης, της Έπιστήμης και Έκκλησίας. Με τη διαφορά πως στην εποχή μας δεν πρόκειται να κοιμάται ήσυχος μονάχα ο πραγματικός άφέντης, παρ'ότι ή λέγόμενος «κυρίαρχος λαός».

* *

Όμως για την Ελλάδα ειδικά ύπόρχει κι ένας τρίτος λόγος ξεπεσμού της Τέχνης. Είναι, πως το έπάγγελμα του καλλιτέχνη (κυρίως του λογοτέχνη) είναι το τελευταίο της κοινωνικής ιεραρχίας και το τελευταίο στη σειρά των προσοδοφόρων επαγγελμάτων. Κανένας γονιός δε θα δεχόταν να κάνει το γιό του καλλιτέχνη και μάλιστα ποιητή. Προπάντων δε θα το δεχόντουσαν αυτοί, που θεωρούν την ποίηση και την Τέχνη την ανώτερη εκδήλωση του ανθρώπου και λύτρωση της κοινωνίας! Και με το δικιο τους. Άλλο τα όραία λόγια κι άλλο τα πράγματα.

Γιατί για να ζήσει σήμερα ένας άνθρωπος μια μέτρια ζωή του χρειάζονται τουλάχιστο τρεις έστω δυο χιλιάδες δραχμές το μήνα, δηλ. 26 ή 24 το χρόνο. Μπορεί να τις βγάλει ο λογοτέχνης, μένοντις λογοτέχνης κι όχι βιομή-

ζαινος; Ἀδύνατο. Ἄν κάθε πρωτότυπο βιβλίο πληρώνεται ἀπὸ τὴν ἐκδότῃ 4—6 χιλ. δραχμῆς τὸ πολύ, τότε ὁ συγγραφεὺς, γιὰ νὰ φτιάσει τὸ ποσὸ ποὺ τοῦ χρειάζεται, πρέπει νὰ γράφει 7 ἢ 4 βιβλία τὸ χρόνο! Ἄν εἶναι δυνατὸ! Ἄν συνεργάζεται σὲ περιοδικὰ, θὰ πληρώνεται 50 δραχ. τὴ σελίδα, δηλ. πρέπει νὰ γράφει 40—60 σελίδες τυπωμένες τὸ μήνα, 200—240 χειρόγραφοι. Ἄς υποθέσουμε πὺς κατορθώνει αὐτὸ τὸ θαύμα τῆς πολυγραφίας. Μὰ πρώτα πρώτα τί ποιότητα μπορεῖ νάβῃ τόση δουλιὰ, καὶ δεύτερο, ποῦ θὰ βρῆσκει νὰ τὴν τοποθετεῖ! Ἐδῶ μιλάμε γιὰ τὸν πιξογράφο. Μὰ ἂν εἶναι ποιητὴς; Ἀὐτὸς μπορεῖ φυσικὰ νὰ γράφει παρὰ ἕνα ὡς δυὸ καλά ποιήματα τὸ μήνα. Καὶ ἢ δὲ θὰ πληρωθεῖ καθόλου ἢ θὰ πάρει 200 δραχμῆς! Εἶναι ἢ δὲν εἶναι νὰ περιφρονῶν τοὺς συγγραφεῖς καὶ μάλιστα τοὺς ποιητῆς, ὅπως περιφρονοῦσαν τοὺς φιλόσοφους οἱ Ρωμαῖοι πατρῷοι τῆς Ἀυτοκρατορίας;

Ἄν εἶναι λοιπὸν μονάχι αἱ ὀλίκοι κίντυνοι τοῦ ἐπιγγέλιματος, μὰ καὶ ὁ ἠθικός. Γιατί καὶ αὐτὸ τὸ λίγο, ποὺ μπορεῖ νὰ κερδίσει ὁ συγγραφεὺς, πρέπει νὰ τὸ κερδίσει σύμφωνα μὲ τὰ γούστα τοῦ κοινῶ καὶ μὲ τὰ ἔπισημα ἰδανικά—ἰδανικά μὲ πατέντα, ὅπως θάλεγα. Καὶ γιὰ νὰ θυμηθοῦμε ἄλλη μιὰ φροῦ τὸν Πίντερβελντ: «Νὰ κίσει κανεὶς ἀριστουργήματα (μὲ τὴν ἐλπίδα, πὺς κίσετε ὁ ἀναγνωριστὴ) δὲν τὸν ἐμποδίζει νὰ φουφάει τῆς πείνας. Μὰ δὲ θὰ πεί καὶ πὺς ὁ φουφιάς ἀπὸ τὴν πείνα δὲν ἐμποδίζει νὰ γίνονται ἀριστουργήματα».

Ὁ συγγραφεὺς λοιπὸν θὰ ζητήσει μιὰ καὶ πρακτικὴ λύση τοῦ οἰκονομικοῦ τοῦ ἀδιέξοδου. Ἢ θὰ γίνει δημοσιογράφος, ὄργανο τοῦ δημοτικοῦ ἠπνοτισμοῦ, ἢ θὰ βγάλει λαϊκὸ περιοδικὸ βάζοντας σὲ κυκλοφορία καὶθε εἶδος πνευματικῆς καμελότας, ἢ θὰ διοριστῆ. Καὶ οἷς τρεῖς αὐτὸς περίπτωσηε ἔχει κατατολάρει. Στὴν τελευταία ἴσως μπορεῖ ἀκόμα νὰ σώσει τὴν «ἐργασία» τῆς ὑψηλῆς του μουσιουργίας» πάζοντας καὶ νὰ γράφει, κρατώντας τὴν περιήφτη ἀκτίλινε morale (λέγε esthétique) τοῦ Μορῆς ἢ ξεφανερνίζοντας ἀρὰ καὶ ποῦ μέσαι ἀπὸ τὸν ἐλεφαντένιο τοῦ πύργο ἕνα ἔμμετρο μπαμπλά. Νὰ γοιτί, μὲλες γίνονται σαράντα χρόνων οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς, δηλ. μὲλες φτιάσονται τὴν πλέρην τους ὄρμηότητα, ὅπου θὰ μπορούσαν νὰ συγκεντρώσουν συνειδητὰ καὶ σκόπιμα ὅλες εἰς ὡς τότε κομμιανόμενες δύνამες τους σὲ μιὰ ρομιὰδα προικιὰδεια, πάζοντας νὰ γράφουν.

Στὴν Ἑλλάδα λοιπὸν ἢ Λογατεχνία μονάχι σὴν ἐνθουσιαστικὸς τῶν νέων παιδιῶν μπορεῖ νὰ νηθεῖ ἢ σὴν puisse—temps ἀργιόχελων καὶ ὀρειοπαθῶν ἀστῶν. Γιατί δὲ μπορεῖ νὰ γίνει «δουλιὰ». Γιατί μὲσαι οὐκ ὁ ἑκατομύρια Ἕλληνες τὰ ὁ 1/2 εἶναι ἀγρήματα, ἂν ὄχι ἀναλαφίτητα, καὶ οἱ ἄλλοι χιλιάδες ποῦ μένουν, εἶναι καθαρῆσταινοί, συντηρητικοί, γοιπιέρες ποῦ τρῶνε τὴν αὐριὰ τους, μεταρρωστικοί. Ὁ Σολωμὸς ἀκολούθησε καὶ αὐτὸς τὴ μοῖρα τοῦ περιβόλοντος του. Πάλεψε ἀνίμωσα στὴν ἀπουσία τοῦ κοινῶ καὶ οἷς δικὸ των ἀριστοκρατικὸ ντιλεταντισμὸ, ποῦ περιφρονῶσε τὸ κοινὸ. Ἀπληδὴ ἔλεγε χίσει τὸ μεγαλύτερο κίνητρο τῆς Τέχνης, τὴν ἠγὼ τῆς ἴδιας τῆς φωνῆς ποῦ ξαναγυρίζει δυναμωμένη ἀπὸ τὴ ζωή. Ἐξὸν αὐτὸ, μὴν ἔχοντας ἀνάγκη νὰ γράφει γιὰ νὰ ζήσει, ζοῦσε χωρίς νὰ γράφει, ὅταν ἔγινε σαράντα χρόνων. Ἄφησε τὴ φυσικὴ του δακνηρία νὰ γλυστρήσει ἠδονικὰ στοὺς νυχνητῶς παρῆδειςους τοῦ πιστοῦ. Καὶ ὅταν, ὅπως μὲσαι λέει ὁ Πολυλάς, κιντῶνερε νὰ χίσει τὴν πεισιαιμία του, τότε μονάχι σκέφτηκε νὰ ζήσει γράφοντας. Μὰ ποῦ; Αὐτὸ ἔχει μεγάλη ἀποδει-

χτικὴ σημασία. Ὅχι στὴν Ἑλλάδα ποιητῆς, παρὰ στὴ Γαλλία μεταρρωστικῆς. Ἦξερε δηλαδὴ πὺς ἢ Ἑλλάδα δὲ μπορεῖ νὰ ζήσει τοὺς συγγραφεῖς τῆς—ἔξὸν σὴν θέλουν νὰ δουλέβουν «γιὰ τὸ βασιλεῖα τῆς Πρωσίας»!

* * *

Τὴν ἴδια τύχη μὲ τοὺς συγγραφεῖς καὶ ἀκόμα χειρότερη ἔχουν οἱ μουσικοί. Γιαὶ νὰ ζήσουν σὴν δημιουργία πρέπει νὰ κίνουν παρῆλληλα τὸ μουσικάντη (στὰ θέατρα, στοὺς κινηματογράφους στὸ Ζαίπειο, στὸ Φάληρο) ἢ νὰ κίνουν τὸ διάσκαλο ἢ τὸν καθηγητὴ τῆς μουσικῆς. Ἐξὸν ἂν εἶναι φημισμένοι ἐχτελεστικῆς—καὶ τότε δὲν εἶναι δημιουργοί—ἢ γράφουν ἔργα ποῦ ἔχουν μεγάλη κατανάλωση σὲ βίβρος τῆς ποιότητος (ὄπιρῆτες, φῶξ—τρῶτ κτλ).

Ὅσο γιὰ τοὺς ζωγράφους, τοὺς γλύπτες, καὶ τοὺς ἀρχιτέχτονες, αὐτοὶ εἶναι καὶ τυχεροί. Αὐτῶν ἢ τέχνη εἶναι πραγματικὰ «δουλιὰ», ποῦ μπορεῖ νὰ τοὺς ζήσει. Θεορητικὰ αὐτὸ μονάχι θὰ πρέπει νὰ κρατοῦνε ψηλὰ τὴν «ἐρὴ φλόγα τῆς Τέχνης». Ὅμως ἢ ἀγορὰ ἔχει τὸν τελευταῖο λόγο. Ἢ ἀγορὰ τοὺς ἀναγκάζει νὰ προσωρρωστοῦν. Ὁ Μινώταυρος! Ὁ ζωγράφος θὰ ὑποχρεωθεῖ νὰ εὐχριστήσει τὰ φριγορινίστικα γούστα τοῦ ἀστοῦ, ποῦ παραγγέλλει τὸ πορτραῖτο τῆς κυρίας του ἢ ἀγοράζει πίνακες νὰ στολάσει τὰ σαλόνια του. Οἱ διεσθινετῆς τῶν Τραπεζῶν, οἱ γραφειοκρατικῆς τῶν Ὑπουργείων ὑποστηρίζουν τοὺς ζωγράφους, ποῦ δὲν προσωρρωσθῶν τὴν παρῆδοση. Ὁ γλύπτης θὰ θέλησει νὰ πάρει τὴν παρῆγγελία κανεὸς «ἠρώου»—μὲνο στρατιωτικὴ γλυπτικὴ ὑπάρχει στὴν Ἑλλάδα—ποῦ ὅσο θεατρικότερο τὸ κάνει, τόσο μεγαλύτερη ἐπιτυχία θὰ ἔχει. Ὁ ἀρχιτέχτωνες σ' εἶναι τὸπο μικρῶστικὸ ποῦ δουλέβει γιὰ τὸ ξένο κεφάλαιο, σ' εἶναι τὸπο ποῦ τὸ ἴδιο τὸ Κράτος ἀπορρωβγει νὰ χιτσει δημόσια χίρια καὶ προικιὰει νὰ νικιὰζει, ἔχει πολλὴ μικρὴ ἀχτίνα ἐκέργειας καὶ πολὺ λίγη τόλμη πρωτοτυπίας.

Στὴν Ἑθρῶπη ὅμως συμβαίνει ἕνα περῆεργο φαινόμενο. Ἐπειδὴ ἢ ἀγορὰ ζητάει τὴν μοντέρνα ζωγραφικὴ, μποροῦν οἱ λερρωσμένοι ἀπὸ τὴν ἀκαδημαϊκὴ παρῆδοση ζωγράφοι νὰ βρῆσκουν μιὰ προσωρινὴ λύση στοὺς marchands des tableaux, ποῦ ἔχρουν νὰ τοποθετοῦν καὶ ν' ἀνεβάζουν τὸ «στόχ» τους κερδίζοντας χιλιάδες φροῆς περισότερο (κυρίως ἄμα πεβάνουν οἱ ζωγράφοι!) ἀπ' ὅσα πληρώνουν. Ὁ ζωγράφος σὲ μισθωτῶς κατορθώνει νὰ ζήσει τὰ πρώτα του σκοτεινὰ χρόνια, λεία τοῦ ἔμπορου, ὅσο ν' ἀναγνωριστῆ μιὰ μέρα καὶ νὰ πουλάει μοναχὸς του. Καὶ δὲν ὑπάρχει καμιά ἄλλη ἐποχὴ στὴν Ἱστορία, ὅπου οἱ ἀναγνωρισμένοι ζωγράφοι νὰ κερδίζουν τόσο πολλὰ.

Στὴν Ἑλλάδα δὲν ὑπάρχει οὔτε αὐτὴ ἢ προσωρινὴ λύση γιὰ τοὺς «τολμηροὺς» ζωγράφους, γιατί ὁ τόπος εἶναι μικρὸς καὶ ἢ καλαισθητικὴ του ἀνατρῶρη μηδαμινὴ. Ἐνοεῖται πὺς γιὰ τοὺς ζωγράφους καὶ τοὺς γλύπτες ἢ θπαναστατικὴτητα εἶναι μονάχι τεχνικὴ, ἄρα ἀνώδυνη γιὰ τὴ δημόσια ἀσφάλεια, μὰ προκλητικὴ γιὰ τὰ συντηρητικὰ γούστα τοῦ κεφαλαιούχου.

Μὰ τοὺς θπαναστατικὸς ζωγράφους δὲν τοὺς ἀγοράζουν τίσσο ἀπὸ ἀγάπη πρὸς τὴν Τέχνη, ὅσο ἀπὸ speculation. Ἄντις, ἄς ποῦμε, ν' ἀγοράσουν μετοχῆς ἐνὸς σιδεροδρόμου, ἀγοράζουν μοντέρνους πίνακες, ποῦ σὲ 20 χρόνια ἢ ἄξια τους μπορεῖ νὰ φτιάσει καὶ ἑκατομύρια! Ὅταν ἕνας πίνακας τοῦ Renoir πουλήθηκε

πρόπερσι ὃ ἑκατομύρια φριάγκι στὴ Salle Drouot (ἔπου γίνοντα οἱ δημοπρασίαι τῶν πινάκων) ἢ ἕνας τοῦ Rousseau τοῦ Douanier ἔφτασε πέρασι τῆς 800 χιλιάδες εἶναι παραδείγματα, ποῦ κείθουν, πὸς πρόκειται γὰρ speculation. Ἀγοράζουσι γὰρ νὰ μεταπωλήσουσι.

Ἡ Τέχνη λοιπὸν σὰν κοινωνικὸ φαινόμενον σχετίζεται μὲ τὸν οἰκονομικὸ παράγοντα διπλά: α) ἄμεσα (=ἀγορά) καὶ β) ἔμμεσα, μὲ τὸ πνευματικὸ ἐπιχοδόμημα τῶν παραγωγικῶν σχέσεων τῆς κοινωνίας («ἀξίες» καὶ κυλαιοσησία).

* *

Ἄν ὅμως ἡ ἐπαναστατικὴ τῶν ζωγράφων, γλυπτῶν καὶ ἀρχιτεκτόνων εἶναι μονάχα τεχνικὴ, τῶν συγγραφέων πᾶσι βελιότερα. Ἀρνιέται τὰ ἰδανικά, ποῦ κυριαρχοῦν. Ὅσο καὶν οἱ «φιλελεύθεροι» αὐτοί, τὸ μορφωμένον προλεταριάτον καὶ ἡ νεολαία διαβιάζουσι περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἀντιδραστικοὺς ποῦ δὲ διαβιάζουσι, πάλι τὸ κοινὸ εἶναι λίγο γὰρ νὰ ζήσει τοὺς συγγραφεῖς. Ἐπειτα τοὺς τρώει ὁ ἐκδότης, καὶ ἂν ἐκδώσουσι μοναχοὶ τους, τοὺς μποῦκοτάφει. Ἄς εἶναι τὰ ἰδανικά τους ζωντανότερα, ἄρα μεγαλύτερης ἀντοχῆς. Ἀυτὸς μὲν ἄχρηστη δουλιὰ. Μὰ ὡς πότε;

Ἐδῶ ἐφαρμόζεται ἡ σιρὴ γνώμη ἐνὸς πολιτικοῦ γὰρ τοὺς δημόσιους ὑπάλληλους. Οἱ ἱκανοὶ ὑπάλληλοι, λέει, ὅ' ἀναγκαστοῦν ἀπὸ τὴν πείνα νὰ φύγουσι ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία. Καὶ αὐτὸ εἶναι καλὸ, ἐπειδὴ τὸ δημόσιον ἔχει ἀνίγκη μόνον μέτρους ἀνθρώπους. Καὶ οἱ ἀνίκανοι, ποῦ δὲ μποροῦν νὰ κίνησιν ἄλλη δουλιὰ, ὅ' ἀναγκαστοῦν νὰ μίθουσι στὴν πείνα ὑπὸς ὃ γαϊδουρὸς τοῦ Ναστροντίν Χόντζα, καὶ ἔτσι θὰ μένουσι καλοὶ ὑπάλληλοι. Τὸ ἴδιον καὶ μὲ τοὺς καλοὺς συγγραφεῖς. Τοὺς τρώει ἡ «κεκτημένη ταχύτητα», ἡ ἀνικανότητι τους νὰ κίνησιν ἄλλη δουλιὰ. Μὰ εἴτε μένουσι πεινασμένοι καλλιτέχνες, εἴτε κίνησιν παραίλληλα τὸ μεταφραστικὸν ἢ τὸ δημοσιογραφικόν, αὐτὸ ἔχει δλέθρια ἐπίδραση καὶ στὴν ποσότητα καὶ στὴν ποιότητα τῆς καθαρῆς τους λογοτεχνικῆς παραγωγῆς. «Ζοῦνε σ' ἐχθρικό τόπον», ἄρα δὲ δύνουσι ὅ,τι θὰ μπορούσαν νὰ δώσουσι σὲ ἄλλο περιβάλλον φιλικόν.

Ποῦ εἶναι ὅμως αὐτὸ τὸ φιλικόν, εὐνοϊκὸν περιβάλλον; Ἐκεῖνο, ἔπου ἡ ἀπολαυτικὴ τῆς Τέχνης δὲ θάνατι προνόμιον τῶν λίγων, ποῦ δὲ δικαίωμα τῶν πολλῶν. Πῶς θὰ γίνῃ αὐτό; Ὅχι βέβαια μ' ἕνα νομοθετικὸν δαίτηγμα. Ἄν ὁ κ. Πάγκαλος ἐπιχείρησε μὲ τέτοιον τρόπον νὰ μακρύνῃ τὰ φροντιστήρια τῶν γυναικῶν—ἀφῆνοντας κοντὲς τῆς φροντιστῆρας τῶν εὐζώνων—δὲ θὰ μπορούσε μὲ τὸν ἴδιον τρόπον νὰ πλατύνῃ τοὺς γεωγραφικοὺς ὁρίζοντες τῆς Τέχνης. Καὶ καμιά ἀγωγή, καὶ ἡ πῶς «ἀραμματατικὴ» δὲν ἔχει αὐτὴ τὴ φαρμακοποιικὴ δύναμη, γιατί, ἂν τὴν εἶχε, θὰ τὸ εἶχε κατορθωμένον ὡς τώρα.

Ἡ ἀπίσταν τῆς Τέχνης προβάλλεται ἄφρονον καιρὸν, ποῦ ἐπιτρέπει τὴ μόρφωση τῶν ἄριστων ἀνθρώπων καὶ γενεῖται ἀνώτερος ἀνάγκη. Ὁ σκλάβος, ὁ ὑποχρεωμένος νὰ δουλέβει ἀπὸ τὸ πρωὶ ὡς τὸ βράδυ, δὲν ἔχει οὔτε καιρὸ οὔτε μόρφωση, ἀφροῦ δὲ μπορεῖ νὰ ἱκανοποιήσῃ τῆς στοιχειωδῆς του ἀνάγκης. Ἐτσι τὴ λήθη τῆς δυναμικῆς του, αὐτὸ τὸ περιόρημα «ἀλλοθι» ποῦ δημιουργεῖ ἡ Τέχνη, θὰ τὴ ζητήσῃ σὴν ἐσθῆρα. Μὰ γὰρ νύχουσι οἱ σκλάβοι τὸ ἄφρονον καιρὸν, πρέπει νύχουσι μὲ καίτοι οἰκονομικὴ ἀνταρ. Ἀγότερη δουλιὰ, περισσότερο

κέρδος, αὐτὸ εἶναι τὸ ἰδανικόν τοῦ σοσιαλισμοῦ. Γὰρ τὴν οἰκονομικὴν ὅμως ἀνεση καὶ τὸ ἄφρονον καιρὸν προῦπιθέεται μὲ δίκαιη κατανομή τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, κατάρτησι δηλ. τῆς ἐκμετάλλευσης ἀνθρώπου ἀπὸ ἀνθρώπου, κατάρτησι τοῦ παρασιτισμοῦ τῆς κυρίαρχης τάξης. Καὶ αὐτὴ ἡ κατάρτησι προῦπιθέεται κατάρτησι τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τοὺς σκλάβους, τὸ προλεταριάτον. Μονάχα τότε θὰ μπορούσιν νὰ ὑπάρξουσι ὅλας οἱ προῦπιθέσεις γὰρ μὲ ἀληθινὴ Τέχνη γὰρ ὅλους, Παιδεία γὰρ ὅλους, καὶ Ἐπιστήμη ἀπὸ ὑψὸς τῆς—ἄς ποῦμε καὶ δημοτικὴ γλώσσα! Τότε μονάχα τὸ μορφωμένον, τὸ ἄφρονον καιρὸν ὅ' αὐξήσῃ καὶ ἡ τέχνη θὰ μπορεῖ νὰ ἀσκηθεῖ σὰν «δουλιὰ». Καὶ ἡ καλύτερη δουλιὰ θὰ προτιμῆται, ἀντίθετα μὲ τὴ σημερινὴ κατάντια, ποῦ ἡ χειρότερη προτιμῆται καὶ τιμῆται.

Θέλουσι τώρα καὶ λίγα παραδείγματα, γὰρ νὰ ἴδωσι τὴν ἐπίσημη ἀντίληψη γὰρ τὴν Τέχνη ἀπὸ ἀνθρώπους, ποῦ ἀντιπροσωπεῖουσι τὴν Πολιτεία καὶ τὸ Χρῆμα, αὐτὲς τῆς δύο σωματικῆς δυνάμεις; Ὅταν ὁ κ. Βενιζέλος, παντοδύναμος πρωθυπουργός, γεμίτης δαίμων καὶ δημοτικότητι, ἐπισκέφτηκε στὸν Ἐδαγγελισμόν τοὺς τραυματίους τοῦ Μπιζανιοῦ, εἶπε στὸν ποιητὴ Φιλύρα, ποῦ ἦταν νοσηλεβόμενος ἀπὸ χρυσόπαγήματα: «Τώρα πρέπει νὰ κίψετε νὰ τραγουδάτε τὸν Ἑρωτα καὶ νὰ δοξάζετε τὰ μεγαλεῖα τῆς Πατρίδας!» Ὅταν τελευταίον ἕνας νεαρός ζωγράφος, γυρισμένος ἀπὸ τὸ Παρίσι, ἔκανε ἐκθεσὴν στὴν Ἀθήνα, ὁ Μικηνας του, ἕνας πολυεκατομυριούχος ποῦ τὸν βοήθησε σὲ σπουδῆς του, θυμώσε γιατί ὁ νέος ἔκανε κάποιον μοντέρνον ζωγραφικὸν καὶ γὰρ διαμαρτυρία κίγη σὲ μὲ ἄλλη ἐκθεσὴ ἐνὸς συντηρητικοῦ ζωγράφου καὶ τοῦ κλήρωσε 40 χιλιάδες δραχμῆς γὰρ ἕναν πίνακα. Αὐτὸ θὰ πῆ: Ἡ πάντες τὰ γούστα μου ἢ σοῦ κάβω κάβω τῆς προσωπικότητος σου, τῆς λευτεριάς σου, μὲ τὴν πείνα. Στὸ διεθνικὸν διαγωνισμόν γὰρ τὸ μέγαρον τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν στὴ Γενέβη, ἀπαρτίστηκε ἡ ἀσύγκριτα ἀνώτερη μακέτα τοῦ μεγάλου μοντέρνου ἀρχιτέκτονα Le Corbusier καὶ πέτυχε ἕνας «προστατευόμενος».

Γενικά, αὐτὰ ποῦ εἶπα ὡς τώρα ἔχουσι σηματικὴ ἀξία. Εἶναι δηλ. ὁ κανόνας. Ὑπάρχουσι ὅμως καὶ ἐξαιρέσεις ποῦ πρέπει νὰ ἐξηγούνται καλά, γὰρ νὰ μὴ μᾶς θολώουσι τὰ νερά. Ὁ κανόνας εἶναι νὰ πελαίνουσι στὴν ψάβια ὁ Μπετόβεν, ὁ Μπερλιόζ, ὁ Λίντεν, ὁ Φόσκολος, ὁ Μιλὲ κ.λ. Ἐξαιρέσεις εἶναι νύχουσι μεγάλη κυκλοφορία πᾶσι στὸν Παναθῶν ντὲ Τεράτγ, τὸν Μπενουά καὶ τὸν Ντεκομπρά, ὁ Οὐγκὼ, ὁ Ζολιῆ, ὁ Φρανς, ὁ Τολστωῆς κ.λ. Γιατί; Γιατί ἡ προπολεμικὴ ἐδρόπη κίστεβε ἀκόμα σὲ δημοκρατικὸν φιλελευθερισμόν. Καὶ γιατί οἱ συγγραφεῖς ἔβουσαν νὰ συγκινήσῃ τῆς μᾶζης, μᾶζης πολλῶν ἑκατομυριῶν. Ἐνῶ μετὰ τὸν πόλεμον ἡ ἀστικὴ διχτατορία ἀφῆσε τὰ προσχῆματα καὶ ἔβουσαν φασιστικὴ. Μὲ πολλὸ περισσότερο δυσκολία ἀναίγεται ῥήγμα ἀπὸ βαρὺ τῆς Ἀντίδρασης. Καὶ ὅμως ἀνοίγεται. Γιατί τὸ φασιστικὸν προλεταριάτον πλήθουσι.

* *

Ὅλη ὅμως αὐτὴ ἡ συζήτησι θὰ μπορούσε νὰ ματαιωθεῖ, ἂν βάξουμε ἐντὸς ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τὸ ζήτημα, ὅπως ἔβουσε: α) Ποιοὺς ἢ Τέχνη εἶναι καλεσμένη ν' ἀνεβάσῃ; Ἐμᾶς ὅ' ἀπαντήσουσι οἱ ἰδανιστῆς ἀόριστα. Μὰ ποιοὺς ἐμᾶς; Τὸ λαὸν ἢ τὴν ἀστικὴν μειοψηφία; Ἄν πρόκειται γὰρ τοὺς δευτέρους, ὁ κόπος χαμένος. Γιατί πρῶτα πρῶτα ἔχουσι τὴν Τέχνη ποῦ τοὺς κάνει. Ἐπειτα εἶναι μὲ τάξι

τόσο ζυμωμένη με την φεφτιά και τόσο αφοσιωμένη στη δίψα του κέρδους, ώστε να τους μάθει να μη λένε ψέματα και να μην κερδίζουν σε βίραος των άλλων, είναι ούτοπία χριστιανική με περιφερειαία. "Αν όμως πρόκειται ν' ανεβιάσεις το λαό με την εδευρετική ή σιωπηλή συγκατάθεση, της άρχουσας τάξης, πάλι νέα ούτοπία. Παρουσιάζεται άμέσως ή κυρά Άναστασία, ή Λογοκρισία. "Η καθαυτό λαϊκή Τέχνη του αιώνα μας, που έγγίζει τις μιζες τουλάχιστο των πόλεων, είναι δ-κνηματογραφός. Κι εδώ ή λογοκρισία. "Η περίπτωση του «Ποτέμκιν». Γιατί ή κριτική έπατροπή βρήκε αυτή την ταινία άκατάλληλη; Μήπως από καθαρή αισθητική άποψη, γιατί ήταν άσχημο έργο; "Όχι. "Ήταν έργο επικίνησης για το δημόσιο Ψέμα. "Έτσι ή λαϊκή Τέχνη δεν της επιτρέπεται νάιναι άλλο από Τέχνη των ιδανικών της κατέντας. "Όσο για το φιλ-κλόρ, είναι όφιστο έκει, όπου βρέσεται και πεθαίνει σιγά σιγά. Μά δεν παύεται γι' αυτό. Είναι έργο του ίδιου του λαού κι όχι δικό μας για το λαό. "Ότε μπορεί ν' άκριάσει σάν άλλοτε (ή ζωή δέ γυρίζει προς τα πίσω. Τώρα αλιώτικη ύλη, αλιώτικες ανάγκες, αλιώτικη έκφραση) ούτε ακόμα πιο πολύ να διδάξει και να μορφώσει αισθητικά τις άνώτερες τάξεις. Να γίνει δηλ. Τέχνη της οικονομικής άριστοκρατίας, όσο και να τη λένε Τέχνη «έθνική» από απλό ρομαντισμό και γιατί είναι νεωτερική.

β) Αυτοί που άπιατούν πίστη από ιδανικό (το δικό τους!) από τους σημερινούς συγγραφείς είναι κι οι ίδιοι ή θέλουν να λέγονται συγγραφείς κι όταν άκόμη κάνουν μονάχα τον κριτικό. «Κι ή κριτικός είναι ποιητής με το να κάνει κριτική» είπε στα συζητά ή πιο άσπείρος απ' αυτούς. Τι φρεσιότερο λοιπόν, αντί να κάνουν μίσημα ιδανικού στους άλλους, να τους δίνουν οι ίδιοι το άναντίρητο κι όριστικό υπόδειγμα της άρηλής, της... άνηφορικής Τέχνης (που... ανεβιάζει!); "Ός τώρα όμως δέ μας δώσανε άλλο από αναγούλες, πεζές ή στιχουργημένες. "Η σά βρεθούν στα στενά, μας γυρίζουν έκαιτο χρόνια πίσω και μας δείχνουν το Σολωμό. Δηλαδή μας δίνουν τα κλειδιά του Μουσείου για να διαλέξουμε. Μά ή ζωή άγνωστώς είναι το Μουσείο.

"Όλ' αυτά θα πουνε, πως οι κίρυκες του «αιώνιου χρόνου» ή δεν είναι οι ίδιοι συγγραφείς και ποιητές και τότε να μην ανακατέβονται σε ξένες δουλές, που οι «έιδικοί» τις έχουν καλύτερα, ή είναι πραγματικά δημιουργικά ταλέντα, μά τα ιδανικά τους είναι πλαστά κι άνεδαφικά, κι έτσι κάνουν φέφτικη Τέχνη. Και τότε ως μην ανακατέβονται με τα ιδανικά των άλλωνών, που δεν τα καταλαβαίνουν και που για νάιναι ιδανικά δεν έχουν καμιά άνάγκη νομικής άναγνώρισης από μέρος τους. Οι πραγματικότητες κι οι σκοποί τους (ιδανικοί) υπάρχουν είτε θέλουμε είτε όχι.

P. VALERY

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΚΑΙ ΤΑ ΟΝΕΙΡΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

(Άπόκασμα από μια διάλεξη, που έκανε στο Πανεπιστήμιο της Ζυρίχης στις 16 του Νοέμβρη 1922)

Κυρίες και Κύριοι,

"Η μετόφα τέλειται. Κι όμως είμαστε άνήμποροι και γεμάτοι άγωνία, να νά πρόκειται αυτή τη στιγμή να ξεπιάσει.

"Όλα σχεδόν τα άνθρώπινα βήσκονται σε τρομερή άβεβιαότητα.

Συλλογίζομαστε έντονα που χιήθηκε, είμαστε σχεδόν άφανισμένοι από κείνο που άφανίστηκε. Δεν ξέρουμε τί θα γενηθεί και φυσικά μπορούμε να το φοβήμαστε. Έξελίκουμε όφισια, φρεσιόμαστε όφισμένα. Οι φόβοι μας είναι χίλιες φορές πιο όφισμένοι από τις ελπίδες μας. "Ομολογούμε πως ή γλώσσα της ζωής είναι άσπια μας, ή άφισονία άσπια μας, μά ή άπόγνωση και ή άμφισβολία είναι μέσα μας και μαζί μας. Δεν έπαύεται άνθρώπος που ξέρει να σκέφτεται, όσο κριτικός, όσο μορφωμένος, πόν φρεσιόμαστε πως είναι, και να μπορεί να κωχηθεί, πως κωχιστεί άπάνω αυτή τη δυσάρεστη κατάσταση, πως ξεφεύγει αυτή την έντύπωση του σκοταδιού, πως όφισολογεί τη διάφραση που μπορεί νάχει αυτή ή περίοδο, ή γεμάτη άνημπορία, πόν στις ζωτικές ένταλγές της άνθρώπιότητας.

Είμαστε πάλι άνοχη γυνά που της έλαχε να ιδεί να συναπαντιέται το πέρας της από τη ζωή μαζί μ' αυτά τα μεγάλα και τρομαχτικά περιστατικά, που ή άπόχρηση τους θα γυρίσει όλο μας το βίον. Μπορούμε να πούμε, πως όλα τα σημαντικά πράγματα αυτού του κόσμου βλάστησαν από τον πόλεμο, ή άκόμη καλύτερα από τις περιπτώσεις του πολέμου. Το φθέρσιμο καταβρόχθισε κάτι πιο βαθύ από όσα μέρη της έκτατης μορφών νάινανκοθαύν.

Ξέρете τί διατάφραση είναι ή άναστασία της γενικής οικονομίας, της πολιτικής των κρατών, αυτής της ίδιας της ζωής των άτόμων. "Η στενοχώρια, ό διασπασμός, ό φόβος όλων του κόσμου.

Μά άνήμποροι οι όλα αυτά τα πληγωμένα πράγματα είναι και το Πνεύμα.

Τό πνεύμα άληθινά πληγώθηκε σκληρά. Παραπονιέται μέσα στην καρδιά των έφρανων άνθρώπων και κρινει τον έαυτό του βλαβερά. Άμφισβάλλει βαθιά για τον ίδιο τον έαυτό του.

Τί είναι λοιπόν αυτό τό πνεύμα; Πως μπορεί να πειραχτεί, να πληγωθεί, να λυσιτέρει, να ταπεινωθεί από την τρομερή κατάσταση του κόσμου; "Από που πηγάζει αυτής ό μεγάλος σίχτος για τα πράγματα του πνεύματος, αυτή ή άπόγνωση, αυτή ή άγωνία των διανοούμενων; Γι' αυτό πρέπει να μιλήσουμε τώρα.

**

"Ο άνθρώπος είναι από το ξεχωριστό ζωό, αυτή ή παράξενη ζωντανή ύπαρξη, που στήθηκε ένάντια σε όλες τις άλλες, που ύφάνεται άπάνω απ' όλες τις άλλες με τα όνειρα του—με την ένταση, με την άλληλουχία, με την ποικιλία που έχουν τα όνειρα του, με τα παράξενα άποτελέσματα τους, που φτάνουν ίσαμε ν' αλλάξουν

τή φύση του, και όχι μόνο τή δική του τή φύση, παρό και τή φύση ακόμη που τον τριγυρίζει και που προσπαθεί ακούραστα να την βροτάξει στα όνειρα του.

Θέλω να πω, πώς ο άνθρωπος εναντιώνεται ακατίπηρα και άναγκαστικά σ' αυτό που είναι, έξ αιτίας τής έγνοιας εκείνου που δεν είναι!

Και ό,τι γεννεί είτε με την εργασία είτε με τό ταλέντο του είναι ό,τι χρειάζεται για να δώσει στα όνειρα του την ίδια τή δύναμη και την ακρίβεια τής πραγματικότητας, και από την άλλη μεριά για να επιβίβει σ' αυτή τήν πραγματικότητα όλο και πιο πολλές μεταβολές, που θα τον πλησιάσουν στα όνειρα του.

Τα άλλα ζωντανά πλάσματα κινούνται και μεταμορφώνονται μονάχα με τις εξωτερικές μεταβολές. Προσαρμόζονται, δηλαδή παραμορφώνονται, για να διατηρήσουν τους οδοντιστικούς χαρακτήρες τής ύπαρξής τους, και μπαίνουν έτσι σε ισορροπία με την κατάσταση του περιβάλλοντος του. Δεν είναι συνειδημένο, βιαζόμαστε να χαλαρών αβόρημα αυτή τήν ισορροπία, να έγκυαλιέσουμε, ως πούμε, δίχως λόγο, δίχως πίσση ή ανάγκη εξωτερική. τό κλίμα που μέσα σ' αυτό έχουν συνειδησει. Άναζητούν τό καλό τους τυφλά. Μα δε νιώθουν τό κεντό το καλύπτουν, που είναι ό έλλειψη του καλού και που μας άναγκάζει ν' αντιπροσώποιουμε τό χειρότερο.

Όμως ο άνθρωπος κλείνει μέσα του τον τρόπο να χαλαρώ τήν ισορροπία, που διατηρούσε με τό περιβάλο του. Κλείνει ό,τι χρειάζεται για να δυναστευθεί, με κείνο που τον ενχαριόποισε. Είναι στην κάθε στιγμή αβόρημα απ' ό,τι είναι.

Δεν άπατελεί ένα σύστημα κλεισμένο από ανάγκη και από ικανοποίηση αντίστοιχών των άναγκών. Παύσει από τήν ικανοποίηση δεν βάλει ποιά άμεση δύναμη, που χαλαρεί τήν ενχαριόποιση του. Μόλις τό σώμα του και ή άρεξη του ησυχάσουν, άμέσως βάλει μέσα του κάτι σαλεύει, τον τρυπάζει, τον φριτίζει, τον διατάζει, τον κεντρίζει, τον οδηγεί μυστικά. Κι αυτό είναι τό Πνεύμα, τό Πνεύμα άπλησμένο με όλες τις άνεξάντλητες έρωτήσεις του... Ρωτάει αδώνια μέσα μας: Ποιός, τί, πού, πότε, γιατί, πώς, με τί μέσα; Παραβιάζει τά αριστομένα με τά τρωτικά, τό μέλλον με τό παρσμένο, τό παρσμένο με τό πραγματικό, τό εβόλο με τό άληθινό. Τό πνεύμα είναι τυπύχρονα εκείνο που προσπαθεί, κι έκείνο, που βροδυσταρεί. Έκείνο που χιίζει κι εκείνο που γρομιάζει. Τό τρωτικό και τό βρολογεμένο. Είναι λοιπόν πραγματικά αυτό που δεν είναι και τό άργονα σβουνοό που δεν είναι. Είναι επί τβλους, είναι προσπίντων ό μυστηριώδης δημιουργός αυτών των όνειρων, που πώς έλεγα.

Τι όνειρα έκανε ο άνθρωπος; Και άνάμεσα σ' αυτά τό όνειρα που είναι εκείνα, που μάχων στην πραγματικότητα και πώς μάχων;

Άς κοιτάξουμε μέσα μας κι άς κοιτάξουμε όλόγωνα μας. Άς προσέξουμε τήν πόλη, ή καλύτερα άς φρολημετήσουμε στην τύχη μερικά βιβλία, ή ακόμη καλύτερα άς παρατηρήσουμε μέσα στις καρδιές μας τις κινήσεις τους τις πιο άλλες.

Εβδόμαστε, φανταζόμαστε με ενχαριόποιση πολλά πορσίνα πράματα, κι αυτές οι ενχές είναι πολύ παλιές, και φαίνεται πώς ο άνθρωπος δε σ' άπορημαίσει ποτέ να μην τις κάνει...

Ξαναδιαβίστε τή Γέννηση. Από τήν άρχή του έρωσ βιβλίου, κι από τό πρώτο βήματα μέσα στο πρώτο περιβάλο, να, και παρουσιάζεται τό όνειρα τής γνώσης, και τής άθανασίας. Αυτοί οι ώραι οι καρποί του δέντρου τής ζωής και του δέντρου τής γνώσης μας τρυβούν πάντα. Μερικές σελίδες πιο πέρα, θα βροίτε μέσα στην

αυτά βιβλία τό όνειρα μιας άνθροπότητας ένωμένης και που συνεργάζεται για να χιήσει έναν τεράστιο πύργο: «Ήταν ένας λαός και μιλούσαν μια γλώσσα...».

Αυτό τό όνειροβόμασε ακόμη.

Έκεί θα βροίτε και τήν παράξενη ιστορία αυτού του προφήτη, που, άφου τον κατίπτε ένα φρού, μπόρεσε να κουνιέται μέσα στα βάθη τής θάλασσας...

Στους Έλληνες ύπάρχουν ήρωες που έρωταξαν πτητικές μηχανές. Άλλοι έρωρον να ήμερώνουν θεριά, κι ο Πανματοργός λόγος μετατοπίζει τά βουνα, κουνιέται άγκυλιόνας, χιίζει ναούς με ένα είδος αξιοθαύμαστη τηλεμηχανική...

Να έρωργεί κανείς από άπόσταση, να ιρωιάνει χρυσάφι, να μετουσιώνει μέταλα, να νικάει τό θάνατο, να προσέει τά μελούμενα, να μετατοπίζεται σε περιβάλο άπαγορευμένο στα είδος μας, να μιλεί, να βλέπει, ν' άκούει από τή μιάν άκρη του κόσμου στην άλλη, να πηγαινέει να βλέπει τά άστρα, να πραγματοποιήσει τό άεικίνητο, έρω κι έγω — έκάνουμε τόσα όνειρα που ο κατάλογος τους θα ήταν άτέλειωτος.

Όμως όλα μαζί αυτά τό όνειρα κάνουν ένα παράξενο πρόγραμμα, που ή παρακολούθηση του είναι σαν δερμένη με τήν ιστορία τήν ίδια των άνθρώπων. Όλα τά σχέδια για κατακτήσεις και παγκόσμια κυριαρχία, είτε υλικές είτε πνευματικές εβονίζονται εκεί. Ό,τι όνομάζουμε πολιτισμό, πρόοδο, έπιστήμη, τέχνη, μόρφωση, άναφέρονται σ' αυτή τήν έκτακτη παραγωγή και έξαρμάται απ' αυτήν κατευθείαν. Μπορεί κανείς να πει πώς όλα αυτά τό όνειρα πρόσβάλουν όλες τις δοσμένες συνθήκες τής ύπαρξής μας τής καθορισμένης.

Είμαστε ένα ζωολογικό είδος, που προσπαθεί μονόχο του να ποικίλει τή διακαυδοσία τής ύπαρξής του. Και θα μπορούσαμε να σχηματίσουμε έναν πίνακα, μια συστηματική κατάσταση των όνειρων μας, λογαριάζοντας τό καθένα σαν να διευθύνεται ένάντια σε κάποια όπό τις βασικές συνθήκες τής ζωής μας. Υπάρχουν όνειρα ένάντια στην βρορήτητα, και όνειρα ένάντια στους νόμους τής κίνησης. Υπάρχουν όλα ένάντια στον τώσο και άλλα ένάντια στην διάρχεια. Τό «πανταχού παρών», ή προσημτία, τό κροδ τής νεότητος ήσαν όνειρα και είναι ακόμη και σήμερα κρυμένα κάτω από όνόματα έπιστημονικά. Υπάρχουν όνειρα ένάντια στην άρχή του Μήγρο, και άλλα ένάντια στην άρχή του Καρποτ. Υπάρχουν όνειρα ένάντια στους φυσιολογικούς νόμους, και άλλα ένάντια στα «δεδομένα» και στα έθνικά πεπωμένα. Έίνα είναι ή ισότητα των φυλών, ή παγκόσμια και αλώνια ειρήνη.

Άς οσοθέσουμε πώς έχουμε φριτίζει αυτό τον πίνακα και πώς τον έξετάζουμε. Ποιόν γλήγορα θα μας έρωει ή άρεξη να τον συμπληρώσουμε. Αντίκρι στο κάθε όνειρο θα ταποθετήσουμε ό,τι έγινε για τήν πραγμάτωση του. Για παράδειγμα, ός σε μια στήλη γράψαμε τον κώδο του πετάγματος στον άέρα και τό όνομα του Γκαρου—στη στήλη των κατακτήσεων θα γράψαμε τό περίφημο όνόματα του Leonard da Vinci, του Ader, του Wright και των διάδοχων τους. Θα μπορούσει να παλαλασίσω αυτά τά παραδείγματα, μ' αυτό θα ήταν ένα είδος παιχνίδι και δεν έχουμε τον καιρό να παίξουμε.

Εξ άλλου θα έρωρε να φριτίζουμε και έναν πίνακα από άπογοητέψεις, από όνειρα που δεν πραγματοποιήθηκαν. Άλλα είναι όριστικά καταδικασμένα, όπως ο τετραγωνισμός του κύκλου, τό άεικίνητο. Άλλα είναι ακόμη στις έλπίδες μας, τις λογικές.

Μὰ πρέπει νὰ ξαναγυρίσουμε στὸν πίνακα μίας τῶν ὄσων πραγματοποιήθηκαν. Γιατὶ αὐτὸν ἤθελα νὰ προσέξετε. Ἄν λοιπὸν κοιτάξουμε αὐτὸ τὸν κατάλογο, κατάλογο πολὺ τιμητικό, μποροῦμε νὰ κάμουμε αὐτὴ τὴν παρατήρηση:

Ἄπ' ὄλες αὐτὲς τίς πραγματοποιήσεις, οἱ πιὸ πολυάριθμες, οἱ πιὸ καταπληχτικές, οἱ πιὸ γόνιμες ἔγιναν ἀπὸ ἓνα μέρος τῆς ἀνθρωπότητας ἀρκετὰ περιορισμένο καὶ σὲ περιφέρεια πολὺ μικρὴ σχετικὰ μὲ τὸ σύνολο τῶν μερῶν ποὺ μποροῦν νὰ κατοικηθοῦν.

Ἡ Εὐρώπη στάθηκε αὐτὸς ὁ προνομιοῦχος τόπος. Ὁ Εὐρωπαϊκός, τὸ εὐρωπαϊκὸ πνεῦμα, ὁ δημιουργὸς αὐτῶν τῶν θαυμάτων.

Τὶ εἶναι λοιπὸν αὐτὴ ἡ Εὐρώπη; Εἶναι ἓνα εἶδος ἀκρωτήριο τῆς «γηραιᾶς ἠπείρου», ἓνα δυτικὸ παράρτημα τῆς Ἀσίας. Βλέπει φυσικὰ πρὸς τὴ δύση. Πρὸς τὸ νότο, περιτριγυρίζει μιὰν ὀνομαστὴ θάλασσα, ποὺ ὁ ῥόλος της, θὰ ἔλεγα ἡ ἐνέργεια της, στάθηκε θαυμαστὰ ἀποτελεσματικὴ, σ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα τὸ εὐρωπαϊκὸ ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ.

Ὅλοι οἱ λαοὶ ποὺ ἤρθαν στὰ παράλια της συγχωνέωσαν. Ἦρθαν σ' ἐμπορικές καὶ σ' ἔχθρικές σχέσεις. Ἐφτιαξαν λιμάνια καὶ ἀποικίες, ὅπου ἄχι μόνο τὰ ἐμπορεύματα παρὰ καὶ οἱ δοξασίες, οἱ γλώσσες, τὰ ἥθη, οἱ τεχνικὲς κατακτήσεις ἦσαν στοιχεῖα ἐμπορικά.

Πρὶν ἀκόμα ἡ σημερινὴ Εὐρώπη πάρει τὴν ὄψη ποὺ ξέρουμε, ἡ Μεσόγειος εἶδε νὰ ἐγκαταστένεται στὴν ἀνατολικὴ της λεκάνη, ἓνα εἶδος προ-Εὐρώπη. Ἡ Αἴγυπτος, ἡ Φοινίκη στάθηκαν ἓνα εἶδος προμορφῆς τοῦ πολιτισμοῦ, ποὺ ἐμεῖς τὸν σταματήσαμε. Ἦρθαν ἕτερα οἱ Ἕλληνες, οἱ Ρωμαῖοι, οἱ Ἀραβες, οἱ λαοὶ οἱ Ἰβηρικοί.

Νομίζει κανεὶς πὼς βλέπει, γύρω ἀπὸ τὸ ἀστραφτερὸ καὶ ἀλμυρὸ νερὸ, τὸ πλῆθος τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου τοῦς πιὸ ἐπιβλητικοὺς αὐτουνοῦ τοῦ κόσμου. Ἴσις καὶ Ὀσιρίς. Ἡ Ἀστάρτη καὶ οἱ Κάβειροι. Ὁ Ποσειδὼν καὶ ἡ Ἀθηνᾶ καὶ οἱ ὅμοιοι τοῦς βασιλέβουν συναγωνιζόμενοι ἀπάνω σ' αὐτὴ τὴ θάλασσα, ποὺ ταλάντευε τίς ἀλόκοτες σκέψεις τοῦ ἁγίου Παύλου, ὅπως ξύπνησε τοῦς ρεμβασμοὺς καὶ τοῦς ὑπολογισμοὺς τοῦ Βοναπάρτη.

Καὶ πάνω σ' αὐτὰ τ' ἀκρογιάλια, ὅπου τόσοι λαοὶ κιόλας ἀνακατέφτηκαν, συγκρούστηκαν, καὶ ἀλληλοδιδάχτηκαν, ἤρθαν μὲ τὰ χρόνια καὶ ἄλλοι ἀκόμα λαοί, πάντοτε τράβηξε ἡ λάμψη τοῦ οὐρανοῦ, ἡ ὁμορφιὰ καὶ ἡ ἰδιαίτερη δύναμη τῆς ζωῆς: κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο. Οἱ Κέλτες, οἱ Σλάβοι, οἱ γερμανικοὶ λαοὶ δοκίμασαν τὴ γοητεία τῆς πιὸ εὐγενικῆς ἀπὸ τίς θάλασσες. Ἐνας ἀκατανίκητος τροπισμὸς, ἀποαἰῶνες ἔκανε αὐτὴ τὴ λεκάνη μὲ τὰ θαυμάσια σχήματα, τὸ ἀντικείμενο τοῦ παγκόσμιου πόθου καὶ τὸν τόπο τῆς μεγαλύτερης ἀνθρώπινης δραστηριότητος. Δραστηριότητα οἰκονομική, δραστηριότητα πνευματικὴ, δραστηριότητα πολιτικὴ, δραστηριότητα θρησκευτικὴ, δραστηριότητα καλλιτεχνικὴ, ὅλα γίνονται ἢ τουλάχιστο ὅλα φαίνονται νὰ γενιούνται γύρω ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ θάλασσα.

Ἐδῶ παραστεκόμαστε στὰ προδρομικὰ φαινόμενα τοῦ σχηματισμοῦ τῆς Εὐρώπης καὶ βλέπουμε νὰ σχεδιάζεται σὲ κάποια ἐποχὴ ἡ διαίρεση τῆς ἀνθρωπότητος σὲ δυὸ ομάδες ὅλο καὶ περισσότερο διαφορετικὲς: Ἡ μιὰ ποὺ κατέχει τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ὑδρογείας στέκεται σὰν ἀκίνητη μέσα στὶς συνήθειες της. Δὲν προοδεῖ πιά, ἢ προοδεῖ μόνον ἀνεπαίσθητα. Ἡ ἄλλη βᾶσανίζεται ἀπὸ τὴν ἀνησυχία καὶ τὴν ἀδιάκοπη ζήτηση. Οἱ συναλλαγὲς πληθαίνουν, τὰ ποικιλό-

τερα προβλήματα παραδέχονται μέσα της, τὰ μέσα τῆς ζωῆς, τῆς γνώσης, τῆς διαιώνισης, σωριάζονται ἐκεῖ αἰῶνα μὲ τὸν αἰῶνα μὲ μιὰ ἐξαιρετικὴ ταχύτητα.

Ἀμέσως ἡ διαφορὰ τῆς θετικῆς γνώσης καὶ τῆς δύνάμης ἀνάμεσα σ' αὐτὴ καὶ στὸν ἄλλο κόσμον γίνεται τόσο μεγάλη, ποὺ φέρνει μιὰ διάσπαση τῆς ἰσοροπίας. Ἡ Εὐρώπη ρίχνεται ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ της. Φεύγει γιὰ νὰ κατακτήσει τὴ γῆ. Ὁ πολιτισμὸς ἐπαναλαμβάνει τίς πρωτόγονες ἐπιδρομὲς, ἀναποδογυρίζοντας τοὺς τὴν κίνηση. Ἡ Εὐρώπη στὸ δικὸ της ἔδαφος φτάνει στὸ maximum τῆς ζωῆς, τῆς πνευματικῆς γονιμότητος, τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς φιλοδοξίας.

Αὐτὴ ἡ θριαμβερτικὴ Εὐρώπη, ποὺ γενήθηκε ἀπὸ τὴν ἀνταλλαγὴ ὄλων τῶν πνευματικῶν καὶ ὕλικῶν πραγμάτων, ἀπὸ τὴ συνεργασία τῆ θεληματικῆς ἢ ἀθελή τῶν φυλῶν, ἀπὸ τὸν ἀνταγωνισμὸ τῶν θρησκείων, τῶν συστημάτων, τῶν συμφερόντων, αὐτὸς λοιπὸν ὁ ἀνταγωνισμὸς σὲ μιὰ περιοχὴ πολὺ περιορισμένη μοῦ φαίνεται τόσο ζωντανός, ὅσο καὶ μιὰ ἀγορὰ, ὅπου ὅλα τὰ καλὰ καὶ πολύτιμα πράγματα ἔχουν κουβαληθεῖ, ἔχουν συγκριθεῖ, συζητηθεῖ, καὶ ἔχουν ἀλλάξει χεῖρι. Εἶναι ἓνα χρηματιστήριο, ὅπου οἱ θεωρίες, οἱ ἰδέες, οἱ ἀνακαλύψεις, τὰ δόγματα τὰ πιὸ διαφορετικὰ, ἔχουν ἐπιστρατευθεῖ, ἔχουν ἀριθμηθεῖ, ἀνεβαίνουν, κατεβαίνουν, καὶ τὰ ἔχουν γιὰ ἀντικείμενο τοὺς οἱ πιὸ ἀνήλεες κριτικὲς καὶ οἱ πιὸ τυφλὲς προκαταλήψεις ἢ ἐνθουσιασμοί.

Ἀμέσως οἱ εἰσφορὲς οἱ πιὸ μακρινὲς φτάνουν ἀφθονὲς σ' αὐτὴ τὴν ἀγορὰ. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ οἱ νέοι κόσμοι τῆς Ἀμερικῆς, τῆς Ὠκεανίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς, οἱ παλιὲς αὐτοκρατορίες τῆς πέρα Ἀνατολῆς στέλνουν στὴν Εὐρώπη τίς πρώτες τοὺς ὕλες, γιὰ νὰ ὑποβληθοῦν σ' αὐτὲς τίς καταπληχτικὲς μεταβολές, ποὺ μονάχι αὐτὴ ξέρει νὰ κάνει. Καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ οἱ γνώσεις, οἱ φιλοσοφίες, οἱ θρησκείες τῆς παλιᾶς Ἀσίας τροφοδοτοῦν τὰ ἀγρυπνα πάντα πνεύματα, ποὺ ἡ Εὐρώπη παράγει σὲ κάθε γενιά. Καὶ αὐτὴ ἡ δυνατὴ μηχανὴ μεταμορφώνει τίς ἀντιλήψεις, λίγο πολὺ παράξενες, δοκιμάζει τὸ βάθος τοὺς, καὶ παίρνει ἀπὸ αὐτὲς τὰ χρήσιμα στοιχεῖα. Ἡ Εὐρώπη μας, ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ ἓνα ἐμπόριο μεσογειακὸ, γίνεται ἔτσι ἓνα πελώριο ἐργαστάσιο. Κυριολεκτικὰ ἐργαστάσιο, μηχανὴ ποὺ μεταμορφώνει, μὰ καὶ ἀκόμη ἐργαστάσιο διανοητικὸ ἀσύγκριτο.

Αὐτὸ τὸ διανοητικὸ ἐργαστάσιο δέχεται ἀπ' ὅλα τὰ μέρη ὅλα τὰ πράγματα τοῦ πνεύματος, καὶ τὰ μοιράζει στ' ἀμέτρητα ὄργανα του. Ἄλλοι ἀρπάζουν ὅ,τι εἶναι καινούργιο, μὲ ἐλπίδα, μὲ ἀπληστία, καὶ ὑπερβάλλουν τὴν ἀξία του. Ἄλλοι ἐναντιώνονται, ἀντιτάσσουν στὴν ἐπιδρομὴ τοῦ καινούργιου τὴ λάμψη καὶ τὴ στερεότητα τοῦ πλοῦτου τοῦ ἐγκαταστημένου. Ἀνάμεσα στὴν ἀπόχτηση καὶ τὴ διατήρηση μιὰ ἀσταθὴ ἰσοροπία πρέπει ν' ἀποκαταστένεται ἀδιάκοπα. Ὅμως ἓνα πνεῦμα κριτικῆς, πάντα πιὸ ἐνεργητικὸ, χτυπάει τὴ μιὰ ἢ τὴν ἄλλη τάση καὶ ἐπιβάλλει χωρὶς οὐχτο τίς ἰδέες ποὺ κατέχει καὶ ποὺ εὖνοεῖ. Δοκιμάζει καὶ συζητεῖ χωρὶς οὐχτο τίς τάσεις αὐτῆς τῆς ρύθμισης, ποὺ πάντα πετυχαίνεται. Πρέπει ἡ σκέψη μας νὰ μεγαλώνει καὶ πρέπει νὰ διατηρεῖται. Δὲν προχωρεῖ παρὰ μὲ τίς ἀκρότητες, μὰ δὲ διατηρεῖται παρὰ μὲ τὸ μέτρο. Ἡ ὑπέριστη τάξη, ὁ αὐτοματισμὸς, θὰ ἦταν ὁ χαμὸς της. Ἡ ὑπέριστη ἀταξία θὰ τὴν ὀδηγοῦσε ἀκόμη γληγορότερα στὴν ἄβυσσο.

Ἐπὶ τέλους αὐτὴ ἡ Εὐρώπη λίγο λίγο φτιάχνεται σὰν μιὰ γιγάντια πόλη.

ἔχει τὰ μουσεῖα τῆς, τοὺς κήπους τῆς, τὰ ἐργαστήρια τῆς, τὰ σαλόνια τῆς. Ἔχει τὴ Βενετία, ἔχει τὴν Ὁξφόρδη, ἔχει τὴ Σεβίλλη, ἔχει τὴ Ρώμη, ἔχει τὸ Παρίσι. Ὑπάρχουν πόλεις γιὰ τὴν Τέχνη, ἄλλες γιὰ τὴν Ἐπιστήμη, ἄλλες ποὺ συγκεντρώνουν τὶς χαρὲς καὶ τὰ ἐργαλεῖα. Εἶναι ἀρκετὰ μικρὴ γιὰ νὰ τὴ διατρέξει κανεὶς σ' ἓνα σύντομο χρόνο ποὺ σὲ λίγο θὰ γίνῃ ἀσήμαντος. Εἶναι ἀρκετὰ μεγάλη γιὰ νὰ κλείνῃ ὅλα τὰ κλίματα. Ἀρκετὰ ποικίλη γιὰ νὰ παρουσιάζῃ πολιτισμοὺς καὶ ἐδάφη ποικιλότατους. Ἀπὸ φυσικὴ ἀποψη εἶναι ἀριστούργημα στὸ κλίμα καὶ τοὺς εὐνοϊκοὺς ὄρους γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Καὶ ὁ ἄνθρωπος ἔγινε μέσα σ' αὐτοὺς τοὺς ὄρους Εὐρωπαῖος.

Νὰ μὲ συγχωρέσετε ποὺ δίνω στὴ λέξη *Εὐρώπη* καὶ *Εὐρωπαῖος* μιὰ σημασία λίγο περισσότερο ἀπὸ γεωγραφικὴ καὶ λίγο περισσότερο ἀπὸ ἱστορικὴ, μὰ κάπως λειτουργικὴ, ἐνεργητικὴ. Θάλεγα σχεδόν, κάνοντας κατάχρηση τοῦ λεχτικοῦ μου, πὼς ἡ Εὐρώπη εἶναι ἓνα εἶδος σύστημα σχηματισμένο ἀπὸ μιὰ κάποια ἀνθρωπίνη ποικιλία καὶ ἀπὸ μιὰ τοπικὴ περίστασις ἰδιαίτερα εὐνοϊκὴ. Φτιαγμένη ἐπὶ τέλος ἀπὸ μιὰ ἱστορία ἐξαιρετικὰ ἀνήσυχη καὶ ζωντανή. Τὸ δημιούργημα αὐτῆς τῆς σύμπτωσης τῶν περιστάσεων εἶναι ὁ Εὐρωπαῖος.

Πρέπει νὰ ἐξετάσουμε αὐτὸ τὸ πρόσωπο σχετικὰ μὲ ἀπλούστερους τύπους τῆς ἀνθρωπότητας. Εἶναι ἓνα εἶδος τέρας. Ἔχει μιὰ μνήμη πολὺ φορτωμένη, πολὺ διατηρημένη. Ἔχει παράδοξες φιλοδοξίες, μιὰ ἀπληστία γιὰ γνώση καὶ πλοῦτο ἀπεριόριστη. Ἐπειδὴ ἀνήκει γενικὰ σὲ κάποιο ἔθνος, ποὺ λίγο πολὺ κυρίαρχησε στὴν ὄρα του τὸν κόσμον, καὶ ποὺ ὄνειρέβεται ἀκόμα τὸν Καίσαρα του, ἢ τὸν Κάρολο πέμπτον, ἢ τὸ Ναπολέοντα του, ἔχει μέσα του μιὰ περηφάνεια, μιὰ ἐλπίδα, καὶ πόθους ἑτοιμοὺς πάντα νὰ ξυπνήσουν. Ἐπειδὴ ἀνήκει σὲ ἐποχὴ καὶ σὲ ἡπειρο ποὺ εἶδαν τόσες θαυμάσιες ἀνακαλύψεις καὶ τόσες εὐτυχισμένες στιγμὲς σὲ ὅλα τὰ εἶδη, δὲν ὑπάρχει ἐπιστημονικὴ κατάχτηση, οὔτε ἐπιχείρηση, ποὺ νὰ μὴ τὴν ὄνειρέβεται. Εἶναι δεμένος ἀπὸ τὶς θαυμάσιες ἀναμνήσεις καὶ ἀπὸ τὶς ὑπέροχες ἐλπίδες, καὶ ἂν τοῦ τύχει κάποτε νὰ ριχτεῖ μέσα στὸν πεσιμισμό, συλλογιέται, χωρὶς νὰ θέλῃ, πὼς ὁ πεσιμισμὸς γένησε κάποια περίφημα ἔργα. Ἀντὶ νὰ βυθιστεῖ μέσα στὸ πνευματικὸ μηδέν, βγάζει ἓνα τραγούδι ἀπὸ τὴν ἀπελπισία του. Βγάζει κάποτε μιὰ θέληση σκληρὴ καὶ τρομαχτικὴ, ἓνα στοιχεῖο ἀπὸ ἐνέργειες παράδοξο καὶ στηριγμένο ἀπάνω στὴν περιφρόνησι τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς ζωῆς.

(ἀκολουθεῖ συνέχεια)

Κ. ΠΑΡΑΣΧΟΥ

ΤΟ ΠΑΤΡΙΩΤΙΚΟ ΙΔΑΝΙΚΟ ΤΟΥ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗ

Σχεδὸν τίποτε δὲ θὰ εἶχε νὰ μᾶς πεῖ ὁ Βαλαωρίτης, ἂν δὲν τὸν γονιμοποιῶσε ἀδιάκοπα τὸ ἥρωικό του ἰδανικό. Αὐτὸ δίνει ἐνότητα στὸ ἔργο του, αὐτὸ δίνει στὸν ποιητὴ ὁρμὴ, ἐνθουσιασμὸ, καὶ θερμὴ. Χάρη σ' αὐτὸ ἀκόμη, ἀναπνέουμε στὰ βαλαωρικὰ ποιήματα τὸ λεπτὸ ἐκείνον ἀέρα τῆς ὑψηλοφροσύνης ποὺ συναντάμε παντοῦ ὅπου ὑπάρχει κάποιο ἰδανικό. Στὸ ἰδανικό του χρωσιάζει ὁ Βαλαωρίτης τὸν ἀρενωπὸ τόνον του, ποὺ εἶναι τὸ χαρακτηριστικότερον γνώρισμα του, ἢ μεγαλύτερη του ἀρετὴ, καὶ τὴ δύναμη νὰ ξαναζωντανέβῃ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὸν ἀέρα τοῦ 21. Ἄν δὲν πίστεβε στὸ ἰδανικό του, ἂν δὲ ζυμωνόταν ὅπως ζυμώθηκε μ' αὐτό, ἢ ἱστορία θάμενε καὶ στὰ χέρια του, ὅπως καὶ στὰ χέρια τῶν ἄλλων, ἓνα ἄψυχο ὑλικό, ἀκίνητο καὶ στεῖρο.

Τὸ πατριωτικὸ ἰδανικὸ τοῦ Βαλαωρίτη ξεχώρισε ἀρκετὰ καθαρὰ ἀπὸ τὰ πρῶτα του ποιήματα ἀκόμη, τὰ τέσσερα «Στιχουργήματα», ποὺ τὰ τύπωσε στὴν Ἀθήνα, 1 23 χρονῶν, τὸ 1847. Ὅλα σχεδὸν τὰ «Στιχουργήματα» εἶναι πατριωτικά, καὶ ὅμως ὁ Βαλαωρίτης τάγραψε νεότατος, στὴ «λυρικότερη» ἡλικία, στὴν ἡλικία ὅπου συχνὰ δὲ μᾶς ἀπασχολεῖ παρὰ μόνον ὁ ἑαυτὸς μας, καὶ μόνον ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ μας ἀντλοῦμε τὰ θέματα τῶν στίχων μας. Καὶ ὁ «Κλέφτης» καὶ ὁ «Λευκάτας» καὶ τὸ «Β' Στιχουργήμα», ὁλότελα λυρικὸ στὴ διάθεσι καὶ τὸν τόνον, εἶναι, πασπαλισμένα φυσικὰ καὶ μὲ τὸ βυρωνισμὸ τῆς ἐποχῆς, πατριωτικά. Ὁ «Κλέφτης» καὶ ἀπὸ μόνον τὸν τίτλον φανερῶνει σὲ τί εἶδος ποιήματα ἀνήκει. Στὸ «Β' Στιχουργήμα» ὁ ποιητὴς ποθεῖ τὴν ἐκμηδένισιν, γιὰ τὴν πατρίδα του εἶναι σκληρὴ μὲν. Καὶ ὁ γέρον—Λευκάτας, ποὺ κανεὶς πιά δὲν τὸν φοβάται καὶ ποὺ κλαίει τὴν παλιὰ δόξα του, συμβολίζει τὴν ταπεινωμένη Ἑλλάδα. Δὲ θὰ εἶναι πολὺ διαφορετικὰ στὸν τόνον καὶ τὴ διάθεσι οὔτε ἡ «Ὡδὴ στὸν Πατριάρχη» οὔτε τὰ ἄλλα τελευταῖα πατριωτικὰ ποιήματα τοῦ Βαλαωρίτη. Καὶ τούτα, ὅπως καὶ τὰ πρῶτα του ποιήματα, τὰ σχεδὸν παιδικὰ, ἀναδίνουν ἓναν τόνον ἥρωικό, βγαλμένο ἀπὸ τὴ λατρεία τῶν ἐθνικῶν ἡρώων, τῶν «μεγάλων νεκρῶν», καὶ ἀπὸ τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδας. Τὸ ἐθνικιστικὸ αὐτὸ ἰδανικό, τὸ πλούτισε βέβαια μὲ τὸ πέρασμα τοῦ καιροῦ ὁ Βαλαωρίτης. Στὴ βάση του ὅμως καὶ στὰ οὐσιαστικότερα του στοιχεῖα, ἔμεινε πάντα τὸ ἴδιον.

Μιὰ θυσία τοῦ ἀτόμου γιὰ τὸ γενικὸ καλό. Ἔτσι μόνον, σ' ὅλην τὴν ζωὴν, κατάλαβε τὸν ἥρωισμό ὁ Βαλαωρίτης. Καὶ χωρὶς ἄλλο ὁ ἥρωισμὸς αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ ἀνώτερος ἀπ' ὅλους, ἂν ὄχι καὶ ὁ μοναδικός. Μόνον ποὺ γιὰ τὸ Βαλαωρίτη αὐτὸ ποὺ λέμε ἡμεῖς σήμερα «γενικὸ καλό» δὲν ὑπῆρχε πέρα ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς πατρίδας. Τὴν ἀνθρωπότητα τὴν περιόριζε ἢ καλύπτεται τὴν ἔκλεινε «στὰ ὄρια» τῆς πατρίδας του. Καὶ δύσκολα θὰ μπορούσε νὰ καταλάβῃ, φαντάζομαι τὶς θυσίες μερικῶν σύγχρονων τοῦ ἀνθρωπιστῶν γιὰ τὸ καλὸ ὁλόκληρης τῆς ἀνθρωπότητας, ἢ λόγια σὰν καὶ τούτα: «Μόνον ὅλα τὰ ἔθνη μαζί μπορούσιν νὰ δημιουργή-

1. Ὁ γιὸς του ὑποθέτει πὼς γράφηκαν τὸ 1843, μόλις τελείωσε δηλαδὴ ὁ Βαλαωρίτης τὸ Γυμνάσιον καὶ πρὶν ἀκόμη πάει στὴ Γενέβην.

σουν έναν δπωσδήποτε πλέριο άνθρωπο» (Ἀμιέλ). «Εἴτε τὸ θέλουμε εἴτε ὄχι μιὰ πατρίδα ἔχουμε: τὸν κόσμο» (Μισλέ).

Στὸ ζήτημα αὐτὸ καὶ ὁ Κάλβος καὶ ὁ Σολωμὸς εἶναι ἀνώτεροι ἀπὸ τὸ Βαλαωρίτη. Ἐκεῖνοι τὸν ἀγώνα γιὰ τὴν ἐλευθερία τὸν ἀπλώναν σὲ ψηλότερες σφαίρες, ὁ Σολωμὸς σ' ὅλη τὴν ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου, σ' ὅλη τὴν πάλη τοῦ πνεύματος μὲ τὴν ὕλη, καὶ ὁ Κάλβος σ' ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα. Ἐνῶ ὁ Βαλαωρίτης τὸν περιορίζε στα ἔθνικὰ πλαίσια, στὴν ἀνεξαρτησία τοῦ Ἑλληνα σὰν Ἑλληνα, σὰν πολίτη πού ἀνήκει σὲ ὀρισμένο κράτος.

Τυπικότεροι ἐκπρόσωποι τοῦ ἡρωικοῦ του ἰδανικοῦ ἦσαν γιὰ τὸ Βαλαωρίτη οἱ ἀρματολοὶ καὶ οἱ ἥρωες τοῦ 21. Ἦταν λοιπὸν φυσικὸ αὐτοὺς νὰ μεταχειριστεῖ, ἀμὰ τοῦ χρειάστηκαν τύποι ἡρωικοὶ γιὰ νὰ τονώσει τὸ φρόνημα τῶν σύγχρονων του. Τοὺς προτίμησε, γιὰτὶ ἐνσάρκωναν στα μάτια του, μὲ τὸν λαμπρότερο τρόπο, τὸ ἡρωικὸ του ἰδανικὸ, καὶ γιὰτὶ, ἥρωες τῆς πατρίδας του, ζούσαν στὴ μνήμη ὄλων, καὶ γέμιζαν μὲ τ' ὄνομα τους θρύλους, ἱστορία, τραγούδια. Τοὺς προτίμησε ὅμως καὶ γιὰτὶ μιὰ μυστικὴ ἀγάπη ἐνιωθε νὰ τὸν τραβάει πρὸς ἐκείνους.

Πῶς ὅμως θὰ κατόρθωνε καὶ νὰ τοὺς νεκραναστήσει; Πῶς θὰ κατόρθωνε, μ' ὅλη τὴν ἀγάπη πού τοῦ ἐμπνέανε καὶ μ' ὅλη τὴν ψυχικὴ συγγένεια πού ἐνιωθε πῶς εἶχε μαζί τους, νὰ ζωντανέψει ἀνθρώπους τόσο μακρινούς καὶ διαφορετικούς; Βέβαια τὸ ἔργο τοῦ Βαλαωρίτη, σχετικὰ μὲ τὸ ξαναζωντανεμα τῶν ἡρώων τοῦ 21, εἶναι ἱστορικὸ. Ὁ τρόπος τῆς ἐργασίας του, ὅπως καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς, δείχνει πῶς πιὸ πολὺ ἐργάστηκε σὰν ἱστορικὸς παρὰ σὰν ποιητής, ὅσο κιὰν θέλησε σὰν ποιητὴς προπάντων νὰ ἐργαστεῖ. Οἱ καλλιτεχνικὲς του ἱκανότητες δὲν τὸν βοήθησαν ἀρκετὰ, οὔτε ὅμως καὶ ἡ διαίστησή πού ἔπρεπε νάχει, στὴν προσπάθειά του νὰ ζωντανέψει ἀνθρώπους πού τόσο τοῦ ἔμοιαζαν. Τάχα, παρ' ὅλη τὴν ψυχικὴ ἀνάταση, νὰ μὴν ἦταν καὶ ὁ Βαλαωρίτης παρὰ ἕνας «ἐπίγονος» πού δὲ μποροῦσε νὰ ὑψωθεῖ στὸ ἠθικὸ ἀνάστημα τῶν προγόνων του; Ἀσφαλῶς. Καὶ κάτι ἄλλο ὅμως τοῦ ἔλειπε. Καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ εἶναι τὸ ἔργο του κατώτερο καὶ ἀπὸ τοῦ Σολωμοῦ καὶ ἀπὸ τοῦ Κάλβου τὸ ἔργο. Δὲν εἶχε ζήσει ὁ Βαλαωρίτης, ὅπως ἐκεῖνοι, τὴν Ἐπανάσταση. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ ἔργο του, μ' ὅλο τὸ γνήσιο ἡρωικὸ του τόνο, κάνει συχνὰ, τὴν ἐντύπωση ἔργου ἱστορικοῦ πιὸ πολὺ παρὰ ποιητικοῦ. Φαντάζει σὰ μιὰ ἔμμετρη ἱστορικὴ ἀναπαράσταση τοῦ 21. Δὲν ἀπόβλεψε βέβαια σὰν ἱστορικὸς στὴν Ἐπανάσταση ὁ Βαλαωρίτης, μὰ καὶ δὲν τὴν ἔζησε, ὅπως ὁ Σολωμὸς καὶ ὁ Κάλβος, γιὰ νὰ ἐμπνευστεῖ ἄμεσα. Στὸ σημεῖο αὐτὸ μειονεχτεῖ λοιπὸν ὁ Βαλαωρίτης καὶ μπορεῖ νὰ ὀνομαστεῖ ἀσύγχρονος, ἐνῶ στὴ διάθεση καὶ στὸ πνεῦμα ἦταν ἴσως πιὸ σύγχρονος μὲ τοὺς ἀρματολοὺς καὶ τοὺς κλέφτες ἀπὸ τὸν Κάλβον καὶ ὁ Σολωμὸς.

Ἄλλωστε καὶ μὲ περισσότερη δίψα ἴσως στράφηκε στοὺς ἡρωικούς αὐτοὺς ἀνθρώπους ὁ Βαλαωρίτης, ἀπὸ τὸν οἱ δυὸ ἄλλοι. Ἦταν τόσο πεζὴ ἡ ἐποχὴ του καὶ ἀντίθετα τόσο ἐπικὴ ἡ ἐποχὴ τοῦ Κάλβου καὶ τοῦ Σολωμοῦ! Πῶς λοιπὸν νὰ μὴν ἀποζητοῦσε τοὺς «ἥρωες» μὲ ὅλη τὴ δύναμη τῆς ψυχῆς του; Τὸ ἑλληνικὸ περιβάλλον τῆς ἐποχῆς του τὸν ἐπνιγε. Γιὰ νὰ ταραξεί λίγο τὰ νερὰ τῆς ζωῆς του, πού κιντύνεβεν ἀπονεκρωθεῖ, ἀνακατέφτηκε σ' ὅλα τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα, στὸ Ἡπειρωτικὸ, στὸ Κρητικὸ. Ὁ Βαλαωρίτης δὲ μποροῦσε νὰ ὑποφέρει, ὅπως ὁ Δραγούμης ἀργότερα, τὴν ἡσυχία, ἀκύμαντη ζωὴ τοῦ εὐχαριστημένου ἀστοῦ. Ζωὴ πού λιμνάζει τοῦ φαινόταν ἀφόρητη. Καὶ ἦταν ἴσως ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους πού σὲ τέτιο

βαθμὸ ἔχουν ἀνάγκη τὴν ἀδιάκοπη ἔξαρση γιὰ νὰ ζήσουν ὥστε καὶ τεχνητοὺς ἀκόμη ἐνθουσιασμοὺς μποροῦσε νὰ δημιουργήσει γιὰ νὰ νιώσει ἕνα ἔστω καὶ ψεύτικο ἀνατάραγμα. Ἴσως μάλιστα νὰ συνέβηκε κιόλας αὐτὸ μὲ τὸ Βαλαωρίτη. Ποιὸς μᾶς βεβαιώνει πῶς ἦταν πέρα ὡς πέρα καὶ σ' ὅλη τὴν ζωὴ ἀληθινὴ καὶ γνήσια ἡ ἡρωλατρεία του, αὐτὴ ἡ πίστη του καὶ ἡ ἀφοσίωση σ' ἕνα μόνο ἰδανικὸ, τὸ ἴδιο πάντα; Καὶ γιὰτὶ νὰ μὴν πιστέψουμε, πῶς ὁ ἀνθρώπος αὐτός, ὁ γεννημένος γιὰ δράση πολὺ περισσότερο παρὰ γιὰ σκέψη, καὶ πού γέμισε τὸ ἔργο του μὲ πράξη ἀντὶ νὰ τὸ γεμίσει μὲ «λογισμὸ καὶ μ' ὄνειρο», δὲν κατάφυγε καὶ σὰν ποιητὴς στὸ 21, καὶ σὰν πολιτικὸς σὲ μερικὰ σύγχρονα κάπως ἡρωικὰ περιστατικὰ, γιὰ νὰ ἱκανοποιήσει τὸ κυρίαρχο μέσα του ἔνστικτο, μιὰ πληθώρα ἐνέργειας πού ἤθελε ὅπως ὅπως νὰ ξεθερμεῖ; Δυσκολέβομαι νὰ ἐξηγήσω, πῶς ματεριαλιστὴς σὰν τὸν Βαλαωρίτη καὶ ἀθηρακὸς, ἀνθρώπος θρημένος μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἐπιστήμης τῆς ἐποχῆς του—ἡ ἐπιστήμη ἀπὸ τὸ 1850 καὶ δῶθε ἔπαψε νὰ εἶναι σπιριτουαλιστικὴ—κατόρθωσε νὰ πνίξει μέσα του τὸν ἀναπόφευκτο σκεπτικισμὸ καὶ νὰ πιστέψει, ἢ νὰ δείξει πῶς πιστέβει τόσο τυφλὰ στὸ ἰδανικὸ του. Μοῦ φαίνεται πῶς ἡ καλύτερη ἐξήγησις εἶναι αὐτὴ πού ἔδωσα: Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἡ ἰδιοσυγκρασία του ἦταν ἡρωικὴ καὶ ἐπειδὴ ἦταν μιὰ ψυχικὴ γι' αὐτὸν ἀνάγκη ἡ ἀδιάκοπη ἔξαρση, κατάφυγε στοὺς ἥρωες τοῦ 21. Συμπλήρωνε λοιπὸν καὶ ἀπλώνε, μὲ τὸ ποιητικὸ του ἔργο, «τὴν πράξη τῆς ζωῆς», τὴν πολιτικὴ, καὶ ἔτσι ἱκανοποιούσε πλέριο τὸ κυρίαρχο ἔνστικτο του, τὸ ἔνστικτο τῆς δράσης. Καὶ γιὰ ἕνα διάστημα τὸ ἔνστικτο του αὐτὸ τῆς δράσης τὸ ἱκανοποίησε στὴ ζωὴ καὶ στὸ ἔργο του ταυτόχρονα. Ἀμὰ ὅμως εἶδε πῶς ἡ πολιτικὴ του ζωὴ θὰ ἦταν ἕνα τέλμα πού τίποτε δὲ θὰ τὸ ἀνατάραζε, ὅλη τὴν ἡρωικὴ δράση τὴν ἐκλείσει στὸ ἔργο του. Χωρὶς τὴ «διέξοδο» αὐτὴ θὰ κινιόταν στὸ περιβάλλον τῆς ἐποχῆς του ὁ Βαλαωρίτης.

* *

Καὶ ὅμως δὲ μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς πῶς δὲν ἐρμήνευσε τὸ αἶσθημα τῆς ἐποχῆς του καὶ πῶς δὲ μίλησε καθόλου, στὴν ἐποχὴ του ὁ Βαλαωρίτης. Κάποια ἀνταπόκριση βρῆκε μὲ τὸ περιβάλλον τοῦ ἄρματολικὸς ποιητῆς. Γι' αὐτὸ καὶ εἶχε ἀδικὸ ὁ Ροῖδης, ὅταν τὸν κατηγοροῦσε πῶς ταρῖχεψε τὰ λείψανα τῶν κλεφτῶν μὲ ρωμαντικὰ ἀρώματα, γιὰ νὰ τοὺς σώσει ἀπὸ τὴν σήψη. Εἶναι ἀλήθεια πῶς καὶ ὁ ἴδιος ὁ Βαλαωρίτης συχνὰ χαραχτήρισε τὴν ποίησή του σὰ μιὰ προσπάθεια νὰ σώσει ἀπὸ τὴ λησιμονιὰ περιστατικὰ καὶ πρόσωπα τῶν ἡρωικῶν χρόνων, καὶ προπάντων πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση πού, ἐπειδὴ δὲν εἶχαν λάμψει στὴν πρώτη γραμμὴ, θὰ τὰ λησιμονοῦσαν ἀκόμη εὐκολότερα οἱ σύγχρονοι του. Ποιὸς θυμόταν στὴν ἐποχὴ του—καὶ ποιὸς θυμάται πολὺ περισσότερο στὴν ἐποχὴ μας—ὅλα ἐκεῖνα τὰ ἡρωικὰ περιστατικὰ καὶ πρόσωπα πού ἀναφέρει στα σημειώματα τῶν ἔργων του, καὶ προπάντων τοῦ Διάκου; Καὶ βέβαια ἡ γενεὰ ἡ καλύτερα οἱ γενεές, πού τ' ἀνδραγαθήματα τοὺς τραγουδοῦσε ὁ Βαλαωρίτης, δὲν ἦσαν «γενεαὶ ζῶσαι ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ὄλου ἔθνους» ὅπως ἔγραφε στὸ Ροῖδη, ἀπαντώντας στὴν κατηγορία του, δὲν ἦταν ὅμως καὶ «νεκρὰ μόνον κόνις τῶν τεθνεώτων». Γιὰτὶ ἂν ἦταν «νεκρὰ μόνον κόνις», τότε καὶ ὁ μεγαλύτερος ἀκόμη ποιητὴς δὲ θὰ μποροῦσε νὰ τὴ ζωντανέψει καὶ οὔτε θὰ μποροῦσε μὲ

τέτιο άψυχο ύλικό νά μιλήσει όπως μίλησε στους σύγχρονους του ό Βαλαωρίτης. ¹
 "Όπως μέ την πολιτική του δράση τίς πατριωτικές του ιδέες προσπαθούσε, όσο μπορούσε, νά πραγματοποιήσει, έτσι και μέ την ποίηση του τό πατριωτικό του ιδανικό μόνο έξυπηρετοίσε. "Άλλωστε στό Βαλαωρίτη ποίηση, πατριωτική ιδέα και πολιτική είναι πράγματα άξεχώριστα, ταυτόσημα σχεδόν. Τό ένα γενούσε τό άλλο, και καμιά στιγμή τής ζωής του δέν έπαψαν και τά τρία αυτά κίνητρα νά τόν κινούν. "Υπάρχουν βέβαια και άλλοι λόγοι που ό Βαλαωρίτης δέ ζήτησε παρά μόνο από την πατρίδα την πηγή τής ποιητικής του έμπνευσης. Θα μιλήσω γι'αυτούς παρακάτω. "Ένας από τους κυριότερους ώς τόσο ήταν πώς οί ήρωικοί άγώνες τής φυλής τόν γονιμοποιούσαν καλλιτεχνικά όσο τίποτε άλλο. "Η πατριωτική ποίηση μεταξύ του 1850 και 1880 έδινε και έπαιρνε στην "Ελλάδα. "Όμως κοντά σ'αυτήν και περισσότερο άπ' αυτήν άκμαζε και ύλη ή άλλη λυρική ποίηση μέ τά χίλια μύρια θέματα της, όπως διαμορφώθηκε στα νεότερα χρόνια. Μά ό Βαλαωρίτης περιορίστηκε στην πατριωτική ποίηση. Γιατί μόνον αυτή θεωρούσε, καθώς έγραφε στό Ροΐδη και τό παραδεχόταν και ό Ροΐδης, άληθινή ποίηση, και προπάντων έξυπηρετική του έθνοπλαστικού σκοπού του. "Άλλωστε φιλοδοξούσε νά είναι έθνικός ποιητής, και μέ τά πατριωτικά ιδανικά είχε ζυμωθεί και αυτά σ' όλη του σχεδόν τή ζωή είχε αναπνεύσει. Μάς κάνει έντύπωση και όμως είναι άλήθεια πώς ό Βαλαωρίτης πίστεψε, σαν νά πούμε, στην *αιολική* αυτάρκεια των πατριωτικών θεμάτων, πίστεψε δηλαδή πώς τά πατριωτικά θέματα, μόνο και μόνο επειδή είναι πατριωτικά, είναι ώραία όλα τους και άνώτερα άπ' όλα τά άλλα. «Αί ταλαιπωρία και τά δυστυχήματα τής φυλής, γράφει στόν πρόλογο του Διάκου, και έν πεζώ λόγω ιστορούμενα, είναι πάντοτε ποίησης. "Εάν δέ, πρόσθετε, άπ' αρχής μέχρι τέλους παρακολουθήση τις τόν βαθμιαίο έξελισμόν του έθνικού δράματος και την άλληλουχίαν των περιστάσεων, έν αϊς συγκεφαλαιοϋται ό μυριατής άγών, ούδέν άλλο βλέπει, είμή γενεάς επί γενεών... οίονει πολυαρίθμους χορδές γιγαντιαίας αϊολικής φόρμιγγος... προσδοκώσης πεπειραμένους δακτύλους, ίνα διά τής πρώτης αυτών κρούσεως έκπέμψη φθόγγους ήδίστους και έξαισίους ύμνωδίας». Πίστεβε όμως και κάτι άλλο ό Βαλαωρίτης. Πίστεβε πώς ή ήρωική ήταν όχι μόνο ή ποιητικότερη παρά και ή γνησιότερη νεοελληνική παράδοση, ή τρανότερη, μαζί μέ τή λαϊκή γλώσσα και την δρθόδοξη πίστη, άπόδειξη τής ένότητας τής φυλής, που, όπως έγραφε «οϋδέποτε ό πέλεκυς τής ξενοκρατίας επέτυχε νά καταστρέψη».

Μά και άνεξάρτητα άπ' όλα αυτά, έθνικιστής μεγαλοϊδεάτης καθώς ήταν, δέ μπορούσε νά μήν αϊστώνεται τί πηγή έθνικού φρονιματισμού ήταν τό 21. Και είχε τόση άνάγκη άκόμη ό έλληνικός λαός για την πλέρια πολιτική του άποκατάσταση. Πού άλλου άν όχι στό 21 θα έβρισκαν οί άνθρωποι του 1860 και 1870 τή μεγάλη έλευτερώτρια πνοή, που χωρίς αυτήν ήταν άδύνατο νά πραγματοποιήσουν τά έθνικά τους όνειρα; "Όταν έγραφε ό Βαλαωρίτης στό προοιμιακό σημείωμα του ποιήματος του «*Ο Βράχος και τό Κύμα*» πώς ή «δημοτική ποίησης άείποτε πένθιμος, μελαγχολική, άλλ' άείποτε πλήρης ζωής και έλπίδων, φέρει έστεμμένον

1. Εύπνησε πατριωτικούς ένθουσιασμούς όσους κανένας άλλος ποιητής, και έξ αιτίας τής λαϊκότητας τής τέχνης του, όλότελα ρητορικής και δημοκοπικής κάπως, και γιατί άνακατώθηκε πολύ μέ τό περιβάλο του, άδιάφορο άν οί πατριωτικοί αυτοί ένθουσιασμοί ήσαν ξώδεργοι και παροδικοί όπως όλα την εποχή εκείνη.

τό μέτωπον μέ κλάδους κυπαρίσσου και δάφνης, ώς άν ήθελε νά είπη: προς ημάς τους μεταγενεστέρους *δι εκ των παθημάτων θέλει βλαστήση ή νίκη*» μέ τή λέξη «παθήματα» τί άλλο έννοούσε παρά θυσίες από τους σύγχρονους του, για νά πραγματοποιηθεί τό μεγάλο έθνικό έργο;

"Όπως πολλοί άλλοι νεοέλληνες έθνικιστές πολιτικοί—και όλοι τους ήσαν έθνικιστές—και ό Βαλαωρίτης θεωρούσε τό ελληνικό κράτος, τέτιο που βγήκε από την "Επανάσταση και μετά την "Ενωση φυσικά, πρόσκαιρο, σαν ένα στάδιο του μεγάλου ελληνικού κράτους τής έθνικής ιδέας. «Τό έργο των πατέρων μας, έγραφε στόν πρόλογο τής "Ωδής του στόν Πατριάρχη, άφέθη άτελείωτον και πρέπει νά συμπληρωθή». Και στόν πρόλογο του Διάκου: «"Υπό την έποψιν ταύτην ή κατάρτησις του ελληνικού βασιλείου υπήρξεν άληθής δολοφονία τής μεγάλης έθνικής ιδέας". "Εφυλακίσθη τό Γένος έντός στενοχώρου εϊρκτής, κατεσκευάσθη διά χειρών άλλοτρίων βάθρον ταπεινόν, έφ' οϋ έτέθη εϋθραυστον θρονίον, έδωρήθη εις ημάς μανδύας, όν ειρωνικώς άπεκάλεσαν *πορφύραν*, έχαλκεύθη σκήπτρον κούφροτερον καλάμου, έχαράχθησαν έπ' αυτού τερατώδη σύμβολα, και ημεϊς, νήπιοι, έπεκροτήσαμεν την θεατρικήν παράστασιν και άνεπαύθημεν. "Αλλά κατά την έναρξιν του ιεροϋ "Αγώνος εις οϋδενός τόν νοϋν, όσον στενόν και στείρον άν τόν υποθέση τις, έχώρεσεν ή ιδέα τοιούτου Βασιλείου. "Εμειδία προς πάντας ή έλπις τής μεγάλης έθνικής αναγεννήσεως, τής πλήρους άνακτήσεως των προγονικών δικαιωμάτων, και έπομένως άνάλογος προς τό μέγεθος του σκοπού υπήρξεν ή αυταπάνησις, ό ένθουσιασμός, αϊ θυσίαι, ή καρτερία, άνάλογα και τά σημεϊα, έν οϊς ή άνεγειρομένη φυλή διετύπωνε τό επιζητούμενον γέρας». Και τελειώνει, άφου αναφέρει τόν Διάκο σαν έναν από τους θερμότερους άπόστολους τής έθνικής ιδέας μέ τά λόγια αυτά που είναι σαν μιá περίληψη του πατριωτικού και ποιητικού του «πιστέβω»: «"Αφαιρουμένης ταύτης (τής μεγάλης "Ιδέας), ή έθνική ποίησης, τό *"Εγώ του "Ελληνο*, μένει νεκρόν γράμμα, και τά άθλα και τά βάσανα και αϊ προσδοκίαι τοσοϋτων αϊώνων άποβάλλουσιν εκ μιás τό ιδανικόν, δι' οϋ περικοσμοϋνται και παρίστανται ώς πελώριος όγκος έλειπών έρειπίων, ασκόπως σεσωρευμένων και οϊκτρώς συνεχομένων διά μόνου του αίματος και τής σαρκός άπειραρίθμων γενεών. Τοιαύτη έξ όμοσις τής έθνικής πίστεως είναι άσυγχώρητον έγκλημα». Για νά μή γίνει τό «άσυγχώρητο» αυτό έγκλημα, προσπαθούσε μέ κάθε τρόπο νά τονώσει τό πατριωτικό αίστημα των σύγχρονων του, τόσο ώστε και τά ποιήματα και οί πολιτικές του πράξεις και οί λόγοι του και ότι άλλο έκανε ή είπε νά μάς φαίνονται σαν ένέσεις πατριωτισμού στους ανθρώπους τής γενεάς του. Τίποτε δέν παράλειπε άπ' ό,τι νόμιζε πώς μπορούσε νά συντελέσει όπωσδήποτε στην επιτυχία του σκοπού του, στό ξύπνημα του πατριωτισμού. "Ετσι προσπάθησε νά καλιεργήσει τό μίσος για κάθε ξενικό και κάθε ξένο, Τουρκο ή Φράγκο, που δύναστεβε ή δυναστέβει άκόμη την "Ελλάδα. Στόν πρόλογο τής Κυρά-Φροσύνης γράφει: «"Η νέα ελληνική ποίησης πρέπει νά στηρίζεται επί τής διηνεκοϋς πάλης δύο άσπόνδων και άντιθέτων στοιχείων» (των "Ελλήνων και όσων κατά καιρούς τους έδυνάστευσαν). Και σ' ένα γράμμα του στό Λασκαράτο, τίς νέες ιδέες, τόν

1. Δέν δρισε ό Βαλαωρίτης ποτέ τί γεωγραφικά όρια έδινε στη μεγάλη "Ιδέα, όπως έκαναν άργότερα άλλοι θεωρητικοί του έθνικισμού.

τέτιο άψυχο ύλικό νά μιλήσει όπως μίλησε στους σύγχρονους του ό Βαλαωρίτης.¹

Όπως μέ την πολιτική του δράση τίς πατριωτικές του ιδέες προσπαθούσε, όσο μπορούσε, νά πραγματοποιήσει, έτσι και μέ την ποίηση του τό πατριωτικό του ιδανικό μόνο έξυπηρετοίσε. Άλλωστε στό Βαλαωρίτη ποίηση, πατριωτική ιδέα και πολιτική είναι πράματα άξεχώριστα, ταυτόσημα σχεδόν. Τό ένα γενούσε τό άλλο, και καμιά στιγμή τής ζωής του δέν έπαψαν και τά τρία αυτά κίνητρα νά τον κινούν. Υπάρχουν βέβαια και άλλοι λόγοι που ό Βαλαωρίτης δέ ζήτησε παρά μόνο από την πατρίδα την πηγή τής ποιητικής του έμπνευσης. Θα μιλήσω γι'αυτούς παρακάτω. Ένας από τους κυριότερους ως τόσο ήταν πώς οι ήρωικοί άγώνες τής φυλής τον γονιμοποιούσαν καλλιτεχνικά όσο τίποτε άλλο. Η πατριωτική ποίηση μεταξύ του 1850 και 1880 έδινε και έπαιρνε στην Ελλάδα. Όμως κοντά σ'αυτήν και περισσότερο άπ' αυτήν άκμαζε και ύλη ή άλλη λυρική ποίηση μέ τά χίλια μύρια θέματα της, όπως διαμορφώθηκε στα νεότερα χρόνια. Μά ό Βαλαωρίτης περιορίστηκε στην πατριωτική ποίηση. Γιατί μόνον αυτή θεωρούσε, καθώς έγραφε στό Ροΐδη και τό παραδεχόταν και ό Ροΐδης, άληθινή ποίηση, και προπάντων έξυπηρετική του έθνοπλαστικού σκοπού του. Άλλωστε φιλοδοξούσε νά είναι έθνικός ποιητής, και μέ τά πατριωτικά ιδανικά είχε ζυμωθεί και αυτά σ' όλη του σχεδόν τή ζωή είχε αναπνεύσει. Μάς κάνει έντύπωση και όμως είναι άλήθεια πώς ό Βαλαωρίτης πίστεψε, σαν νά πούμε, στην *αιολική* αυτάρκεια των πατριωτικών θεμάτων, πίστεψε δηλαδή πώς τά πατριωτικά θέματα, μόνο και μόνο επειδή είναι πατριωτικά, είναι ώραία όλα τους και άνώτερα άπ' όλα τά άλλα. «Αί ταλαιπωρία και τά δυστυχήματα τής φυλής, γράφει στόν πρόλογο του Διάκου, και έν πεζώ λόγω ιστορούμενα, είναι πάντοτε ποίησης. Εάν δέ, πρόσθετε, άπ' αρχής μέχρι τέλους παρακολουθήση τις τον βαθμιαίον έξελιγμόν του έθνικού δράματος και την άλληλουχίαν των περιστάσεων, έν αϊς συγκεφαλαιοϋται ό μυριατής άγών, ούδέν άλλο βλέπει, είμή γενεάς επί γενεών... οίονει πολυαρίθμους χορδάς γιγαντιαίας αϊολικής φόρμιγγος... προσδοκώσης πεπειραμένους δακτύλους, ίνα διά τής πρώτης αυτών κρούσεως έκπέμψη φθόγγους ήδίστους και έξαισίους ύμνωδίας». Πίστεβε όμως και κάτι άλλο ό Βαλαωρίτης. Πίστεβε πώς ή ήρωική ήταν όχι μόνο ή ποιητικότερη παρά και ή γνησιότερη νεοελληνική παράδοση, ή τρανότερη, μαζί μέ τή λαϊκή γλώσσα και την δρθόδοξη πίστη, άπόδειξη τής ένότητας τής φυλής, που, όπως έγραφε «οϋδέποτε ό πέλεκυς τής ξενοκρατίας επέτυχε νά καταστρέψη».

Μά και άνεξάρτητα άπ' όλα αυτά, έθνικιστής μεγαλοϊδεάτης καθώς ήταν, δέ μπορούσε νά μήν αιστάνεται τί πηγή έθνικού φρονιματισμού ήταν τό 21. Και είχε τόση άνάγκη άκόμη ό έλληνικός λαός για την πλέρια πολιτική του άποκατάσταση. Πού άλλου άν όχι στό 21 θα έβρισκαν οι άνθρωποι του 1860 και 1870 τή μεγάλη έλευτερώτρια πνοή, που χωρίς αυτήν ήταν άδύνατο νά πραγματοποιήσουν τά έθνικά τους όνειρα; Όταν έγραφε ό Βαλαωρίτης στό προοιμιακό σημείωμα του ποιήματος του «Ο Βράχος και τό Κύμα» πώς ή «δημοτική ποίησης άείποτε πένθιμος, μελαγχολική, άλλ' άείποτε πλήρης ζωής και έλπίδων, φέρει έστεμμένον

1. Εύπνησε πατριωτικούς ένθουσιασμούς όσους κανένας άλλος ποιητής, και έξ αιτίας τής λαϊκότητας τής τέχνης του, όλότελα ρητορικής και δημοκοπικής κάπως, και γιατί άνακατώθηκε πολύ μέ τό περιβάλο του, άδιάφορο άν οι πατριωτικοί αυτοί ένθουσιασμοί ήσαν ξώδεργοι και παροδικοί όπως όλα την εποχή εκείνη.

τό μέτωπον μέ κλάδους κυπαρίσσου και δάφνης, ως άν ήθελε νά εϊπη: προς ημάς τους μεταγενεστέρους *δι εκ των παθημάτων θέλει βλαστήση ή νίκη*» μέ τή λέξη «παθήματα» τί άλλο έννοούσε παρά θυσίες από τους σύγχρονους του, για νά πραγματοποιηθεί τό μεγάλο έθνικό έργο;

Όπως πολλοί άλλοι νεοέλληνες έθνικιστές πολιτικοί—και όλοι τους ήσαν έθνικιστές—και ό Βαλαωρίτης θεωρούσε τό ελληνικό κράτος, τέτιο που βγήκε από την Έπανάσταση και μετά την Ένωση φυσικά, πρόσκαιρο, σαν ένα στάδιο του μεγάλου ελληνικού κράτους τής έθνικής ιδέας. «Τό έργον των πατέρων μας, έγραφε στόν πρόλογο τής Ωδής του στόν Πατριάρχη, άφέθη άτελείωτον και πρέπει νά συμπληρωθή». Και στόν πρόλογο του Διάκου: «Υπό την έποψιν ταύτην ή κατάρτησις του ελληνικού βασιλείου υπήρξεν άληθής δολοφονία τής μεγάλης έθνικής ιδέας». Έφυλακίσθη τό Γένος έντός στενοχώρου εϊρκτής, κατεσκευάσθη διά χειρών άλλοτριων βάθρον ταπεινόν, έφ' οϋ έτέθη εϋθραυστον θρόνιον, έδωρήθη εις ημάς μανδύας, όν ειρωνικώς άπεκάλεσαν *πορφύραν*, έχαλκεύθη σκίπτρον κουφότερον καλάμου, έχαράχθησαν έπ' αυτού τερατώδη σύμβολα, και ημεϊς, νήπιοι, έπεκροτήσαμεν την θεατρικήν παράστασιν και άνεπαύθημεν. Άλλά κατά την έναρξιν του ιεροϋ Άγώνος εις οϋδενός τον νοϋν, όσον στενόν και στείρον άν τον υποθέση τις, έχώρεσεν ή ιδέα τοιούτου Βασιλείου. Εμειδία προς πάντας ή έλπις τής μεγάλης έθνικής αναγεννήσεως, τής πλήρους άνακτήσεως των προγονικών δικαιωμάτων, και έπομένως άνάλογος προς τό μέγεθος του σκοπού υπήρξεν ή αυταπάνησις, ό ένθουσιασμός, αι θυσίαι, ή καρτερία, άνάλογα και τά σημεϊα, έν οϊς ή άνεγειρομένη φυλή διετύπωνε τό επιζητούμενον γέρας». Και τελειώνει, άφου αναφέρει τον Διάκο σαν έναν από τους θερμότερους άπόστολους τής έθνικής ιδέας μέ τά λόγια αυτά που είναι σαν μιá περίληψη του πατριωτικού και ποιητικού του «πιστέβω»: «Αφαιρουμένης ταύτης (τής μεγάλης Ίδέας), ή έθνική ποίησης, τό *Εγώ του Έλληνο*, μένει νεκρόν γράμμα, και τά άθλα και τά βάσανα και αι προσδοκίαι τοσούτων αϊώνων άποβάλλουσιν εκ μιās τό ιδανικόν, δι' οϋ περικοσμοϋνται και παρίστανται ως πελώριος όγκος έλεινών έρειπίων, ασκόπως σεσωρευμένων και οϊκτρώς συνεχομένων διά μόνου του αίματος και τής σαρκός άπειραρίθμων γενεών. Τοιαύτη έξ όμοσις τής έθνικής πίστεως είναι άσυγχώρητον έγκλημα». Για νά μή γίνει τό «άσυγχώρητο» αυτό έγκλημα, προσπαθούσε μέ κάθε τρόπο νά τονώσει τό πατριωτικό αίστημα των σύγχρονων του, τόσο ώστε και τά ποιήματα και οι πολιτικές του πράξεις και οι λόγοι του και ότι άλλο έκανε ή ειπε νά μάς φαίνονται σαν ένέσεις πατριωτισμού στους ανθρώπους τής γενεάς του. Τίποτε δέν παράλειπε άπ' ό,τι νόμιζε πώς μπορούσε νά συντελέσει όπωσδήποτε στην επιτυχία του σκοπού του, στό ξύπνημα του πατριωτισμού. Έτσι προσπάθησε νά καλιεργήσει τό μίσος για κάθε ξενικό και κάθε ξένο, Τουρκο ή Φράγκο, που δύναστεβε ή δυναστέβει άκόμη την Ελλάδα. Στόν πρόλογο τής Κυρά-Φροσύνης γράφει: «Η νέα ελληνική ποίησης πρέπει νά στηρίζεται επί τής διηνεκοϋς πάλης δύο άσπόνδων και άντιθέτων στοιχείων» (των Έλλήνων και όσων κατά καιρούς τους έδυνάστευσαν). Και σ' ένα γράμμα του στό Λασκαράτο, τίς νέες ιδέες, τον

1. Δέν δρισε ό Βαλαωρίτης ποτέ τί γεωγραφικά όρια έδινε στη μεγάλη Ίδέα, όπως έκαναν άργότερα άλλοι θεωρητικοί του έθνικισμού.

«ἔξευρωπαϊσμὸ» τῆς Ἑλλάδας, δὲν τὸν ὀνόμαζε «ἔξευγενισμό». ὅπως οἱ περισσότεροι σύγχρονοι του, παρὰ «καταποντισμό».

* *

Δὲν εἶναι δύσκολο τώρα, ὕστερα ἀπὸ ὅσα εἶπαμε, νὰ καταλάβουμε πὼς στὸ Βαλαωρίτη ποίηση καὶ πολιτικὴ πού στὴν ἀρχὴ βιάδιζαν παράλληλα, κατάντησαν στὸ τέλος σχεδὸν νὰ συγχωνεποῦν καὶ ν' ἀποτελέσουν κάτι ἐνιαῖο καὶ ἀδιαίρετο. Γιὰ τὸν ταυτισμὸ αὐτὸν τὸν καταφάνερο μιλεῖ καὶ ὁ ἴδιος χαρακτηριστικότερα σ' ἓνα του γράμμα τοῦ 1868 στὸν Ἀνδρέα Στράτο, πού πρῶτος ὁ κ. Θ. Βελιανίτης τὸ δημοσίεψε στὸ «Ἔθνος», τὶς ἡμέρες πού γιορτάστηκε ἡ ἐκκλισηταετηρίδα τοῦ ποιητῆ: «Συγχρόνως μὲ τὰς προσπάθειάς μου ἐκείνας, ἡσθάνθη ἐν ἐμοὶ ἀναπτυσσόμενον τὸ αἶσθημα τῆς ἡρωϊκῆς ποιήσεως καὶ συνδυάζων τὴν πολιτικὴν ἰδέαν, ἣν ἐπεδίωκα, μετὰ τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων, αἵτινες ἐπλήρουν τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν μου, συνετάμισα ἐκτατε τὸ πολιτικὸν μου στάδιον μετὰ τοῦ ποιητικοῦ, πεποιθὼς ὅτι τὸ μέλλον καὶ ἡ ζωὴ τῆς Ἑλλάδος δὲν ἠδύνατο νὰ πηγάζωσι παρὰ ἐκ τῆς συγχωνεύσεως, παρὰ ἐκ τῆς ἀφομοιώσεως τῆς πολιτικῆς ἰδέας μετὰ τοῦ ποιητικοῦ αἰσθήματος. Ἡ ἔνωσις τῆς Ἑπτανήσου ἦτο πολιτικὸν πρόγραμμα, ἀλλ' ἦτο συγχρόνως θέμα ἐθνικῆς ποιήσεως. Τὴν ἡσπασθῆν λοιπὸν ἀπὸ καρδίας καὶ εὐχαριστῶ τὸν Θεὸν ὅτι μὲ ἤξιώσε νὰ ἴδω αὐτὴν πεπληρωμένην. Καταρτισθέντος τοῦ πολιτεύματος συνησθάνθημεν ὅλοι ὅτι ἡ ἐσωτερικὴ τοῦ κράτους διοργάνωσις, ἡ ζωὴ τῆς Ἑλλάδος, ἡ ἠθικὴ ἀνύψωσις τοῦ Ἑλληνος δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῶσι διὰ τῆς ἐφαρμογῆς μόνον τοῦ πολιτεύματος καὶ ὅτι ἴεραὶ πρὸς τοὺς δούλους ὁμοφύλους ὑποχρεώσεις μᾶς ἐβίαζον νὰ χαράξωμεν ἐν πολιτικὸν σύστημα τείνον εἰς τὴν ὀριστικὴν τοῦ ἔθνους ἀποκατάστασιν: Νὰ παραδεχθῶμεν ὡς πολιτικὴν ὁμολογίαν τὴν ἀέναον ἐκ μέρους ἡμῶν προσπάθειαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ γένους. Τὸ πανάρχαιον λοιπὸν θέμα τῆς ἐθνικῆς ποιήσεως, ἡ οὐσία αὐτῆ, ἡ ψυχὴ, τὸ ὄνειρον τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ μεταβάλλετο πάλιν εἰς πολιτικὸν πρόγραμμα. Μὲ ἤκουσες ἀγορευόντα ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου καὶ πρὶν ἢ λήξῃ ἡ βουλευτικὴ ἐκείνη σύνοδος, εἶδες ἐμφανιζόμενον τὸν «Διάκον» μου, καθὼς ὅταν ὑπεστήριζα ἐν Ἑπτανήσῳ τὴν Ἐνωσιν ἐξέδιδά συγχρόνως τὰ «Μνημόσυνα» καὶ τὴν «Κυρὰ—Φροσύνην» μου πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἀμετατρέπτου δοξασίας μου, ὅτι πᾶν ἐθνικὸν πολιτικὸν πρόγραμμα πρέπει νὰ συζευγνύεται παρ' ἡμῶν μετὰ μιᾶς μεγάλης ποιητικῆς παραστάσεως, ἐνδεικνυούσης τὸ ἀδιαίρετον, τὸ ἐνιαῖον τῶν προσπαθειῶν, τῶν ἀγώνων τοῦ ἔθνους πρὸς ἐπίτευξιν ἐνὸς πάντοτε καὶ τοῦ αὐτοῦ σκοποῦ».

Καὶ στὸ ἴδιο ἐκεῖνο γράμμα πρόσθετε: «Τὸ εἶδος τῆς ποιήσεώς μου δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ, ὅταν τὸ ἔθνος κοιμᾶται. Ὁ οἴστρος, ἡ ἐμπνευσις δὲν διεγείρεται ἐν ἐμοὶ ἐκ τοῦ θεάματος διαυγῶν ναμάτων ἢ ἐκ τῆς μελωδικῆς ἀρμονίας τῶν φθόγγων τῆς ἀηδόνος ἢ ἐκ τῆς πλημμύρας τῶν σελημακῶν ἀκτίνων.» Ὁχι. Ἐγὼ δὲν δύναμαι νὰ ψάλλω παρ' ὅταν τὸ ἔθνος μου βρυχᾶται. Τότε τὰ ὄσπια τῶν τεθνεώτων ἐγείρονται ἐνώπιόν μου, περιβάλλονται αὐτομάτως τὴν ἀρχαίαν σάρκα των, βλέπω ῥεὸν τὸ αἷμά των, ἀτενίζω τοὺς κεραυνοὺς τῶν βλεμμάτων των, καὶ θερμαινόμενος ἐκ τῆς φλογὸς των στιχουργῶ τότε, ἀγορεύω, ζῶ, δαίμονίζομαι».

1. Τὶς προσπάθειες του γιὰ τὴν Ἐνωσιν.

Πὼς λοιπὸν ὁ νοσταλγὸς τοῦ παρελθόντος, τῶν «ἐνδόξων ἡρωικῶν χρόνων» ὁ σύγχρονος τῶν ἀρματολῶν καὶ τῶν κλεφτῶν νὰ συμφωνοῦσε μὲ τὸ Ροῦτση, πού πίστεβε πὼς ὁ ποιητὴς ἐνεργεῖ στὴν κοινωνία «ὡς ἄλλος σπόγγος ἀπορροφῶν παθητικῶς πᾶν εἶδος ἀκαθαρσίας καὶ μιάσματος» καὶ διαλαλοῦσε μὲ τὸν πιδ ἀπολυτο τρόπο πὼς «ἀδύνατον εἶναι νὰ νοηθῆ καὶ νὰ ὑπάρξῃ ποιητὴς ἐκτὸς μιᾶς οἴας δῆποτε ποιητικῆς ἀτμοσφαιρας, καὶ τοιαύτην σήμερον δὲν ἔχομεν ἐν Ἑλλάδι, ἀφοῦ τὰ μὲν πάτρια ἦθη ἀπληροῦθημεν, τοῦ δὲ διανοητικοῦ βίου τῶν ἐθνῶν τῆς Δύσεως δὲν μετέχομεν εἰσέτι, οὐδὲ τὴν ἐμπνεύσαν τοὺς ἐσπερίους ποιητὰς νόσον τοῦ αἰῶνος νοσοῦμεν». Ὅσο γιὰ τὴν «νόσον τοῦ αἰῶνος» τὸ περίφημο *mal du siècle*, ἔτσι ὅπως τὸ καθόριζε ὁ Ροῦτσης: «ὄσους κυριεύσει ἄν καὶ πλούσιοι, νέοι, ὠραῖοι, μὴ στερούμενοι κανενὸς τέλος πάντων ἀγαθοῦ» βρίσκουν ὅλα αὐτὰ κατώτερα τους, «χασμώμενοι ἐν μέσῳ τῶν ἡδονῶν, ζητοῦντες νὰ καταβιβιάσωσι τὴν παράδεισον ἐπὶ τῆς γῆς, ἀνούσιοι εὐρίσκοντες τὸν καμπανίτην καὶ τὰ φιλήματα τῆς καλλίστης ἐρωμένης, μὴ ἠξεύροντες οἱ ἴδιοι τί θέλουν καὶ πρὸς στιγμιαίαν ἀνακούφισιν τῆς ἀνιάτου αὐτῶν πλήξεως παραδιδόμενοι ὅτε μὲν εἰς ὑπερφυσικὰ ὄνειρα, ὅτε δὲ εἰς παντοίας τρέλλας»¹, ὅσο γιὰ τὸ περίφημο λοιπὸν αὐτὸ «*mal du siècle*» ἔτσι καθὼς τὸ καθόριζε ὁ Ροῦτσης καὶ τὸ ἐνωθῆν ὅλοι οἱ Ἕλληνες διανοούμενοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὁ Βαλαωρίτης θεωροῦσε εὐτύχημα — καὶ εἶχε πολὺ δίκιο — πὼς «εἰς συνάρσει δὲν εἶχε ἀκόμη ὑπερβεῖ τὰ ὄρια τοῦ Ἀδριατικοῦ κόλπου»: Ἡ ἀντίληψη αὐτῆ τοῦ Ροῦτση τὴν πολεμοῦσε ὁ Βαλαωρίτης τόσο δυνατότερα, ὅσο ἐνωθῆ πὼς ἅμα τὴ παραδεχόταν θὰ κλονίζε ἀκόμη περισσότερο ἓνα ἔδαφος πού εἶχε κάνει ὁ ἴδιος ὁ Ροῦτσης ἀρκετὰ σαθρὸ γύρω ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες ποιητὲς τῆς ἐποχῆς του, πού τοὺς καταδίκαζε νὰ εἶναι στείροι στιχοπλόκοι. Πίστεβε καὶ ὁ Βαλαωρίτης, πὼς τὸ ἡρωικὸ πνεῦμα ἦταν γιὰ πάντα νεκρὸ. Πίστεβε ὅμως καὶ σὲ κάτι ἄλλο πού δὲν μποροῦσε μ' ὅλη του τὴν ἐπιχειρηματολογία νὰ τὸ κλονίσει ὁ Ροῦτσης. Πίστεβε δηλαδὴ πὼς οἱ ποιητὲς, οἱ συγγραφεῖς, οἱ καλλιτέχνες, γενικὰ δὲν ἐκφράζουν θετικὰ μόνο τὴν ἐποχὴ τους—«αἰσθανόμενοι ζωηρότερον τῶν ἄλλων, ὅσα αἰσθάνονται ὅλοι» καὶ τότε μόνο κατὰ τὸν Ροῦτση βρίσκονται στὸ ὕψος τοῦ προορισμοῦ τους—παρὰ καὶ ἀρνητικὰ, ἐκφράζοντας ὅτι εἶναι ἀντίθετο στὴν ἐποχὴ τους καὶ κρυφακαίει στὶς ψυχὰς λίγων. Τὸ ἔργο τους λοιπὸν τὸ γενάει ἢ ἀντίδραση. Ἐτσι δημιουργήθηκαν στὸ μεγαλύτερο μέρος τὰ ἔργα τοῦ Νίτσε, τοῦ Χούιτμαν, τοῦ Ρουσσώ. Ἐτσι καὶ τοῦ Βαλαωρίτη. Μὲ τ' ὄνειρο καὶ τὸν πόθο, μὲ ὅ,τι δὲν ἔβρισκε στὴ ζωὴ, ἔπλασε τὸ ἔργο του. Ὁραματίστηκε τὸ ἰδανικὸ του. Ὅ,τι ἦταν γιὰ τὸν Πόε ὁ μεταφυσικὸς κόσμος καὶ γιὰ τὸν Γκαίτε ὁ ἑλληνικὸς, γιὰ τὸν Βαλαωρίτη, ἦταν τὸ 21: ἓνας ἐξαισιος καλλιτεχνικὸς μῦθος.

1. Ρηχὰ καὶ ἐπιπόλαια χαρακτηρίζει τὸ «*mal du siècle*» ὁ Ροῦτσης, περιορίζοντας τὸ στὴν ἀνία τοῦ «μπλαζέ» καὶ σὲ μερικοὺς ἕστερισμοὺς, (ἐρωτικούς, κοινωνικούς, θερησεφτικούς) ὅπως προπάντων παρουσιαζόταν σὲ κάποια ποιήματα τοῦ Βύργωνος καὶ τοῦ Musset. Τὸ *mal du siècle* ἦταν κάτι πολὺ βαθύτερο. Ἦταν ὁ νικηλισμὸς πού ἐπίασε τὸν ἄνθρωπο τοῦ 19ου αἰῶνα, ἅμα ἐνίωσε νὰ σαριάζεται μέσα του καὶ τὸ τελευταῖο ἀχνάρι κάθε μεταφυσικῆς πίστεως. Τὸ δράμα αὐτὸ σὲ ὅλη του τὴν ἔνταση καὶ τὸ βάθος τὸ βλέπουμε μόνο στὸ Νίτσε.

2. «Καὶ ἐλπίζω, πρόσθετε, νὰ μὴ τὰ ὑπερβῆ ποτέ, διότι φραγμὸς κατ' αὐτῆς (τῆς νόσου τοῦ αἰῶνος) ἀνυπερβλήτος θὰ εἶναι πάντοτε ὁ ἥλιος ὁ ἑλληνικὸς, τῶν θαλασσῶν καὶ τοῦ οὐρανοῦ μας ἡ διαύγεια, τὸ διαρκὲς ἔαρ καὶ ἐν γένει ἡ ὀλίγη διάθεσις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ πρὸς ἀπομόνωσιν».

ΑΓΓΕΛΑΣ Θ. ΚΑΣΤΑΝΑΚΗ

ΚΑΠΟΙΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΗΘΙΚΗΣ

Όταν ακούονται φωνές που διεκδικούν κοινωνική μεταρρύθμιση, μπορούμε νάμαστε βέβαιοι, πως πάντα βρισκόμαστε λίγο πολύ αντίκρι στην ακόλουθη κλασική τριάδα «πρωτεργατών». Οι πρώτοι καταφέρνουν και συνδυάζουν δυο αδιάλαχτα πράματα, την παράδοση και την αλλαγή. Την αρχή τους τους την υπαγορεύει το πείσμα και η αυτοσυντήρηση των γηρατειών. Η φωνή που τους οδηγεί τους λέει: Γκρέμισε ό,τι έχει σιβάξει ή ανθρωπότητα από τη μέρα που έσο τραβήχτηκες απόμαχος της δημιουργίας. Δούλειψε για το ξαναγύρισμα των προϊστορικών ονείρων, που φτέρωσαν μια φορά την αφέλεια και τη νεότητα σου. Κι όλοι τους ζητούν από την αλλαγή να φέρει τη βασιλεία του ανάλαχτου και του δμοιόμορφου. Ίσως λοιπόν νάναι αλήθεια, που κάποτε τους βρίσκουμε συμπαιθτικούς τούτους τους είδυλιακούς υποστηρικτές της μεταρρύθμισης. Και γι' αυτό ίσα ίσα πρέπει να τους θεωρούμε κι επικύντινους. Ξέρουν να ξευπηρετούν, με τόν αιώνια ανθρωπινό ρωμαντισμό, τόν έγωισμό του στείρου και τόν μίσος των περασμένων για τὰ σημερινά.

Όσο για τους επαναστάτες της δεύτερης κατηγορίας, αυτούς τόν πιό συχνά τους αποτελούν άνθρωποι άεργοι μὰ χορτάτοι: Νέοι που κατέχουν κάποια τελευταία λέξη κι άγωνιούν να τήν ιδούν πραγματοποιημένη, πριν κάτι άπροσδόκητο τους τήν παραμερίσει σε θέση προτελευταίας. Κυρίες που κατάλαβαν πως ό τύπος της μονταίν έχει ανάγκη πια λίγη επιδιόρθωση. Και τὰ εκλεχτά τέκνα της ανίας, «οί εκ γενετής» εισοδηματίες. Όλο αυτό τόν βαριεστημένο κύμα μια λαχτάρα έχει: Κάτι πρέπει ν' αλλάξει, ή διαγωγή των ανθρώπων αντίκρι στα ζώα λ.χ. ή τουλάχιστο ή θέση της γυναίκας μέσα στην κοινωνία, είτε πάλι ή ανατροφή των κοριτσιών, χωρίς βέβαια να ξεχνούμε και τόν μεταλειό της ρηξικέλευτης υποβολής που λέγεται εργατικό ζήτημα. Και στό βάθος τους όλοι δέν είναι κακοί άνθρωποι. Συγχά υποστηρίζουν κινήματα, που ή επιτυχία τους θα στηριχτεί πάνω στην εξάλειψη των ίδιων. Κρίμα όμως που ή καλή τους θέληση δέν είναι άρκετή. Κρίμα που τόν καινούργιο δέ μπορεί να δημιουργηθεί με τους οίστρους της επαναστατικής άδημονίας.

Τόν καινούργιο δρόμο τόν ξεκαθαρίζουν μονάχα οι άνθρωποι της τρίτης κατηγορίας: Οι ψύχραιμοι εξερευνητές της πραγματικότητας. Αυτοί που δέν πίστεψαν, πως ό καθέννας μονάχος του μπορεί να χρησιμέψει σαν άπόλυτη αρχή και τέλος του κόσμου. Αυτοί που γυρέβουν να νιώσουν ποιά είναι ή στιγμή τους μέσα στην κοινή δημιουργία, στην άγέραστη συνέχεια.

* *

Τους ξαναείδαμε όλους τους πρόμαχους της μεταρρύθμισης στις συνάθροισεις που έγιναν τελευταία έδώ στη Salle des Sociétés Savantes και στό Musée social για τήν κατάργηση της πορνείας, της αναγνωρισμένης και φορολογημένης από τόν Κράτος. Τόν πρόβλημα ξαναβγήκε πάλι στη μέση στη Γαλλία, και τη φορά τούτη ή κατακραυγή είναι πολύν ώριμη. Ο Justin Godart, γερυσιαστής, παρουσίασε

τελευταία στη γερυσία ένα νομοσχέδιο σχετικό με τήν πορνεία και τις άφροδίσιες άρώστειες. Για τή σύνταξη του βασίστηκε πάνω στην τελευταία έκθεση, που έχουν κάνει ανώτερες ύγειονομικές και δικαστικές προσωπικότητες. Από άλλο μέρος τριάντα σύνδεσμοι ενώθηκαν και σχημάτισαν τήν Union Temporaire. Κι όλοι τους, προοδεφτικοί και όχι, άποφάσισαν να ζητήσουν από τόν Κράτος τόν κλείσιμο των σπιτιών, όπου κεφαλαιοκρατικότητας και κάτω από τήν αϊγίδα των αρχών γίνεται στα χρόνια μας τόν έμποριο της ανθρωπίνης σάρκας.

Δέ θα σταματήσουμε φυσικά στην αφέλεια μερικών, που πιστέβουν πως φτάνει να εξαφανιστούν αυτά τὰ καταστήματα, για να μεταβληθεί ή έρωτική ζωή της ανθρωπότητας σε είδυλια μυθολογικών εποχών. Θα εξετάσουμε τήν άποψη εκείνων, που ξέρουν πως τὰ πράματα έχουν αλλάξει, μὰ που άρνιούνται να παραδεχτούν σαν παράγοντες της αλλαγής τήν ιδεολογία του προξενητισμού και του σωματεία σαν τή Ligue des Droits de l' Homme, που πάνω άπ' όλα βάζει τόν άπαραβίαστο της ανθρωπίνης έλευτερίας. Θα παρακολουθήσουμε τὰ συμπεράσματα των γιατρών, που παλέβουν για να διατηρήσουν τήν ευγένεια μέσα στό αίμα μας. Θ' ακούσουμε και τή φωνή της ίδιας της γυναίκας να γυρέβει τήν αναγνώριση της σαν έλεύτερο άτομο, σ' όποιαδήποτε κοινωνική σκάλι κιάν βρίσκεται.

* *

Η κωδικοποιημένη πορνεία φαίνεται σε πολλούς σαν ένας θεσμός, που στα πιό παλιά χρόνια ή κοινωνία τόν διατήρησε στό περιθώριο της από μια προφύλαξη αυτοσυντήρησης. Της ήταν, λένε, αδύνατο να τόν καθιερώσει επίσημα, χωρίς να κινυνέψουν όλοι οι άλλοι θεσμοί και πρώτ' άπ' όλα ή οίκογένεια. Κι επειδή τόν δημόσιο σπίτι παρουσιάζεται στην ιστορία πολύν νωρίς κι εξακολουθεί να υπάρχει ως σήμερα, άρκετοί νομίζουν πως αυτό και μόνο θα μπορούσε ν' άποδείξει τήν άπαραίτητη ανάγκη της ύπαρξης του. Ξεχνούν όμως, πως και ή δουλεία διατηρήθηκε ίσαμε χτές, ως τή μέρα που ή ανθρωπίνη συνείδηση άντρώθηκε κι έπαψε να τήν άνέχεται. Τήν κατάργησαν τή δουλεία οι νόμοι, χωρίς γι' αυτό να κλονιστεί ή κοινωνική ύπόσταση. Ξεχνούν άκόμη, πως μια από τις θεμελιακές άρχές της κοινωνιολογίας είναι: Ένας θεσμός, τή στιγμή που πάβουν να υπάρχουν οι συνθήκες κι οι παράγοντες που τόν γένησαν, εξακολουθεί πολλές φορές να έπιζει. Προσπαρμόζεται στις καινούργιες πραγματικότητες, αλλάζοντας όσο είναι ανάγκη, για να συμμορφωθεί μαζί τους. Γι' αυτό πριν να δηλώσει κανείς, πως ό τάδε θεσμός είναι άπαραίτητος στην κοινωνία, επειδή πάντα υπήρξε, πρέπει να εξετάσει πρώτα, αν οι άνάγκες που ξευπηρέτησε ήσαν πάντα οι ίδιες. Η επιβίωση του, μονάχη, θα πάψει να μās φαίνεται σαν άρκετή άπόδειξη της άπαραίτητης χρησιμότητας του, άμα ανακαλύψουμε πως οι ουσιαστικές άνάγκες, που τόν δημιούργησαν, έχουν πια πάψει να υπάρχουν. Οι άνάγκες λοιπόν της εκμετάλειψης, που διέπουν σήμερα τή δημόσια πορνεία, δέν είναι αυτές που τή γένησαν για πρώτη φορά στόν κόσμο. Ίσως τή στιγμή που έπαψε να ενεργεί ή βαθιά της αιτία, ίσως τότε μονάχα ν' άνάλαβε ή ανθρωπίνη άισχροκέρδεια να διοχετέψει προς άλλο προορισμό τόν θεσμό της πορνείας. Ένα τέτιο συμπέρασμα θα μπορούσε να βγάλει κανείς από τή γνώμη που έχει ή γαλλική σχολή κοινωνιολογίας για τόν ζήτημα. Η σχολή αυτή πιστέβει πως ή ίδια ή πορνεία, ή έκφραση της πιό θανάσιμης

χριστιανικῆς ἁμαρτίας, εἶναι δημιούργημα μιᾶς πρωτόγονης θρησκευτικῆς ἀνάγκης. Στὰ πολὺ παλιὰ χρόνια, καὶ στὰ νέα γιὰ τοὺς βάρβαρους, ἡ ὑπερένταση τῶν πιστῶν στὶς θρησκευτικὲς τοὺς γιορτὲς εἶχε—ἴσως καὶ γιὰ λόγους ἀνάλογους μ' αὐτοὺς ποὺ ἐξηγεῖ τώρα ἡ ψυχολογία στὶς παθολογικὲς περιπτώσεις τοῦ μυστικισμοῦ—κι ἔνα ξέσπασμα σὲ γενετήσιες ἐκδήλωσες. Ἡ γενετήσια ζωὴ πολὺ νωρὶς θεωρήθηκε ἱερὴ ἀπὸ τοὺς πρωτόγονους. Ἐξὸν ἀπὸ τὴ σπουδαιότερη αἰτία, ποὺ ἀποδίνεται στὴ φυσιολογία τῆς γυναίκας, δυὸ ἄλλοι λόγοι αὐτῆς τῆς ἀντίληψης εἶναι: Τὸ ὅτι οἱ γενετήσιες ἐκδήλωσες φαινότουσαν σὰν τὸ φυσικὸ ξεχείλισμα ἑνὸς θρησκώχαρου οἴστρου. Κι ὕστερα γιὰτὶ εἶχαν κάποια σχέση—ἂν ὄχι αἰτιολογικὴ γιὰ τοὺς πρωτόγονους—μὲ τὴ δημιουργία, καὶ συμβόλιζαν ἔτσι ἕνα σημεῖο ὅπου ὁ ἄνθρωπος ἐρχόταν μυστηριώδικα σ' ἐπαφὴ μὲ τὸ θεῖο. Τὴν ἐποχὴ λοιπὸν ἐκείνη ἡ πορνεία ἦταν ἕνας θεσμὸς ἱερός. Οἱ ἱερόδουλες, προσαρτημένες σ' ἕνα ναό, λογαριάζονταν σὰν θεράπαινες μιᾶς ἀνάγκης θρησκευτικῆς. Οἱ θρησκείες ὁμῶς ἀλλάζουν. Ὁ θεσμὸς ἐπιζεῖ, ἐξυπηρετώντας ἄλλες πραγματικότητες κι ἄλλες ἀντίληψεις. Καὶ δὲ μπορεῖ παρὰ νὰ θαυμάσει κανεὶς τὴν εἰρωνία ποὺ κλείνει μιὰ λεπτομέρεια τοῦ κώδικα τῶν πορνείων στὸ Μεσαίωνα. Στὴ Γερμανία λ. χ. «οἱ οἴκοι ἀνοχῆς» βρισκόντουσαν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἔξω ἀπὸ τὶς πολιτείες, σὲ περιοχὲς ποὺ ἀνήκαν στὸν ἄρχοντα τοῦ τόπου. Αὐτὸς λοιπὸν, ἀνκαί τὶς πιὸ πολλὰς φορὲς ἐκκλησιαστικὸς, πληρωνόταν τὸ φόρο ποὺ τοῦ ἔδινε ἡ κάπως πρωτότυπη, ἀλήθεια, ἐκμετάληψη τῆς γῆς του.

* *

Στὰ χρόνια μας τὸ ζήτημα ἔχει ἀποκρυσταλωθεῖ ὀλότελα. Παρουσιάζεται σὰν μιὰ μερικὴ μορφή τῆς κεφαλαιοκρατίας, σὰν μιὰ βιομηχανία μὲ πρώτη τῆς ὕλη τὴν ἀνθρώπινη σάρκα, μὲ συνασπισμὸ διεθνικὸ, μὲ σύστημα φορολογικὸ ἀντίκρι στὸ Κράτος. Ὁ «οἶκος ἀνοχῆς» καθιερῶνει σήμερα τὸ θεσμὸ τῆς δουλείας, καὶ τὸν ἐκμεταλέβεται συγχρονισμένα καὶ σύμφωνα μὲ τὶς τελευταῖες ἀνάγκες, ποὺ ἐπιβάλλει ὁ ἐρασιτεχνισμὸς τοῦ βίτσιου. Οἱ ἰδιοκτῆτες του τὸ πιὸ συχνά—τὸ ξέρουμε ἀπὸ τὶς τελευταῖες ἐρευνες—εἶναι ἀπλοὶ ὑπάλληλοι ἑνὸς ἐπιχειρηματία. Οἱ «ὑπότροφες» του, σκλαβωμένες γιὰ πάντα μὲ τὴ βοήθεια μάλιστα τῆς ἀστυνομίας, στρατολογούνται ἀπὸ πράχτορες, πολὺ τέλεια διοργανωμένους, μέσου στὸν κόσμὸ τῆς ὑπηρέτριας καὶ τῆς ἐργάτριας. Μιὰ διοργάνωση, ἀπίστευτα τελειοποιημένη, χρησιμεύει γιὰ τὸ ξεγέλασμα τῆς ἀνήλικης καὶ παρουσιάζει κάποια διέξοδο, ῥόδινη τάχα, στὸ ξεγελασμένο κορίτσι. Κι αὐτὸ τὸ κοπάδι τῶν ἀδύνατων καὶ τῶν ἀνεύθυνων τὸ μαρκάρουν μὲ ψέφτικα διαβατήρια γιὰ τὶς πιὸ μακρινὲς πολιτείες καὶ τὸ ἀνταλλάζουν κάθε τόσο μὲ προσωπικὸ ἄλλων τόπων, γιὰ τὴν ἀνανέωση τοῦ ὕλικου.

Ἐπὶ τὰ χρόνια πληροφορίες μὲ ἀριθμοὺς πιστοὺς καὶ μὲ στατιστικὲς γιὰ τὸ ἐμπόριο τῆς γυναίκας. Οἱ τελευταῖες ἐρευνες στὸ Στρασβοῦργο, πρὶν κλείσουν τὰ κέντρα αὐτῆς τῆς πόλης, ἀπόδειξαν πὼς τὸ προσωπικὸ τῶν πορνείων ἀλαζόταν ἐκεῖ πέρα ἔξι φορὲς τὸ χρόνο. Ὡστε, γιὰ νὰ ὑπάρχει τὸ κεφάλαιο ἀπὸ ἑκατὸ γυναῖκες ποὺ εἶχε ἡ πόλη, χρειάζοντουσαν ἑξακόσιες γυναῖκες τὸ χρόνο. Δηλαδή σὲ πέντε χρόνια τρεῖς χιλιάδες γυναῖκες. Πόσο καλὰ πρέπει νὰ γίνονται αὐτὰ τὰ κρυφὰ στρατολογήματα, γιὰ νὰ μὴν ἀκούονται οἱ κατάρες τῶν ξεγραμμένων ὡς τὰ ἀπαρβίαστα οἰκογενειακά μας ἄσυλα!

Τὸ πορνεῖο εἶναι σήμερα ὁ κυριότερος παράγοντας τοῦ σωματεμπορίου. Οἱ τελευταῖες ἐπίσημες στατιστικὲς μᾶς λένε, πὼς οἱ εὐρωπαϊκὲς χώρες, ὅπου προπάντων γίνεται τὸ ἐμπόριο τῆς λευκῆς σάρκας, εἶναι: Γαλλία, Ἑλλάδα, Πορτογαλλία καὶ Ρουμανία. Σ' ὅλες λοιπὸν αὐτὲς τὶς χώρες συμπέφτει ν' ἀκμάζει ὁ θεσμὸς τῆς πορνείας, ὁ ἀναγνωρισμένος ἀπὸ τὸ Κράτος. Καὶ τὸ θεσμὸ τοῦτον, κάθε ποὺ μιὰ ἀνθρώπινη διαμαρτυρία θὰ τὸν χτυπήσει, τὸν ὑπερασπίζουν φωνὲς οἰκονομολόγων, γιαιτρῶν κι ἠθικολόγων. Θὰ ρίξουμε μιὰ ματιὰ στὰ ἐπιχειρήματα τους, γιὰ νὰ καταλάβουμε, ἂν πραγματικὰ γιὰ τὸ καλὸ καὶ τὴν πρόοδο τῆς ἀνθρωπότητας πρέπει στὸν εἰκοστὸ αἰῶνα νὰ τσαλαπατιοῦνται χιλιάδες ἀνθρώπινες ψυχὲς καὶ νὰ σαπίζουν χιλιάδες γυναικεῖα κορμιά.

* *

Οἱ ὑπερασπιστὲς τοῦ θεσμοῦ δὲν ἀρνιούνται ν' ἀναγνωρίσουν πὼς τὸ πρόβλημα ἔχει δυὸ ὄψεις: τὴν ἠθικὴ, καὶ τὴν ἄλλη ποὺ ἀποβλέπει στὴ δημόσια ὑγεία. Τὸ ἠθικὸ ζήτημα δὲν τοὺς ἀπασχολεῖ σχεδόν. Δὲν τοὺς ἐνδιαφέρει ἂν εἶναι ἀθέμιτο, νὰ διαθέτει ἐμπορικὰ ἡ κοινωνία μιὰ ἀνθρώπινη μάζα, νὰ τὴ σφραγίζει ὑγειονομικὰ γιὰ τὴ δημόσια κατανάλωση, νὰ τὴ ρίχνει στὰ νοσοκομεία, ἀπόλυτος κύριος τῆς ὑγείας καὶ τῆς ἀρώστειας τῆς, μόλις ἡ χρησιμοποίησις τῆς καταστήσει ἐπικίνδυνη, ν' ἀφήνει ἐλεύτερο τὸν ἄρρωστο ἄντρα, ποὺ μὲ τὸ χροῖμα του ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ στείλει κάμποσα πλάσματα ἀκόμη στὴν καταναγκαστικὴ ἱατρικὴ περίθαλψη. Αὐτὰ ὅλα τοὺς ὑγεινολόγους δὲν τοὺς συγκινοῦν. Τ' ἀφήνουν γιὰ τὴν ἰδεολογία καὶ τοὺς οὐτοπιστὲς. Ἡ καὶ πολλὰς φορὲς συνθηκολογοῦν μὲ τὴ συνείδηση τους, μιὰ κι ἔχουν ἀνακαλύψει καὶ κάποια ἐξήγηση γιὰ τὴν κατάσταση. Καὶ μᾶς λένε πὼς ὅλες οἱ προσπάθειες εἶναι ἀδίκες, γιὰτὶ ἡ δημόσια γυναικὴ γενιέται μὲ μιὰ ἀνάλογη προδιάθεση. Ὁ γιαιτρὸς Sigard de Planzolle, ποὺ τριάντα χρόνια τώρα ἀγωνίζεται γιὰ τὴν κατάργησις τοῦ πορνείου, ὁμολογεῖ πὼς σ' ὄλο του τὸ στάδιο, ὅσο κιὰν τὴ γύριψε, δὲν κατάφερε νὰ τὴ συναντήσῃ ποῦθενὰ τὴ γυναῖκα ποὺ ἐρχεται στὸν κόσμὸ μὲ τὸ ἐπάγγελμα τῆς. Ἀναγνωρίζει πὼς ἔργο τῆς φύσης εἶναι ὀρισμένα παθολογικὰ φαινόμενα, ποὺ καμιά φορὰ παρουσιάζουν οἱ γυναῖκες. Ποτέ του ὁμῶς δὲν τοῦ ἔτυχε νὰ βρεῖ τὴ γυναῖκα, ποὺ γενιέται μ' ἕνα ἔνστιχτο ἐμπορικὸ γιὰ τὴν ἐκμετάληψη τοῦ ἑαυτοῦ τῆς.

Ἄς ἔλθουμε τώρα στὸ ζήτημα τῆς ὑγείας ποὺ φαίνεται νὰ ἐπιβάλλει τὸ θεσμὸ σὰν ἀναγκαῖο κακό. Ὅταν, μᾶς λένε, μιὰ κοινωνία ἔχει ἕναν ἀριθμὸ γυναικῆς ποὺ τὶς παρακολουθεῖ ἱατρικὰ, οἱ ἄντρες τῆς μποροῦν νὰ ναι ἡσυχὸι γιὰ τὴν ὑγεία τους. Κι ἔτσι μ' ἕνα συλλογισμὸ κυνικότατο καθιερῶνεται ὄχι μόνον διπλὴ ἠθικὴ, μιὰ γιὰ τὸν ἄντρα κι ἄλλη γιὰ τὴν γυναῖκα, παρὰ καθιερῶνονται δυὸ ἠθικὲς γιὰ τὶς ἴδιες τὶς γυναῖκες. Ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος φυλάγουμε τὰ τροφερὰ πλάσματα, ποὺ μὲ τὸ μυστήριό τους θὰ συγκινήσουν τὶς ὄρες τῆς ἀντρικῆς ἐξαύλωσης, καὶ θὰ τὸν κάνουν ἔτσι τὸν ἔρωτα αἰσθημα. Κι ἀπὸ τὴν ἄλλη καλιεργοῦμε ἕνα ὕλικὸ καθαρτήριο, ἐτοιμασμένο ἀπὸ τὸν ἀστίατρο καὶ τὸν ἀστυνόμο: γυναῖκες ποὺ μὲ τὴν κατάντια τους γενοῦν μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ ἄντρα τὴ νοσταλγία γιὰ τὸ αἶσθημα, καὶ ποὺ ὅσο χαμηλότερα βρίσκονται, τόσο καὶ πιὸ πολὺ τὶς βοηθοῦν τὶς ἄλλες νὰ φανοῦν αἰθέριες.

Ἐπὶ τὰ χρόνια, πὼς ἡ ἱατρικὴ ποὺ ἔχει πρῶτ' ἀπ' ὅλα χρέος νὰ φυλάγει καὶ τὴ ζωὴ τοῦ κακούργου ἀκόμα, πὼς ἀποφασίζει νὰ καταστήσει ἕνα σωρὸ ἀνθρώπινα

πλάσματα σὲ ἀποταμιεφτήρια τῆς δημόσιας ἀρώστειας ; Θάνατοι ἀλήθεια «λύκος ὁ ἀνθρώπος» ἀφοῦ ἄνθρωποι εἶχαν τὴν ψυχραιμία νὰ πάρουν τέτιες ἀπόφασις.

Καὶ τὸ πρακτικὸ ἀποτέλεσμα ποὺ ἐπιδίωξαν, αὐτὸ ὑπάρχει τουλάχιστο ; Σήμερον οἱ γιατροὶ καὶ οἱ στατιστικὲς μᾶς ἀποδείχνουν, πῶς ὁ ὑγειονομικὸς προορισμὸς τῆς διοργάνωσης εἶναι ἀπλή θεωρία μονάχα. Νὰ τί λένε τὰ πράγματα : Εἶναι ἀφέλεια γιὰ ἓνα κράτος νὰ νομίζει, πῶς μὲ μερικὰ δημόσια σπίτια πολεμάει τὴ σύφιλη. Ἡ δικαιοδοσία του ἀπλώνεται μονάχα σὲ ἓνα ἐλάχιστο ποσοστὸ γυναῖκες ἀπ' αὐτὲς ποὺ ἐξασκοῦν τὸ ἐπάγγελμα. Στὸ Παρίσι λ.χ. ὑπάρχουν τετρακόσιες «ὑπότροφες», ἑπτὰ χιλιάδες ἐλεύτερες ποὺ ἔχουν ἀστυνομικὸ δελτίο, καὶ πάνω ἀπὸ ὀγδόντα χιλιάδες ἀδήλωτες ποὺ ἐργάζονται στὰ κρυφά. Ἀπὸ τὶς τρεῖς κατηγορίες μονάχα στὶς πρῶτες γίνεται ἡ ταχικὴ ἐπίσκεψη τοῦ γιατροῦ. Οἱ τελευταῖες, οἱ ἀμέτροτες, διαθέτουν ὅπως θέλουν τὸν ἑαυτὸ τους καὶ τὴν ἀρώστεια τους. Ἐπειτα, καθὼς λένε οἱ ἀντίθετοι, καὶ ἂν ὑποθέσουμε πῶς θάταν μπορετὸ νὰ κλειστοῦν σὲ νοσοκομεῖα ὅλες οἱ ἀρρωστες γυναῖκες, δηλωμένες καὶ μὴ, πάλι ἡ δημόσια ὑγεία δὲ θὰ καλυτέρευε. Μένουν οἱ μολυσμένοι ἄνδρες, ποὺ πολὺ γλήγορα θ' ἀποκαταστήσουν τὴ συφιλιδικὴ ἰσοροπία. Ὅσο δὲ γιὰ τὴν ἐμπιστοσύνη ποὺ τὸ κράτος ἔχει στὰ καταστήματα του, καὶ αὐτὴ εἶναι οὐτοπία. Οἱ τελευταῖες συφιλιδογραφικὲς στατιστικὲς μᾶς ἀποκαλύπτουν πῶς πέντε χιλιάδες ἄνδρες μολύνονται κάθε χρόνο στὸ Παρίσι, μέσα σ' αὐτὰ τὰ σπίτια. Εἶναι γνωστὸ πῶς τὸ προσωπικὸ, μόλις νιώσει πῶς κιντυνέβει νὰ κλειστῆι στὸ νοσοκομεῖο, κάνει τὰ πάντα γιὰ νὰ ξεφύγει τὴν ἰατρικὴ ἐπίσκεψη.

Ἡ δημόσια ὑγεία θὰ σωθεῖ, ὅταν ὄχι «κάθε πόρνη μολυσμένη», ὅπως λέει τὸ σχετικὸ ἀρθρο τοῦ νόμου, περνάει ἀπὸ ἰατρικὸ ἔλεγχο, παρὰ ὅταν κάθε ἄνθρωπος ἀρρωστος εἶναι ἀναγκασμένος ἀπὸ τὸ νόμο νὰ φέρνει τὴν εὐθύνη τῆς ἀρώστειας του.

Οἱ χώρες, ὅπου τὰ πορνεία ἔχουν κλειστῆι¹, δὲν παρουσιάζουν στὶς στατιστικὲς τους αὐξηση τῆς σύφιλης, παρ' ὅλες τὶς προφητεῖες τῶν ἀντίθετων. Πολλὲς βλέπουν μάλιστα τὸν ἀριθμὸ τῶν ἀρρωστων τους νὰ λιγοστεύει μέρα μὲ τὴ μέρα. Τὸ παράδειγμα τοῦ Παρισιοῦ μᾶς ἔδειξε τὸ ἀστεῖο ἐνὸς ἰατρικοῦ ἔλεγχου ποὺ γίνεται ἐπάνω σ' ἓνα ἐλάχιστο ποσοστὸ γυναῖκες. Οἱ χώρες, οἱ μεταρρυθμιστικὲς σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα, μεταχειρίζονται μέσα πρὸς ριζικά. Ἡ μέριμνα γιὰ τὴ δημόσια ὑγεία ἀπευθύνεται σ' ὅλο τὸν πληθυσμὸ. Οἱ ἀφροδίσιες ἀρώστειες γιαιτρεύονται δωρεὰν καὶ χωρὶς ἀστυνομικὸ χαρακτήρα. Ἡ περιποίηση τους εἶναι, ὅπως καὶ γιὰ τὶς ἄλλες ἀρώστειες, μιὰ ἐκδήλωση τῆς κοινωνικῆς πρόνοιας. Ὁ κίντυνος τους γίνεται γνωστὸς στοὺς νέους καὶ τὸ λαὸ πολὺ νωρὶς μὲ κατάλληλη προπαγάντα. Ἐτσι κανένα κράτος ἀπ' αὐτὰ ποὺ διατηροῦν τὸ θεσμὸ δὲ μπορεῖ νὰ καυχηθεῖ, πῶς ἔχει ἀνώτερη δημόσια ὑγεία ἀπὸ τ' ἄλλα.² Καὶ τὸ σπουδαιότερο εἶναι ποὺ ἡ κα-

1. Τὴ στιγμὴ αὐτὴ οἱ ἀκόλουθες εὐρωπαϊκὲς χώρες δὲν ἔχουν δημόσια σπίτια :

Ἄγγλια καὶ Σουηδία, ὅπου ὁ θεσμὸς ποτὲ δὲν ἀναγνωρίστηκε ἀπὸ τὸ κράτος, Ἑλβετία ἀπὸ τὰ 1925 ὁλότελα, Νορβηγία ἀπὸ τὰ 1888, Δανία ἀπὸ τὰ 1901, Ὀλλανδία ἀπὸ τὰ 1911, Βουλγαρία καὶ Σερβία ἀπὸ τὰ 1911, Τσεχοσλοβακία ἀπὸ τὰ 1922, Πολωνία ἀπὸ τὰ 1922, Γερμανία ἀπὸ τὸν πόλεμο, μὰ μόνο στὶς μεγάλες τῆς πόλεις ἔχει καταργηθεῖ ὁ θεσμὸς.

Τὶς πληροφορίες αὐτὲς τὶς παίρνουμε ἀπὸ τὸ βιβλιαράκι τοῦ Paul Gemähling «La réglementation de la prostitution jugée d'après les faits».

2. Νὰ τί μᾶς λέει μιὰ ἀγγλικὴ στατιστικὴ :

Ἀριθμὸς τῶν στρατιωτῶν ποὺ πέρασαν ἀπὸ τὰ νοσοκομεῖα τοῦ κράτους γιὰ κάθε λογιῆς

παύση τῶν πορνείων δὲν ἔχει πληθύνει τὴν ἐλεύτερη πορνεία, ὅπως καὶ αὐτὸ τὸ περίμεναν οἱ ἀντίθετοι. Γιατὶ μαζὶ μὲ τὸ δημόσιο σπίτι ἔχει πολεμηθεῖ καὶ ὅλο τὸ δίκτυο τοῦ προξεντισμοῦ ποὺ θρέφεται τριγύρω του καὶ εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς πρῶτους παράγοντες τῆς ἐκπόρνευσης. Ἐπειτα, τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα δὲν εἶναι καὶ τόσο ἀπλά. Ἡ διαπήδηση ἀπὸ τὸν ἓνα κλάδο στὸν ἄλλο δὲ γίνεται πάντα σύμφωνα μὲ μαθηματικὲς προϋποθέσεις.

Τὴν κωδικοποιημένη πορνεία τὴν κυβερνάει πρῶτ' ἀπ' ὅλα σήμερον ἡ ἐκμετάληψη γυναικῶν ποὺ λίγο πολὺ εἶναι ἀνεύθυνες. Ἐνῶ ἡ γυναῖκα, ποὺ πουλάει ἡ ἴδια τὸν ἑαυτὸ της, δὲν κάνει ἄλλο παρὰ νὰ μεταχειρίζεται κατὰ ἓνα ὀρισμένον τρόπο τὴν ἀτομικὴ τῆς ἐλευθερία. Τώρα, ἂν αὐτὸς ὁ τρόπος ἀτιμάζει τὸν ἔρωτα, ἂν εἶναι ἐνάντιος στὴν ἠθικὴ, τόσο τὸ χειρότερο γιὰ τὴν κοινωνία ποὺ ἔχει τόσους δρόμους ἀνοιχτοὺς πρὸς τὸ κατακύλισμα. Ὅταν συλλογιστεῖ κανεὶς ποιὲς εἶναι οἱ συνθήκες τῆς ζωῆς γιὰ τὴν ἐργάτρια μέσα στὸ Παρίσι λ.χ. σὰν σκεφτεῖς πῶς σήμερον οὔτε θρησκεία καὶ πολὺ συχνὰ οὔτε οἰκογένεια δὲν τὴν ὁμορφαίνουν τὴ ζωὴ τῆς μοδιστρούλας μὲ τοὺς φωτόστέφανους τῆς ἐγκαρτέρησης, γίνεσαι αἰσιόδοξος γιὰ τὴ γυναικεία ψυχὴ, κάθε ποὺ θὰ συναντήσεις τὴν ἀπούλητη βιοπαλαίστρια.

Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ ἐμπορικὴ παρωδία τοῦ ἔρωτα δὲν ἐξυπηρετεῖ, οὔτε τὴ δημόσια ὑγεία, γιὰτὶ νὰ ὑπάρχου ἀκόμη χώρες ποὺ ἐπιμένουν νὰ τὴν προστατέβουν ; Εἶναι φαίνεται τὸ ἴδιο σὰ νὰ ρωτᾶει κανεὶς : Γιατὶ τὰ κράτη ποὺ βγάζουν σταφύλι δὲ γίνονται μέλη κανενὸς ἀντιαλκολικοῦ Σύνδεσμου ; Στὰ χρόνια μας ἔχει, βλέπετε, ξεπλωθεῖ πολὺ τὸ σύστημα τῶν τράστ καὶ ὁ συνδικαλισμὸς τῶν δυνατῶν, ἐπίσημος ἢ παρασημαστικός.

Ἀφροδίσια ἀρώστεια : (Οἱ ἀριθμοὶ πάντα πάνω σὲ χιλίους)

στὰ 1860 . . .	309	στὰ 1909 . . .	93
> 1870 . . .	201	> 1910 . . .	65
> 1880 . . .	245	> 1921 . . .	40
> 1890 . . .	212		

ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ

Η ΤΟΝΙΚΗ ΜΕΤΑΡΥΘΜΙΣΗ

Ἀπάντηση στην ἀπάντηση τοῦ κ. Γιανίδη¹

Ὁ κ. Γιανίδης στην ἀπάντησή μου μοῦ ἔκαμε, θέλει νὰ μὲ πειράξει, ἐπειδὴ τοῦ εἶπα πὼς πρέπει νὰ σεβαστοῦμε τὴ συνήθεια τοῦ τόπου: Ἀπορῶ πὼς ὁ κ. Γ. νομίζει πὼς ἔτσι εὐκολὰ μπορούμε νὰ πετάξουμε σημάδια πού τὰ ἔχουμε συνειθίσει ἀπὸ τόσον καιρὸ. Ἐπιμένει λοιπὸν νὰ τονίζουμε τὴν προπαραλήγουσα καὶ τὴν παραλήγουσα; νὰ μὴν τονίζουμε ὅμως τὴ λήγουσα. Νὰ προσέξουμε τὸ ζήτημα βαθιὰ κι ἀπὸ πρακτικὴ ἀποψη, σὰν θέλουμε νὰ μὴ βροῦμε τὴν πιὸ μεγάλη ἀντίδραση. Ὁ κ. Γ. μοῦ ἀφήνει τὴ συνήθεια νὰ βάζω τοὺς τόνους, θέλει ὅμως νὰ προσέχω νὰ μὴ βάλω τὴν ὀξεῖα καὶ στὴ λήγουσα. Κι ἔτσι θὰ γράφω προσέχοντας μήπως μοῦ φύγει καὶ βάλω τὸν τόνο καὶ στὴ λήγουσα. Θὰ γράφω λοιπὸν μὲ φόβος εἶναι καὶ γιὰ τὶς πρώτες ἡμέρες—σὰν τὸν τυφλὸ πού δὲ βλέπει νὰ περπατήσει καὶ φοβάται μὴ σκοντάψει. Καὶ γιὰ ποῖο λόγο νὰ τὸ πάθω αὐτό; Γιὰ ν' ἀποφύγω μερικὰ σημάδια λέει ὁ κ. Γιανίδης. Ὁχι γιατί εἶναι παράλογο νὰ τάχουμε μὰ... γιὰ νὰ μὴ τάχουμε. Μὰ ὡς τώρα βάζαμε τὰ σημάδια αὐτὰ καὶ δὲ μᾶς κόστιζε τίποτα. Θὰ κοστίζει, νομίζετε, στὰ παιδιά μας νὰ διατηρήσουν τὴν ὀξεῖα καὶ στὴ λήγουσα; ἀφοῦ θὰ ἀκούεται κιόλας; Δὲ μοῦ φαίνεται.

Λοιπὸν μιά καὶ θὰ διατηρηθεῖ ὁ τόνος στὴν προπαραλήγουσα καὶ στὴν παραλήγουσα—κι ἔτσι πρέπει—δὲ βλέπω γιατί νὰ μὴν τὸν κρατήσουμε καὶ στὴ λήγουσα.

Ὅσο γιὰ τὸν τονισμό τῶν μονοσύλλαβων, πού εἶναι κι ὁ κόμπος τοῦ ζητήματος, δὲν ἔκαμα λόγο ξεχωριστὰ, γιατί μὲ τὸν κανόνα πού ἔβαλα, ἐνοούσα νὰ διατηρηθεῖ ὁ τόνος ὅπου εἶναι καὶ σήμερα μὲ τὴ διαφορά πὼς αὐτὸς θάναί πάντα ἢ ὀξεῖα. Τώρα πραγματικὰ, ἅμα καλοεξετάσουμε τὸ ζήτημα, γιὰ πολλὰ μονοσύλλαβα δὲ θὰ βροῦμε καμιά αἰτία νὰ δικαιολογήσουμε τὸν τόνο τους. Δὲν εἶναι ὅμως μόνο ἡ γλώσσα μας πού ἔχει περιτὰ σημάδια. Θὰ βροῦν μὲ τὸν καιρὸ αὐτὰ.

Τὸ ὀρθογραφικὸ σύστημα, πού ἀκολουθεῖ ἡ «Ἀναγέννηση», εἶναι θαυμάσιο, ἴσα ἴσα ἐπειδὴ ἄρχισε ν' ἀπλοποιεῖ τὴν ὀρθογραφία στὰ πιὸ ἀπλὰ σημεῖα τῆς πρώτα. Αὐτὸ τὸ ἔκανε βέβαια γιὰ νὰ μὴν χτυπήσει στὸ μάτι ἄσχημα, νὰ μὴν χτυπήσει—δηλ. τὴν συνήθεια. Καὶ πραγματικὰ τὸ κατάφερε. Ἐγὼ τουλάχιστο δὲν κατάλαβα αὐτὲς τὶς διαφορὰς, ὅταν τὴ διάβαζα. Δὲν κατάλαβα τὴν καινοτομία, γιατί δὲ μοῦ χτύπησε στὸ μάτι. Ἔτσι, σιγὰ σιγὰ θὰ προχωρήσουμε. Λοιπὸν, μιά φορά πού θὰ λείπει ἢ περισπωμένη, σὰν περιτὴ πού εἶναι, εἶπα νὰ κρατήσουμε τὴν ὀξεῖα στὸν τόπο τῆς καὶ σ' ὅλες τὶς λέξεις, ὡσὸτου σιγὰ σιγὰ λείπει κι αὐτὴ ἀπόπου δὲ χρειάζεται.

Τὰ παραδείγματα πού μοῦ φέρνει ὁ κ. Γ. γιὰ νὰ ἰδεῖ πὼς θὰ τὰ καταφέρω νὰ ξεχωρίσω τὰ: δὲ μοῦ ξήγησε γιατί ἦταν βιαστικός, ρωτῶ γιατί πρέπει νὰ πάμε; κλπ. δὲ στέκουν, γιατί ἔχτος πού μπορῶ νὰ ξεχωρίσω τὸ νόημα τους ἀπὸ τὸ κόμμα, εἶναι κι ἡ συνέχεια τοῦ λόγου. Αὐτὰ δηλ. πού μ' ἔκαναν ὡς τώρα νὰ τὰ ξεχωρίζω καὶ νὰ τὰ διαβάζω ὅπως πρέπει. Γι' αὐτὸ μὲ πιάνει κάτι παραπάνω ἀπὸ ἀπορία νὰ μοῦ λέει ὁ κ. Γιανίδης πὼς τὸ ἄλλα, τὸ ἄλλα μὰ φορά θὰ τὸ διαβάσουμε, ἐνῶ μὲ τὸ γὰ γὰ ἰδοῦμε καὶ μὲ τὸ δὲν ἤξαιρα πὼς ἤρθες ὅσο κι ἂν σκεφτοῦμε δὲ θὰ καταλάβουμε ποτὲ τί ἤθελε νὰ πεῖ ἐκεῖνος πού τὰ ἔγραψε. Στὴ ζωὴ μας χιλιάδες φορές τὰ βρήκαμε αὐτὰ γραμμένα καὶ τονισμένα μὲ τὸ συνειθισμένο τρόπο καὶ πάντα βγάλαμε τὸ νόημα τους τὸ σωστό. Νὰ παραδεχτῶ πὼς ὁ κ. Γ. σὰν ἰδεῖ γραμμένο: «Γιὰ νὰ ἰδοῦμε, Νίκο, τὸ ρούχου σου» καὶ «πήγαμε στὸν κινηματογράφου γιὰ νὰ ἰδοῦμε...» κλπ. δὲ θὰ καταλάβει τί θέλει νὰ πεῖ αὐτὸς πού τὰ γράφει;!

Ὁ κ. Γ. μὲ ρωτᾷ γιατί δὲν κάνω λόγο γιὰ τὸν τόνο τοῦ ἐγκλιτικῆς πού πηδαῖ στὴ λή-

1. Ἀπαντῶ ἀργὰ στὴν ἀπάντησή τοῦ κ. Γιανίδη γιατί ἀργὰ τὴν πήρα.

γουσα τῆς προηγούμενης λέξης. Μὰ τί φταίω ἐγὼ ἂν τυπώθηκε «τὸ σύστημα του» «ἢ ὑπαρξή του» καὶ δὲν τυπώθηκε τὸ σύστημά του ἢ ὑπαρξή του; Μήπως ὁ κ. Γ. ἤθελε νὰ προμαντέρω τὰ λάθη τοῦ στοιχειοθέτη καὶ νὰ κάμω λόγο γι' αὐτὰ πρὶν ἀκόμη τυπωθοῦν!

Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς στὴ Κύπρου δὲν ἀκούεται δεύτερος τόνος σὲ μιὰ λέξη. Ὁ ἀκούστε ἐδῶ δηλ. τὸ μάθημα σου κι ὄχι τὸ μάθημά σου. Ἐπειδὴ ξέρω ὅμως πὼς στὴν Ἑλλάδα ἀκούεται ὁ τόνος αὐτὸς καὶ μάλιστα πολὺ καλά, γι' αὐτὸ πάντοτε τὸν βάζω ἐγὼ, γιατί χρειάζομαστε μιὰ γλώσσα, ἓνα σύστημα. Καὶ πρέπει νὰ διαλέξουμε τὸ πιὸ κοινὸ, τὸ πιὸ συνειθισμένο.

Ὁ κ. Γ. λέει πὼς κάθε φορά πού θὰ ἰδεῖ «τὸ σύστημα του» τοῦ ἔρχεται νὰ διαβάσει τὸ σύστημά τοῦ... καὶ περιμένει νὰ βρεῖ παρακάτω ἓνα ὄνομα στὴ γενική. Ἄν τὸ ἔλεγε αὐτὸ στὰ σοβαρὰ ἓνας ἄλλος, θὰ τοῦ ἔλεγα κι ἐγὼ πὼς δὲν ξέρει νὰ διαβάσει.

Κύπρος, Μάρτης 1928.

Μιχ. Μίτας

ΡΑΤΣΙΟΝΑΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΕΛΦΟΙ

[Ἡ «Ἀναγέννηση» σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς ἐλεύτερης ἐρευνας καὶ συζήτησης, πού ἀκολουθεῖ πιστὰ, δημοσιεύει τὸ γράμμα τοῦ κ. Τάκη Δημόπουλου γιὰ τὶς Δελφικὲς γιορτές. Θεωρεῖ ὅμως ὑποχρέωση τῆς νὰ τονίσει, πὼς ὅσα λέει ὁ κ. Δημόπουλος δὲν πείθουν γιὰ τὸ βαθύτερο νόημα τῶν Δελφικῶν γιορτῶν, πού θέλει νὰ τοὺς δώσει ὁ κ. Σικελιανὸς καὶ ὅσοι τὸν ἀκολουθοῦν. Τὰ κύρια θέματα εἶναι δυὸ ξεχωριστά. Τὸ ἓνα εἶναι γιὰ τὴ σημασία γενικὰ τῆς θρησκευτικῆς διαίτησης καὶ ὅλων τῶν θεωριῶν πού θέλουν νὰ στηριχθοῦν ἀπάνω σ' αὐτὴ, θέμα πολὺ γενικὸ καὶ ὁλοτελὲς ξεχωριστό. Καὶ τὸ δεύτερο εἶναι, ἂν ὁ κ. Σικελιανὸς κατορθώνει πραγματικὰ νὰ δώσει ὁποιοδήποτε νόημα στὴ Δελφικὴ του προσπάθεια. Σχετικὰ μὲ τὸ δεύτερο ἔχουμε τὴ γνώμη, πὼς ὡς τώρα ἔχτος ἀπὸ χειρονομίες καὶ κραυγὲς καὶ κάποιες ἀξιόλογες ἴσως προσπάθειες στὸ καλλιτεχνικὸ ἐπίπεδο, πού παρουσίασαν οἱ Δελφικὲς γιορτές, μὰ πού δὲν ἔχουν καμιά ἀμεση καὶ ὀργανικὴ σχέση μὲ τὸ «Δελφικὸ Λόγο», τίποτα ἄλλο δὲν κατόρθωσε νὰ δώσει ὁ κ. Σικελιανός.]

Ἀξ. Κύριε Γληνέ

Ἡ φίλια, ὅπου μὲ τιμᾷ ὁ κ. Ἀγγ. Σικελιανός, μὲ κάνει νὰ βρισκομαι σὲ θέση νὰ χαράξω λίγες γραμμὲς ἀπαντητικὲς σὲ ὅσα γιὰ τὴ Δελφικὴ του προσπάθεια ἔγραψε στὰ τεύχη τοῦ Γενάρη καὶ Φλεβάρη τῆς «Ἀναγέννησης» ὁ κ. Ἀλκίης Θρύλος. Ἡ πεποίθησή πού ἔχω γιὰ τὴν ἀπόλυτη ἀνωτερότητα τοῦ χαρακτήρα σας μὲ βεβαιώνει, πὼς ἡ παρούσα μου, γυμνή μὲ ἀντίθετο πνεῦμα καὶ μάλιστα ἀπὸ ἓναν ἄγνωστο, θὰ βρεῖ ἐντούτοις φιλοξενία στὸ ἔγκριτο περιοδικό σας καὶ σὰς εὐχαριστῶ θερμὰ ἀπὸ πρὶν.

Δὲν ἔχω ἀνάγκη νὰ ἀπλωθῶ σὲ ἀπεραντολογία, μιὰ πού θαρῶ, πὼς φτάνει ν' ἀποδείξω σφραγερῆ τὴ βάση, πού πῆρε στ' ἄρθρα τοῦ ὁ κ. Θρύλος, γιὰ ν' ἀνατραπῆ ὁλόκληρο τὸ κριτικὸ οἰκοδόμημα του. Ὁ κ. Θρύλος θέλησε νὰ μεταχειριστεῖ ὁλοσδιόλου ἄστοχα τὸ αὐστηρὸ ὀρθολογικὸ του πνεῦμα, πού πάντα τὸν διακρίνει. Μὰ ἂν ὁ ρατσιοναλισμὸς δὲ μπορεῖ νὰ ὁλοκληρώσει τὴν ἀνθρώπινη στάση μπρὸς σὲ ὅλα τὰ προβλήματα, πού μᾶς καλεῖ ν' ἀντιμετωπίσουμε ἢ ζωή, ἀκόμη περισσότερο εἶναι βέλος ἀδύναμο νὰ φτάσει ὡς τὴ σικελιανικὴ ἰδεολογία. Δὲν ἔποτιμῶ τὴν ἀξία τῆς νοητικῆς λειτουργίας, μὰ οἱ μεγάλοι πνευματικοὶ Ἀρχηγοὶ κάθε ἐποχῆς μίλησαν προπάντων πρὸς τὴ διαισθητικὴ ἀντίληψη τῶν λαῶν—κι ἀντίθετα, τὴν ἐποχὴ μας αὐτὴ τοῦ ξεπεσμοῦ καὶ τῆς ἐσώτατης ἀνησυχίας τὴν παρασκέβασε μιὰ αὐστηρὴ, ἀπὸ τὸν προηγούμενο ἰδίως αἰῶνα καλιεργούμενη, ρατσιοναλιστικὴ ἀντιμετώπιση τῆς ζωῆς. Ἔτσι λοιπὸν ἐξηγιέται τὸ συχνὰ ἐπαναλαβαίνόμενο μοτίβο στὴν πολυσέλιδη κριτικὴ τοῦ κ. Θρύλου, πὼς ὁ κ. Σικελιανός εἶναι στρυφνός, δὲ λέει καθαρὰ τί ἐπιδιώκει καὶ δὲν εἶναι παρά μιὰ «βουβὴ Πυθία», καὶ δίνεται γιὰ καθησυχαστικὴ ἐξήγηση, πὼς ὁ ἴδιος δὲν ἔχει ἀγκυροβολήσει στὸ λιμάνι ἐνδὸς δικοῦ του ἀποκρυσταλωμένου πιά νοήματος τῆς ζωῆς. Ἔτσι ἀκόμη ἐξηγιέται καὶ ἡ περιεργὴ διάκριση πού κάνει μεταξὺ τῆς «στοχαστικῆς

δημιουργικότητας» και της διαίστησης που έχει ὁ κάθε ἀληθινὸς καλλιτέχνης («Ἀναγέννηση» σελ. 257).

Ὁ κ. Σικελιανὸς ἀπευθύνεται ὄχι πρὸς ὅλους, παρὰ πρὸς τοὺς Ἐκλεχτούς, πού μ' ἔνα: διοργανωμένο συνασπισμὸ θὰ ξαναδώσουν στ' ἀνθρώπινα πλήθη τὴ χαμένη τους Κοσμικὴ Πίστη καί, σάν προζύμι, θ' ἀνυψώσουν πρὸς μιὰ θερησκεπτικὴ ἐνόραση τῆς ζωῆς τὴν ἐποχὴ τους καὶ τὸ μέλλον, καὶ παράλληλα θὰ φροντίζουν καὶ γιὰ τὴν πύκνωση τῆς ἴδιας τους παρτάξης. Κι ἂν ὁ δυτικὸς «πολιτισμὸς» δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἐκφυλιστικὴ πρὸς τὸν ὕλισμὸ-ράταξης. Κι ἂν ὁ δυτικὸς «πολιτισμὸς» δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἐκφυλιστικὴ πρὸς τὸν ὕλισμὸ-πτώσει, δὲ θὰ πει αὐτὸ, πὼς δὲν ὑπάρχουν ὡς τὰ πέρατα ἀκόμη τῆς γῆς σκόρπιοι κι ἀσύνδετοι οἱ Ἐκλεχτοί, πού ἀντιτάσσουν πρὸς τὸ γύρω τους ταπεινωτικὸ ρέμα μιὰ ἀδάμαστη ἀξιοπρέπεια. Αὐτοὶ οἱ Ἐκλεχτοὶ καλοῦνται, καὶ προσέρονται ὀλοένα καὶ περισσότεροι. Δὲ χρειάζεται γι αὐτοὺς καμιὰ κρατιοναλιστικὴ ἐξήγηση τῆς Δελφικῆς πρόσκλησης. Αὐτοὶ ἔχουν πρῶτ' ἅπ' ὅλα γνωρίσει τὸν ἑαυτό τους, ἔχουν ξανοίξει τὸ δέχτη τῆς ψυχῆς τους πρὸς τὴν παγκόσμια ἀγωνία τῆς ἐποχῆς, κι ἡ πρόσκληση τῶν Δελφῶν ἔρχεται ἀπόλυτα σάν ἡ ἀναμενόμενη λύση μιᾶς ἐσωτερικῆς τους πολύχρονης αὐτοανάλυσης. Ὡστε ἂν ὁ κ. Θρύλος ἀπορεῖ πὼς τὸν ἀφήνει ἀσυγκίνητο ἡ πρόσκληση αὐτὴ, ἄς γυρέψει τὴν αἰτία στὸν ἴδιο τὸ νοσησιαρχικὸ ἑαυτό του. Γιατί κι ἂν μάθει, πὼς ὁ «Δελφικὸς Λόγος», καθὼς σωστά ἐνόησε κι ὁ ἴδιος, σταματᾷ ἀπότομα ἀπάνω πού θὰ μᾶς πρόσφερε τὴ βαθύτατη μύηση, γιὰ τὸν ἀπλούστατο λόγο, πὼς δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἔμμετρη μόνον εἰσαγωγή σὲ ἔργο πού ἀργότερα θὰ δημοσιεφετεῖ, πάλι δὲ θὰ ὠφεληθεῖ τίποτε, οὔτε καν κι ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση αὐτοῦ τοῦ ἔργου. Κι αὐτὸ θὰ γίνεται, ὅσο κρατεῖ φυλακισμένες μέσα του καὶ πνιγμένες τὶς ψυχικὲς ἐκείνες δυνάμεις, πού πρὶν ὀνόμασα *διαίστησι*, καὶ πού ἀποτελοῦν τὴν οὐσία καὶ τὸν πυρήνα τοῦ κάθε ἀνθρώπου. Οἱ δυνάμεις αὐτὲς εἶναι συνειδητὰ ὀρμονισμένες πρὸς τὸν Κοσμικὸ Παλμὸ, καὶ ποτίζουν τὴν ψυχὴ ὄχι μὲ τὸ ὄπιο ἐνὸς σκοτεινοῦ μυστικισμοῦ, παρὰ μὲ τὴν ὀλοκάθαρη συναίσθηση τοῦ Θεοῦ τῆς προσορισμοῦ, τοῦ ἀπαράβατου χρέους μας πρὸς ὅλη τὴν παθαινόμενη ἀνθρωπότητα, καὶ τῆς πνευματικῆς κατεύθυνσης, τῆς κεντρικῆς, πού πρέπει νὰ πάρει τὸ χρέος μας αὐτό.

Ὁμοια στὸν ἑαυτό του ὁ κ. Θρύλος θὰ βρεῖ τὴν αἰτία πού δὲ νιώθει ἐκεῖνο, πού εἶναι ὀλοφάνερο στὴ συνείδηση τῶν Ἐκλεχτῶν: πὼς δηλ. οἱ Δελφοί, σάν σύγκεντρο καὶ σάν ἀρετηρία πνευματικὴ μιᾶς ὀργανωμένης πιά προσπάθειας, ἔχουν τὸ προνόμιο νὰ συνδέουν τὶς σημερινὲς ἀνάγκες μὲ ἄλλες ὀμοιες προαιώνιες, παρουσιάζοντας τες μ' αὐτὸν τὸν τρόπο σάν βασικὲς ψυχικὲς ἀνάγκες καθολικῆς σημασίας, πού γυρέβουν ἔτσι τὴ θεραπεία τους στὶς προαιώνιες καθολικὲς ἀρχές, πού ἀνάφερε ὁ κ. Σικελιανὸς σ' ἓνα ἀπὸ τὴν τελευταία σειρά τῶν ἄρθρων του, πού δημοσιεφτήκαν στὸ «Ἐλ. Βῆμα». Προαιώνιες καθολικὲς ἀρχές, ὅπως προβλήθηκαν στὴ διαδρομὴ τῶν αἰώνων ἀπὸ τὸν Κρισνά, τὸ Βούδα, τὸν Ἑρμῆ, τὸ Μωϋσῆ, τὸν Ὁρφέα, τὸν Πυθαγόρα, τὸν Ἰησοῦ—γιὰ ν' ἀναφέρω τοὺς κυριώτερους. Ἀρχές, πού ταύτιζαν ἀπόλυτα τὶς ψυχὲς μὲ τὸ Κέντρο τῆς Ζωῆς, καὶ δὲν ἔδιναν μιὰ ἀπολυτωτικὴ μορφή περιορισμένου χαρακτήρα, ὅπως φαντάζεται ὁ κ. Θρύλος στὸν πρόλογο τοῦ πρώτου τοῦ ἄρθρου. Κι ἂν αὐτὲς οἱ ἀρχές περιοδικὰ λησμονήθηκαν (γιὰ ν' ἀναφανοῦν ἀργότερα μὲ ἄλλη συχρονισμένη γιὰ τὴν ἐποχὴ τους μορφή), εἶναι ἱκανὸς λόγος τοῦτο ν' ἀμφισβητοῦμε τὸ ἀπόλυτο τῆς ἀξίας τους; Οἱ Δελφοί, λοιπόν, στάθηκαν παλιὰ ὁ τόπος, πού διατήρησε σάν θεσαυροφυλάκιο καὶ σάν θερησκεπτικὸ ἀνώτατο κέντρο τὴν ἀγνή τῆς ἀρειανῆς ὀμοφυλίας κληρονομία καὶ ρύθμισε κάθε ἱψηλὴ ἀρχαιοελληνικὴ ἐκδήλωση. Κι ἔτσι δὲν εἶναι διόλου ἓνα ἐρημωμένο πιά κέντρο περασμένης πεθαιμένης ἐποχῆς, παρὰ περιέχει γιὰ τὶς ψυχὲς μιᾶς πνευματικῆς élite ἓναν πολύτιμο πνευματικὸ θεσαυρὸ, πού τὸν ἀποκαλύπτει σιτοὺς μύστες τὸ ἴδιο τὸ *genius loci*.

Ἐπειτ' ἅπ' ὅλα τούτα, εὐκόλα τώρα βγαίνει, ποιά βαθιὰ σημασία εἶχε ἡ ἀνύψωση τῶν χειρῶν τοῦ πλήθους γιὰ τὸν ὀρφεκὸ ὄρκο στὴ δευτέρη παράσταση τοῦ «Προμηθεῖα». Οἱ ὀλοάγνοι καὶ λεπτοὶ στὴ διαίστηση χωρικοὶ δὲ γύρευαν γιὰ ὄρο, στὸν ὄρκο πού θάδιναν, νὰ μάθουν τὸ πὼς καὶ γιατί. Ἡ ἀνύψωση τῶν χειρῶν τους ἦταν σύμβολο ἀσυνειδητο-τῆς ψυχικῆς ἀνύψωσης πού ἔνωσαν μπρὸς στοὺς Κοσμικοὺς Ρυθμοὺς, πού ξεχύθηκαν μέσα στ' ἀρχαῖο θέατρο καὶ τοὺς συντάραξαν ἀπὸ τὸ λήθαργο τὶς ψυχές. Κι ὁ συγκινητικὸς ἀληθινὰ ὄρκος ἐκεῖνος τοῦ πλήθους δείχνει τί μπορεῖ νὰ κάνει μιὰ συνειδητὴ καὶ ὀργανωμένη προσπάθεια τῶν πνευματικῶν πρωτοπόρων, καὶ π' ὅσο θαυματοργὴ θὰ εἶναι ἡ διοχέτευση τῆς

Κοσμικῆς Ἠθικῆς στὰ πλήθη μὲ τὶς ἀπειρες, σάν ἐφαρμογὲς καὶ εἰδικέψεις, διακλαδώσεις τῆς σ' ὅλες τὶς κοινωνικὲς μας καὶ ἀτομικὲς ἐκφράσεις.

Ὅσο γι' αὐτὲς καθαυτὲς τὶς περσινὲς γιορτές, εἰπώθηκαν ὡς σήμερα τόσα καὶ τέτια, πού δὲ σκοπέβω νὰ πῶ παρὰ μόνον, πὼς οὔτε σάν «κορύφωμα» ἀνθρώπινης ἀνάταξης» δόθηκαν, οὔτε καν σάν «προσπάθεια» δὲν ξέρω ποιοῦ εἶδους. Οἱ γιορτές αὐτὲς δὲν εἶναι παρὰ σημάδια, «*points de repère*» κατὰ τὴ φράση τοῦ ἴδιου τοῦ δελφικοῦ μας Ποιητῆ, μιᾶς συνθετικῆς δημιουργικῆς προσπάθειας κατὰ ὕπολογισμένης, πού ἡ εὐρύτητα τῆς κυριαρχεῖ καὶ ξεπερνᾷ ὅλα τὰ σύγχρονα προβλήματα σ' ὅλη τὴν ποικιλία τους καὶ παρ' ὅλο τὸ φαινομενικὸ μεταξὺ τους διαχωρισμὸ.

Πύργος (Ἠλείας), Ἀπριλίου 1928

Μὲ πολλὴ ἐχτίμηση
Τάνης Δημόπουλος

Ο ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΟΙΧΟΣ

Φίλε κύριε Γληνὲ

Πολύ σωστὴ θὰ ἦταν ἡ παρατήρηση τοῦ κ. Σουμελίδη στὸ τελευταῖο φύλλο τῆς «Ἀναγέννησης», ἂν ὁ στίχος τοῦ «Κάστρου τῆς ὀριᾶς» ἦταν λαμβικὸς δωδεκάσυλλαβος, ὅπως πιστέβει. Μὰ εἶναι ἀπλούστατα λαμβικὸς δεκατριεσύλλαβος κολοβὸς ἢ ὀξύτονος. Γιατί, ὅπως ὁ δημοτικὸς στίχος τραγουδιέται, ὁ ρυθμικὸς τόνος πέφτει σὲ κάθε δευτέρη συλλαβὴ κι ἔτσι φυσικὰ τονίζεται κι ἡ τελευταία ἢ δωδέκατη, πού βρίσκεται νὰ εἶναι ἡ ἄρση τοῦ τελευταίου λαμβίου. Κι ὁ τύπος τοῦ στίχου τοῦ «Κάστρου τῆς ὀριᾶς» εἶναι:

υ— | υ— | υ— | υ || —υ— | υ—

μὲ σταθερὴ τομὴ στὴν ἔβδομη συλλαβὴ. Ἄν μόνον μὲ τὸ μάτι ἐξετάζαμε τὸ στίχο κι ὄχι μὲ τ' ἄρτι, τότε οἱ πρώτοι στίχοι τοῦ «Κάστρου τῆς ὀριᾶς» πού ἔχουν τὸν τελευταῖο τόνο στὴν προπαραλήγουσα, θὰ ἦσαν στίχοι ἐντεκασύλλαβοι, καὶ παρακάτω οἱ στίχοι:

Τριῶν μερῶν φρεγγάριν θέλω νὰ γενῶ.

νὰ φτάγναι μετ' ἀσέναν τρι' ἀγουριά παιδιὰ

τ' ἓναν νὰ βάλεις Δούκα, τ' ἄλλα Κωνσταντάν.

θὰ ἦσαν δεκατριεσύλλαβοι. Καὶ οἱ πρώτοι θὰ ἦσαν ἐντεκασύλλαβοι παροξύτονοι, δηλ. στίχοι σωστοί, μὲ τὴν πλέρεια τοῦ στίχου μορφή, κι οἱ ἄλλοι θὰ ἦσαν δεκατριεσύλλαβοι ὀξύτονοι, κολοβοί. Μὰ πὼς θὰ βρεθοῦν στὸ ἴδιο τραγούδι καὶ μάλιστα σὲ δημοτικὸ τραγούδι στίχοι ἐντεκασύλλαβοι καὶ δεκατριεσύλλαβοι μαζί;

Μὲ τὴν παρατήρηση τοῦ κ. Σουμελίδη μᾶς δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ ἴδουμε πὼς ὑπάρχουν καὶ δεκατριεσύλλαβοι στὴ δημοτικὴ ποίηση. Στὴ συλλογὴ Fauriel, Passon, Πολίτη, καὶ Κρητικῆς δὲ βρήκαμε κανένα τραγούδι σὲ δεκατριεσύλλαβο. Μὰ ἄγνωστα κι ἀδημοσίεφτα τραγούδια δημοτικὰ μποροῦν νὰ μᾶς παρουσιάσουν πολλὲς ἐκπλήξεις. Γι' αὐτὸ εὐχαριστοῦμε θερμὰ τὸν κ. Σουμελίδη, καὶ περιμένουμε μὲ πολὺ ἐνδιαφέρον τὴν ἐκδοσὴ τῶν τραγουδιῶν τοῦ Πόντου.

Μὲ πολλὴ τιμὴ
Δώρα Μοῦτου

ΜΙΚΡΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ

ΣΤΡΑΤΗ ΣΩΜΕΡΙΤΗ

ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ

Γυναίκα και Πολιτική

Ἡ συγκέντρωση στὶς 18 τοῦ Μάρτη πού διοργάνωσε ὁ «Σύλλογος γιὰ τὰ Δικαιώματα τῆς Γυναίκας» εἶναι κάτι πού δὲ μπορεῖ νὰ περάσει ἀπαράτηρητο ἀπὸ τὴ στήλη αὐτῆ. Καὶ ἴσα ἴσα ἐπειδὴ οἱ συντηρητικὲς τάξεις ἀπάντησαν μὲ χλευασμὸ καὶ ἀπρεπὴ εἰρωνεία, ἡ στάση τους αὐτὴ πρέπει νὰ μᾶς σπρώξει σὲ κάποιο βαθύτερο καὶ οὐσιαστικότερο ἀντίκρισμα. Γιατί ἄς μὴ γελιόμαστε. Ἡ συγκέντρωση αὐτὴ δὲν ἦταν μιὰ γυναικεῖα πολιτικὴ διαδήλωση, σὰν τίς «Ἐκκλησιάζουσες» τοῦ Ἀριστοφάνη, πού θὰ μπορούσαμε ἐλεύθερα νὰ εἰρωνευτοῦμε ἢ νὰ ἀγνοήσουμε. Στὸ βάθος ἦταν τὸ προνοησιαμέντο γιὰ τὰ δικαιώματα, πού ζητάει ἡ ἐργαζόμενη ζωντανὴ γυναίκα ἀπὸ τὴν Κοινωνία καὶ τὸ Κράτος, ἀπὸ τοὺς χθεσινούς ἀκόμη κυρίαρχους της. Χάραξε φανερὰ τὰ ὅρια, ὅπου μέσα κινιέται καὶ ζεῖ σήμερα ὁ γυναικεῖος ἀγώνας, παίρνοντας ἕνα βαθύτερο καὶ οὐσιαστικότερο περιεχόμενο, καὶ ἀνοίγοντας μιὰ πλατύτερη προοπτικὴ γιὰ τοὺς ἀντικειμενικοὺς σκοποὺς του.

Τὸ πρόβλημα ξεφεύγει ἔτσι ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ βάση του. Γιὰ πολὺν καιρὸ τὸ γυναικεῖο κίνημα τὸ νόμιζαν σὰν κάτι πού τοῦ ἔλειπε ἡ αἰτιολογία καὶ ὁ ἀντικειμενικὸς σκοπός. Γιὰ ποῖο λόγο τάχα μπορούσε νὰ ζητάει ἡ γυναίκα τὴν πολιτικὴ ἰσότητα; Ποιὰ δικά της συμφέροντα θὰ μπορούσαν νὰ τὴ δικαιολογήσουν; Καὶ ἀκόμη ποιά γενικότερα συμφέροντα θὰ μπορούσε νὰ προστατέψει καὶ νὰ πραγματοποιήσῃ, ἅμα καταχτοῦσε τὸ δικαίωμα νὰ ψηφίζει καὶ νὰ ψηφίζεται, στὶς ἐκλογές;

Εἶναι φανερό πὼς, ἐδῶ καὶ λίγα χρόνια ἀκόμη, ἀπὸ τὴ θέση πού εἶχε ἡ γυναίκα μέσα στὸ κοινωνικὸ συγκρότημα, ἡ ἀπάντηση στὰ ἐρωτήματα αὐτὰ ἦταν ἀπόλυτα ἀρνητικὴ. Γιατί ἡ γυναίκα, παντρεμένη ἢ ἀνύπαντρη, ἦταν κάτι σὰν σκλάβος καὶ *biblot*. Στὶς μεσαῖες καὶ κατώτερες κοινωνικὲς τάξεις ταπεινὴ καὶ ὑπάκουη στὶς διαταγές καὶ τὸν ἐγωισμό τοῦ ἀντρα—πατέρα—ἀδελφοῦ—σύζυγου. Καμιὰ αὐτοβουλία, καμιὰ αὐτενέργεια. Σκλάβοι στὶς ἀνάγκες τῶν κυρίων της, ἦταν ὑποχρεωμένη νὰ τοὺς ὑπηρετεῖ τυφλά, μ' ἐγκαρτέρηση καὶ ὑπακοή. Στὶς ἀνώτερες τάξεις; Καύκλα, ἐρωτικὸ παιγνίδι, εἶδος διακοσμῆτικῶ. Σκλάβοι καὶ ἐκεῖ τοῦ φύλου της καὶ τῶν ἐλατωμάτων πού ὁ ἀντρικὸς ἡδονισμὸς τῆς εἶχε δημιουργήσει. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν κατάστασι, ποιά ἀξίωση γιὰ μιὰ ἀνώτερη ζωὴ μπορούσε νὰ δικαιολογηθεῖ; Ἐξήντα ἐβδομήντα χρόνια πίσω, πατέρες πού ξόδεβαν τὰ μαλιοκέφαλα τους γιὰ νὰ σπουδάσουν τὰ «παιδιά» τους, πολλὰς φορὲς ἀνίκανα γιὰ κάθε δραστηριότητα, ἀφῆναν σχεδὸν ἀγράμματα τὰ κορίτσια τους, πού ντρέπονταν ἀκόμη καὶ νὰ τὰ ὀνομάσουν. Καὶ κοντὰ σ' αὐτοὺς πόσοι μεγαλόσχημοι ἐπιστήμονες, γιατροί, ψυχολόγοι, φρενολόγοι, δὲν καταγίνονταν, μὲ ἐξαιρετικὴ ἀληθινὰ φιλοπονία, ν' ἀνακαλύψουν στὸ βάθος τοῦ γυναικεῖου μυαλοῦ λίγα γραμμάτια λιγότερα ἀπὸ τὸ δικὸ τους, γιὰ νὰ δικαιολογοῦν ἔτσι τὴ σκλαβιά.

Ἔτσι ἡ ἀρνησι εἴβαινε ἀπόλυτη, κατηγορηματικὴ. Θὰ προστέσω: καὶ δίκαιη. Γιατί πραγματικὰ ἡ γυναίκα δὲν ἀντιπροσώπευε τότε καμιὰ ζωντανὴ ἀξία στὴν κοινωνικὴ ζωὴ, ἔξω ἀπὸ τὴν εἰσοφορὰ στὴν ἀνανέωση της. Μὰ θὰ μοῦ εἰπεῖτε τὸ γυναικεῖο κίνημα εἶναι παλιό, καὶ ἔχει ἀπὸ τότε τοὺς ἀγῶνες του, τοὺς ἀπολογητές του, καὶ τὰ ἐπιχειρήματα τους. Δὲν τὸ ἀρνεῖμαι. Ὅμως γιατί νὰ τὸ κρύβουμε; Ἦταν ἡ προσπάθεια μιᾶς ἐλάχιστης μειονότητας, δυὸ, τριῶν, δέκα πρωτοπόρων ἴσως, πού εἶχαν κατορθώσει νὰ σπάσουν τὰ δεσμὰ τους καὶ νὰ ἀναπνεύσουν ἐλεύθερα τὸν ἀέρα τῆς ζωῆς. Καὶ ἡ προσπάθεια τους, χωρὶς κοινωνικὸ ἀντικαθρέφτισμα, ἦταν βασισμένη σὲ καθαρὰ ἰδεολογικὰ καὶ συναισθη-

ματικὰ στοιχεῖα: στὴ δημοκρατικὴ ἰδέα καὶ στὸ συναίσθημα γιὰ τὸ δίκαιο. Καὶ ἀκόμη σὲ μιὰ ὀφελιμιστικὴ ἀποψη: στὴν ἀγαθότητα δηλαδὴ τῆς γυναικεῖας καρδιάς, στὸ οικονομικὸ της πνεῦμα, στὴ φυσικὴ νοικοκυροσύνη της, ὥστε, καὶ στὰ ὀφέλιμα ἀποτελέσματα πού θὰ μπορούσε νὰ ἔχει ἡ χρησιμοποίησι της στὴν πολιτικὴ ζωὴ. Δὲ θὰ ἐξετάσω τὰ ἐπιπλέον ἐπρεπε νὰ χρησιμοποιήσῃ ἡ γυναικεῖα πρωτοπορεία. Ὅμως ἡ σημασία τους εἶναι καθαρὰ ἱστορικὴ καὶ δὲν ἔχει κανένα ἀμεσο ἐνδιαφέρον. Θὰ ἀρκεστῶ μόνο σὲ μιὰ διαπίστωση. Πὼς ἀπὸ τότε, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἐπίδρασι πού μπορεῖ νὰ εἶχαν, ἐγενε μιὰ σημαντικὴ μεταβολή. Τὴν χαρακτηρίζουμε λέγοντας πὼς ἡ γυναίκα χειραφετήθηκε. Σὲ τί χρωσιέται αὐτό; Πὼς ἔσπασε ἡ γυναίκα τίς ἀλυσίδες της;

Εἶναι φανερό, πὼς τὸ αἶτιο βρίσκεται καὶ ἐδῶ στὴ βαθύτατη μεταβολὴ πού ἔφερε στὴ ζωὴ μας ὁ βιομηχανισμὸς καὶ ὁ τεχνικὸς πολιτισμὸς πού τὸν ἀκολούθησε. Ὁ πολλαπλασιασμὸς τῆς κοινωνικῆς ζωτικότητας, ἡ ἀνάπτυξι τῆς μηχανῆς, τὸ καταπληκτικὸ ἀπλωμα της, εἶναι οἱ κύριοι παράγοντες στὴν ἀπολύτρωση τῆς γυναικας. Γιατί εἶναι ἀναμφισβήτητο πὼς ὅλος αὐτὸς ὁ πολιτισμὸς, ὅλη ἡ τεράστια καὶ ἀσύγκριτη δραστηριότητα τῆς σημερινῆς ἀνθρωπότητας γιὰ τὴν κατάκτησι τῶν ζωικῶν ἀγαθῶν δὲν ἀνέχεται νεκρὲς κοινωνικὲς δυνάμεις. Εἶναι ὁ βαθύτερος νόμος πού ρυθμίζει σήμερα τὴ ζωὴ μας, καὶ ἡ ὑποταγὴ μας σ' αὐτὸν εἶναι ἀμείλιχτη. Ὁ ἴδιος αὐτὸς νόμος παράσκει καὶ τὴ γυναίκα στὴ ζωὴ. Προλήψεις, συνήθειες, κληρονομικότητες, ὑφασμένες τόσο στενὰ μὲ τὴν ὑπάρξι μας, ἔσπασαν μὲ μιὰς. Σὲ λίγα χρόνια μέσα ἡ σκλάβο ἀπόχτησε τὴν ἰσότητα μὲ τὸν ἀφέντη της. Ὁ πατέρας, ὁ ἀδελφός, ὁ ἀνδρας, εἶδαν στὴν γυναίκα κάτι ἄλλο ἀπὸ κείνο πού πρῶτα τῆς ἀναγνώριζαν. Δὲν εἶναι πιά τὸ πλάσμα, τὸ προορισμένο νὰ ὑπηρετεῖ τυφλά, ἀσυνείδητα, ἀψυχα, τίς ἰλικές τους ἀνάγκες. Βλέπουν σήμερα στὴ γυναίκα τὸν ἰσότημο σύντροφο, τὸν ἐλεύθερο ἄνθρωπο, πού μπορεῖ καὶ θέλει νὰ ζήσει σὰν χρήσιμο κοινωνικὸ στοιχεῖο. Πρὶν ἀπὸ τὸν εὐρωπαϊκὸ πόλεμο, στὶς βιομηχανικὲς χώρες τῆς Εὐρώπης καὶ στὴ Βόρεια Ἀμερικὴ τὸ ἀπόχτημα αὐτὸ ἦταν κίόλας πραγματικότητα. Στὰ Σκανδιναβικὰ κράτη, στὴν κεντρικὴ Εὐρώπη, στὴν Ἀγγλία, στὶς Ἐνωμένες Πολιτεῖες, ἡ ζωὴ ὑπάκουσε στὸν καινούργιο αὐτὸ ρυθμό. Ὁ πόλεμος τὸν δυνάμωσε. Μετὰ τὸν πόλεμο ἡ γυναικεῖα δραστηριότητα δυνάμωσε, πλάτηνε. Καὶ εἶναι χαρακτηριστικὸ, πὼς σ' ὅλες αὐτὲς τίς χώρες, ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ τὸν πόλεμο, ἡ ἰσοπολιτεῖα τῶν δυὸ φύλων γίνηκε νομικὴ πραγματικότητα. Ἔτσι ἡ γυναίκα, θεμελιώνοντας τὴ ζωὴ της στὴ δημιουργικὴ κοινωνικὴ ἐργασία, κατευθύνοντας ἐκεῖ τίς ἱκανότητες της, ἀπόχτησε τὰ δικαιώματα στὴ ζωὴ πού ἴσαμε ἐκείνη τὴ στιγμὴ, ὁ ἀνδρας, μονοπωλητὴς τῆς ἀνθρώπινης δράσης, μὲ πείσμα τῆς ἀρνησιαν.

Νὰ ἐξηγήσω πὼς ὅλη αὐτὴ ἡ εἰκόνα τῆς σύχρονης εὐρωπαϊκας, δὲν εἶναι γιὰ τὴν ἑλληνίδα παρὰ μιὰ ὀχρὴ μικρογραφία; Περιστό. Ἡ γυναικεῖα ἀπολεπτήρωσι, τὸ ξάνοιγμα τῆς γυναικας σὲ μιὰ πλατιά κοινωνικὴ δραστηριότητα, εἶναι κάτι πού μόλις στὰ μεγάλα κέντρα μας ἀρχίζει νὰ γίνεται. Χώρα σχεδὸν προκαπιταλιστικὴ, μὲ χαμηλὸ τὸ ἐπίπεδο τοῦ τεχνικῶ πολιτισμοῦ, ἡ Ἑλλάδα δὲν ἔχει ἀκόμη τίς οικονομικὲς προϋποθέσεις πού θὰ σπάσουν τὴν παράδοσι τῆς ἀντρικῆς κυριαρχίας. Ὁ πολιτισμὸς, ἡ βιομηχανία μας, δὲν ἀπαιτοῦν ἀκόμη τὴ συναισφορὰ ὅλων τῶν στοιχείων πού συγκροτοῦν τὴν κοινωνία μας. Στὴν ἐπαρχία, στὶς καθυστερημένες μικροαστικὲς καὶ λαϊκὲς μάζες, ἡ γυναίκα μένει τὸ προαιώνιο θύμα τοῦ ἀντροῦ. Ζεῖ γι' αὐτόν, δουλέβει σκληρὰ γι' αὐτόν, τὸ ἐνδιαφέρον της κλείνεται μέσα σταὺς τέσσερις τοίχους τῆς φτωχικῆς κατοικίας, ὅπου ὁ ἀνδρας δεσπόζει.

Ὅμως ἡ συγκέντρωσι, πού διοργάνωσε ὁ «Σύνδεσμος γιὰ τὰ Δικαιώματα τῆς Γυναίκας» εἶχε τοῦτο τὸ ἰφαινερό. Μᾶς ἔδωσε τὸ μέσο νὰ μετρήσουμε τὴν ἐντασι τῆς γυναικεῖας προσπάθειας στὸ κέντρο ἐδῶ τῆς ζωῆς μας. Καὶ ἡ φωνὴ τῆς ἐργαζόμενης Ἀθηναίας πού ἔσπασε πιά τὰ δεσμὰ της καὶ ὀρμάει στὴν κατάκτησι τῆς ζωῆς, ἀσφαλῶς δὲν ἀκούστηκε χωρὶς ἀποτέλεσμα. Εἶναι βέβαια σήμερα μιὰ πρωτοπορεία. Ὅμως ἡ δράσι της δίνει στὸ γυναικεῖο ζήτημα τὴν θέση πού τοῦ ἀρμόζει. Δὲν εἶναι πιά πρόβλημα ἀφηρημένης δικαιοσύνης, δημοκρατικῶ ἰδεαλισμοῦ, ἢ ὀφελιμιστικῶ ὑπολογισμοῦ. Αὐτὰ εἶναι διακοσμῆτικὰ στοιχεῖα χωρὶς ἐσώτερη σημασία. Εἶναι ὁμως τὸ ἀναμφισβήτητο δικαίωμα πού δίνει στὴ γυναίκα ἡ ἐργασία της, ἡ δημιουργικὴ δραστηριότητα της μέσα στὸ κοινωνικὸ σύνολο, ἡ μεταβολὴ της ἀπὸ νεκρὸ καὶ παθητικὸ, σὲ ζωντανὸ καὶ ἐνεργητικὸ κοινωνικὸ στοιχεῖο. Καὶ χωρὶς ἄλλο καὶ στὸν τόπο μας, ὅπως καὶ ἀλλοῦ, ἡ πολιτικὴ ζωὴ δὲ θὰ ἀγνοήσει τὴ σημασία, πού παίρνει ὁ γυναικεῖος παράγοντας στὴν καινούργια αὐτὴ μορφή του.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟ ΔΙΗΓΗΜΑ

Ε. ΤΖΕΛΕΠΗ: *Τὸ τέλος ἑνὸς ἀνθρώπου* Ἀθήνα, ἔκδ. «Τὰ Βιβλία τῆς Βραδυνῆς» 1927, σφ. 8ο, σελ. 116—**Ι. ΚΑΡΑΛΗ:** *Τὸ Κήρυγμα τῆς Τρουμπέτας*, Ἀθήνα, Τυπ. Τσιγαρίδα, 1927, σφ. 8ο, σελ. 108 δραχ. 25—**Κ. ΠΑΡΟΡΙΤΗ:** *Οἱ δυὸ Δρόμοι*, Ἀθήνα, Τυπ. Παπαδογιάνη, 1927, σφ. 8ο, σελ. 244, δρ. 80.

Οἱ περισσότεροὶ νεοέλληνες διηγηματογράφοι περιγράφουν ἐξωτερικὰ μερικὰ περιστατικά. Οἱ διηγηματογράφοι τῆς προηγούμενης γενιᾶς περιγράφανε περιστατικὰ τῆς ζωῆς τοῦ χωριοῦ. Σήμερα οἱ νέοι διηγηματογράφοι περιγράφουν τὰ ἴδια, ἀρχίζουν ὅμως νὰ παρατηροῦν κάποτε καὶ τὴ ζωὴ τῆς πόλης. Αὐτὴ εἶναι σχεδὸν ἡ μόνη διαφορὰ. Ἡ νεοελληνικὴ λογοτεχνία ἐξελίσσεται μὲ τόση βραδύτητα, ὥστε δίνει συχνὰ τὴν ἐντύπωση πὸς μένει στάσιμη ἢ καὶ πὸς πισωδρομίζει.

Ἡ κυριαρχία τῆς ἠθογραφίας ἐξακολουθεῖ... Τὶ σημαίνει ἂν, ἀντὶ τὰ ἦθη τοῦ χωριοῦ, ζωγραφίζονται τώρα κάποτε καὶ μερικὲς σκηνὲς τῆς πόλης; Ἀλλάζει τὸ περιεχόμενον, μὰ ὁ τρόπος ποῦ τὸ παρουσιάζουν μένει ὁ ἴδιος. Καὶ ἡ ὑπόθεσις σ' ἕνα ἔργο Τέχνης ἔχει σημασία πολὺ δευτερεύουσα. Ἄν ἡ ἑλληνικὴ ἠθογραφία δὲν ἔδωσε ἔργα μὲ πνοή, δὲ φτάνει τόσο ἡ ἴδια ἢ ἠθογραφία, ὅσο τὸ στενὸ πλαίσιο ὅπου τὴν ἐκλείσαν. Ἡ νεοελληνικὴ ἠθογραφία δὲν εἶδε παρὰ μόνον ὅ,τι φαίνεται στὴν ἐπιφάνεια καὶ τὰ δῆθεν γραφικὰ στοιχεῖα. Οἱ νεοέλληνες συγγραφεῖς παρεξήγησαν καὶ παρεξήγησαν ἀκόμη σήμερα τὴν ἀποστολὴ τῆς Τέχνης. Συνειδητὰ ἢ καὶ ἀσύνειδα πιστεύουν, πὸς ὁ συγγραφέας ξεπληρώνει τὸν προορισμὸν του, ἅμα παρουσιάζει μέσα στὸ βιβλίον του πιστὲς εἰκόνες τῆς πραγματικότητος. Καὶ σὰ νὰ μὴν υποπέθονται, πὸς ὁ καλλιτέχνης ἔχει χρέος πρῶτ' ἀπ' ὅλα νὰ εἶναι δημιουργός.

Ἡ δημιουργία ἀνθρώπων δὲν τοὺς ἀπασχολεῖ. Ὁ συγγραφέας ἀντλεῖ ἀπὸ τοὺς γύρω τοῦ ἀνθρώπου διάφορα χαρακτηριστικά, ἀνακαλύπτει μέσα στους ἀνθρώπους κρυμμένα μυστικά, καὶ πλάθει ἄτομα μὲ μιὰ ξεχωριστὴ προσωπικότητα, ποῦ ἴσα ἴσα ἐπειδὴ εἶναι ξεχωριστὰ ζοῦν βέβαια, ὅπως καὶ οἱ φυσικοὶ ἄνθρωποι, μὰ καὶ ὑπερέχουν γιατί ζοῦν μὲ περισσότερὴ διάρκειαν καὶ μὲ ἐντονότερη δύναμιν. Τὰ λογοτεχνικὰ ἄτομα, τὰ ἄτομα τὰ πλάσματ' ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον, συγκεντρώνουν καὶ προσεχτείνουν ὅ,τι ἔδωσε ἡ φύσις στὸν ἄνθρωπον. Ὅταν οἱ ἄνθρωποι πεθαίνουν, αὐτὰ ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν μέσα στὰ βιβλία, μὰ καὶ μέσα στὴ ζωὴ, ἀφοῦ ἐξακολουθοῦν νὰ μιλοῦν στὸν ἄνθρωπον, νὰ τὸν διαφωτίζουν καὶ νὰ τὸν καθοδηγοῦν. Καὶ δὲν ὑπάρχουν στατικά. Ἡ πνοὴ ποῦ ἐμφυσήθηκε μέσα τους, τοὺς δίνει τὴ δύναμιν ν' ἀνανεώνονται ἀδιάκοπα καὶ ν' ἀποκαλύπτουν καινούργιες πτυχὲς τοῦ «εἶναι» τους.

Οἱ νεοέλληνες συγγραφεῖς δὲν κατόρθωσαν, οὔτε ὅμως καὶ προσπάθησαν, νὰ πλάσουν ὁλοκληρωμένα ἄτομα. Ἀρκούνται νὰ παρουσιάζουν σχηματοποιημένους τύπους, ποῦ, ἐπειδὴ μοιάζουν μ' ὅλο τὸν κόσμον καὶ στεροῦνται τὸν παλμὸν τῆς προσωπικότητος, κατανοοῦν νὰ μὴ μοιάζουν μὲ κανένα. Ἡ πολυσύνθετη διάθεσις, οἱ ποικίλες δυνατότητες, ποῦ συνυφαινονται μέσα στὸ ἴδιον «εἶναι» καὶ συχνὰ ἀντιμάχονται ἢ μιὰ τὴν ἄλλη, εἶναι ἄγνωστα στὴν Ἑλλάδα. Κανένας νεοέλληνας συγγραφέας δὲ συλλογίστηκε καν νὰ προσφέρει ἔστω καὶ μιὰ συζητήσιμη λύση τῶν κολοσιαίων προβλημάτων ποῦ κλείνονται μέσα στὶς ρευστὲς ροπὲς τῶν ἀνθρώπων.

Μὰ καὶ αὐτὸ ἀκόμη τὸ σχετικὰ ἀπλό, ρασιοναλιστικὸ ψυχολογικὸ μυθιστόρημα καὶ διήγημα δὲν καλλιεργήθηκε στὴν Ἑλλάδα. Στὸ νεοελληνικὸ διήγημα ὅλα τὰ πρόσωπα παρουσιάζονται, ἅμα ἔχουν φτιάσει πιά σὲ μιὰ κατάστασι. Ὁ συγγραφέας ἐξιστορεῖ τὴν κατάστασι αὐτὴν, καὶ ὅταν σκιαγράφησε δυὸ τρεῖς λεπτομέρειες, ποῦ πολὺ συχνὰ δὲν ἀγγίζουν καὶ τὴ βαθύτερη οὐσία, τὸ διήγημα τελειώνει. Κι ἅμα εἶναι ἀπαραίτητο τὰ πρόσωπα νὰ περᾶ-

σουν ἀπὸ μιὰ κατάστασι σὲ ἄλλη, περνοῦν μὲ πηδήματα, καὶ στέκουν ἀκίνητα καὶ ἀδύνατα μέσα σὲ ὅλες τὶς καταστάσεις. Δὲν ἀνατριχιάζουν, δὲν ἀμφιβάλλουν. Εἶναι ψυχρὰ ἀντρεϊκέλα μέσα στὰ χέρια τοῦ αὐθαίρετου συγγραφέα.

Τελευταία ἐξορίστηκε καὶ ὁ ἔρωτας ἀπὸ τὰ κατασκευάσματα τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας. Τὸ φαινόμενο εἶναι ἀρκετὰ ἀξιοπαρατήρητο. Ἀπὸ τότε ποῦ δὲν εἶναι πιά δυνατό νὰ παρουσιαστῇ οὔτε καὶ στὴν Ἑλλάδα ὁ ἔρωτας μὲ μιὰ ρομαντικὴ ὑπερξόγκωσι καὶ ν' ἀποροφάει ὅλη τὴν ἄλλη ζωὴ, ἀπὸ τότε δηλαδὴ ποῦ καὶ στὴν Ἑλλάδα δὲν μπορεῖ νὰ συγκεντρωθῇ σ' ἕνα μοναδικὸ θέμα ἀποκλειστικὰ ἐρωτικὸ ὅλη ἡ ὑπόθεσις, οἱ συγγραφεῖς προτιμοῦν νὰ τὸν ἀποφύγουν. Ἴσως γιατί τοὺς φαίνεται παραπολύ περίπλοκο ν' ἀναπτύξουν τὴν ἐπιφάνειαν μιᾶς ὑπαρξῆς ποῦ ἀνώφελα γυρᾶ ἀπολύτρωσι.

Ἡ νεοελληνικὴ διηγηματογραφία ζωγραφίζει στενὰ σκηνὲς καὶ εἰκόνες. Τίποτα περισσότερο. Κι ἂν κάποτε ξεπερνᾶει τὴν καθαρὰ φωτογραφικὴ τεχνολογία, τὴν ξεπερνᾶει μόνο γιὰ νὰ ξετυλίξει ὁ συγγραφέας, μεσ' ἀπὸ μιὰ ὑπόθεσις χοντροκομμένη καὶ πρόχειρα κατασκευασμένη, ἕνα κοινωνικὸ κήρυγμα. Ὁ συγγραφέας τότε ἀναπτύσει ἰδέες ποῦ θὰ ἦταν πολὺ προτιμότερο καὶ σκοπιμότερο νὰ τις εἶχε ἐκθέσει σ' ἕνα σύγγραμμα ἐπιστημονικὸ ἢ καὶ ἄμεσης παρουσιάσει τὶς ἰδέες καὶ τὰ αἰσθήματα ὁλόκληρα ξεκρέμαστα. Τὰ περισσότερα ἔργα δὲν ἐξυψώνονται πρὸς τὴν Τέχνη. Δὲν εἶναι δημιουργήματα παρὰ ἀπεικονίσματα.

Φυσικὰ μέσα στὸ πλῆθος τῶν φωτογραφικῶν instantanés ξεχωρίζουν κάποτε καὶ μερικὲς σελίδες, ὅπου διακρίνεται μιὰ προσπάθεια τοῦ συγγραφέα νὰ ἐκφράσει μ' ἕναν προσωπικὸν τρόπο ἕνα δικό του δράμα τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀνθρώπων, μὰ οἱ ἐλάχιστες καὶ σπανιότατες αὐτὲς σελίδες δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ ἀναφερθοῦν σήμερα.

Τὸ σύνολο τῆς νεοελληνικῆς παραγωγῆς δίνει μιὰ ἐντύπωση ἀπελπιστικῆς ὁμοιομορφίας. Σχεδὸν ὅλα τὰ νεοελληνικὰ διηγήματα μοιάζουν γραμμένα ἀπὸ τὸν ἴδιον συγγραφέα, ἀπὸ ἕνα συγγραφέα ποῦ δὲν ἔχει τίποτα νὰ πεῖ, καὶ μεταφέρει μόνο στὸ βιβλίον του, ὅ,τι μπορεῖ νὰ ἰδεῖ καὶ ν' ἀντιληφθῇ ὁ καθένας. Πρὸς τί νὰ γράφονται τόσο βιβλία, πρὸς τί νὰ διαβάζονται, καὶ πρὸς τί νὰ κρίνονται χωριστὰ, σὰν νὰ εἶχε τὸ καθένα μιὰ προσωπικὴ ἰδιορρυθμία; Τὶ σημασία ἔχει, ἂν ὁ κ. Τζελέπης διηγῆται μὲ ἄνεση, μὲ λιτότητα, καὶ μὲ κάποια συγκίνηση, τὶς ταλαιπωρίες καὶ τὸ θάνατον ἑνὸς Ἑλληνα στὸν τουρκικὸ στρατό, ἀφοῦ ὅλα αὐτὰ τὰ προσόντα δὲν κατορθώνουν παρὰ νὰ κάνουν λίγο πρὸ εὐχάριστον τὴν ἀνάγνωσι τῆς ἱστορίας του; Ἡ διήγησις του ὅμως μένει στενὰ περιορισμένη μέσα στὰ περιστατικὰ ποῦ ἀφηγηται. Ὑπάρχει μέσα στὸ βιβλίον τοῦ κ. Τζελέπη μιὰ νότα ποῦ δείχνει, πὸς ὁ συγγραφέας πονεῖ πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὶς παρτίδες τὸν ἄνθρωπον, καὶ πὸς δὲν τὸν ἀπασχολεῖ τόσο ἡ μικρὴ τύχη ἑνὸς Ἑλληνα στὸν τουρκικὸ στρατό, ὅσο ἡ ὑποταχθῆναι γενικὰ τοῦ ἀνθρώπου μέσα σ' ὅλους τοὺς στρατούς. Στὴ νότα ὅμως αὐτὴ ὁ κ. Τζελέπης δὲν ἔδωσε καμιά δύναμιν, καὶ διακρίνεται τόσο ἀμυδρὰ, ποῦ εἶναι σχεδὸν σὰν νὰ μὴ ἀγγίχτηκε καθόλου.

Τὶ σημασία ἔχει, ἂν ὁ κ. Παρορίτης θέτει στὸ ρομάντσο τὸ τεράστιον πρόβλημα τοῦ πὸς πρέπει νὰ προετοιμαστῇ ὁ ἔρχομος ἑνὸς καινούργιου κοινωνικοῦ καθεστώτος; Ὁ θρίαμβος τῆς τάξης ποῦ ἀνεβαίνει θὰ ἐπιταχυνθῇ ἅμα καλλιεργηθῇ μέσα της τὸ μίσος καὶ ἡ περιφρόνησις πρὸς ὅλες τὶς ἠθικὰς ἀξίας ποῦ ἐπέβαλε ἡ κυρίαρχη ἴσασι σήμερα τάξις. Συμβαίνει ὅμως μερικὲς τουλάχιστον ἀπ' αὐτὰς τὶς ἀξίας νὰ εἶναι ἀξίες ἀπαραίτητες στὴν κοινωνικὴ συμβίωσι τῶν ἀνθρώπων. Μιὰ γενεὰ ποῦ θὰ μεγαλώσει ἔχοντας γιὰ ἰδανικὸν τῆς τὸ μίσος καὶ τὸ ἔγκλημα, πὸς θὰ μπορέσει, ἅμα ἐπικρατήσῃ, γιὰ νὰ μὴν αὐτοκαταστραφῇ, ν' ἀλλάξει ξαφνικὸν ἰδανικὰ; Ὁ κ. Παρορίτης ἀντιμετώπισε τὸ δίλημα καὶ τὶς συνέπειες τῆς ἀνάπτυξης τοῦ μίσους. Μένει ἐπιφυλακτικὸς μπροστὰ στὸ δρόμον τοῦ ἐγκλήματος καὶ ὅσο κι ἂν ὁ ἄλλος εἶναι πρὸ ἀργὸς καὶ πρὸ ἀβέβαιος, προτιμᾷ τὸ δρόμον τοῦ διαφωτισμοῦ. Ἡ θέση αὐτὴ δίνει ἕνα ἰδεολογικὸ βάθος στὸ βιβλίον του. Ὅμως τὸ πρόβλημα τὸ τοποθέτησε τόσο ἄτεχνα καὶ τόσο ἀδέξια, μέσα σὲ κατωστάσεις ὁλόκληρα αὐθαίρετες καὶ συμβατικὲς ποῦ τὶς ζοῦν ἄνθρωποι ποῦ δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο παρὰ ἀντρεϊκέλα, ὥστε τὸ ρομάντσο του δὲν δίνει οὔτε βιά γόνιμην νύξι στὸν ἀναγνώστη γιὰ νὰ βρῇ μὲ πεποίθησι τὸ σωστὸ δρόμον.

Τὰ νεοελληνικὰ βιβλία δὲν ἀνοίγουν ὀρίζοντες. Ὅταν ὁ ἀναγνώστης τὰ ξανακρίνει, ἀφοῦ τὰ διέβασε, δὲν ἔχει ἀποκτήσει τίποτα, γιατί δὲν τοῦ ἔχει δοθεῖ ἡ ἀφορμὴ νὰ σκεφθῇ, νὰ αἰστανθῇ, νὰ ξεπεράσῃ τὸν ἑαυτὸν. Περιφέρεται μὲ ἀνία σὲ κόσμους ἐξαντλημένους. Ἡ

φράση σέρεται μονότονη, άχρωμάτιστη, κι άπρόσωπη σαν τήν όλη αφήγηση. Ή όμοιότητα του ύφους όλων των νεοελλήνων συγγραφέων καταντάει καταπληχτική. Κανένας δέν κυνηγάει τό άπρόσωπο. Ή δημοτική επικράτησε, και οι συγγραφείς αναπάφησαν. Δέν άνησυχούν καθόλου από τήν ανεπάρκεια που παρουσιάζει σήμερα ή ελληνική γλώσσα.

Τό ελληνικό βιβλίο σωπαίνει. Δέν προσφέρει καμιά διέξοδο και καμιά απολύτρωση σε καμιά από τις τόσο βαριές ανθρώπινες αγωνίες.

ΑΛΚΗΣ ΘΟΥΛΟΣ

Η ΔΙΚΗ ΤΟΥ ΙΣΤΡΑΤΗ. Ή διάλεξη του Ίσρατί, που έγινε στή σειρά των Όμιλιών του Έκπαιδευτικού Όμίλου στο θέατρο της Αλάμπρας στις 11 του Γενάρη 1928 έδωσε άφορμή στή Δικαιοσύνη νά ενεργήσει ποινική δίωξη ενάντια στον κ. Γληνό, σαν πρόεδρο του Όμιλου, και στους κ. κ. Ν. Καζαντζάκη και Παναίτ Ίσρατί, που μίλησαν εκείνο τό βράδι για τή σημερινή Ρωσία. Στην άνάκριση παρουσιάστηκαν μάρτυρες τής κατηγορίας τά όργανα τής Δημόσιας Ασφάλειας, που παρακολούθησαν τή διάλεξη, και οι κ. κ. Έδστρ. Κουλουμβάκης αυτόκλητος χωρίς νά βρεθεί στή διάλεξη, για νά κατηγορήσει τον κ. Γληνό σαν κύριο υπαίτιο και οργανωτή τής διάλεξης, Δ. Δαμασκηνός, δικηγόρος, για νά καταθέσει, πως έχει πληροφορηθεί, πως οι κ. κ. Καζαντζάκης και Ίσρατί είναι πράχτορες τής Ρωσίας, και ό κ. Αλέξανδρος Έμπειρίκος Κουμουντούρος, βουλευτής, για νά καταθέσει, πως ό Ίσρατί δέν έχει καμιά αξία σαν συγγραφέας και είναι ένας χυδαίος ύβριστής του ελληνικού και του ρουμανικού λαού στα φιλολογικά έργα του.

Στό μετσών ό Ίσρατί απέλάθηκε από τήν Ελλάδα και οι κ. κ. Γληνός και Καζαντζάκης κλήθηκαν για νά δικαστούν στις 3 του Απριλίου. Τήν ημέρα εκείνη, επειδή δέν παρουσιάστηκαν μερικοί μάρτυρες τής κατηγορίας, ό εισαγγελέας ζήτησε και τό δικαστήριο δέχτηκε νά αναβληθεί ή δίκη «έπ' άόριστον». Τώρα ή δίκη όρίστηκε πάλι για τις 3 του Μάρ. Στο Δικαστήριο θά παρουσιαστεί μόνος ό κ. Γληνός, γιατί και ό κ. Καζαντζάκης αναχώρησε στο έξωτερικό. Λεπτομέρειες για τή δίκη θά δημοσιέψουμε στο έρχόμενο φυλλάδιο.

ΕΝΑ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΕΓΓΡΑΦΟ

Στις 2 του Απριλίου παρουσιάστηκε στα γραφεία τής «Αναγέννησης» ένας κλητήρας τής «Ιεράς Συνόδου τής Εκκλησίας τής Ελλάδος» και ζήτησε νά επιδώσει στον κ. Γληνό τήν ακόλουθη κλήση :

ΚΛΗΣΙΣ

Προς τον κ. **Δημήτριον Γληνόν**

Καλείσαι νά εμφανισθής εν τοις Γραφείοις τής Ιεράς Συνόδου τήν 3ην Απριλίου 1928 ήμέραν τρίτην και ώραν 9ην π. μ. και απολογηθής επί τής αποδιδομένης σοι κατηγορίας ύπονομεύσεως τής ορθοδόξου χριστιανικής ήμών πίστεως και διαδόσεως άθεϊστικών θεωριών και δοξασιών εν γένει.

Εν Αθήναις τή 30η Μαρτίου 1928

Έντολή τής Ιεράς Συνόδου

Ο ανακριτής

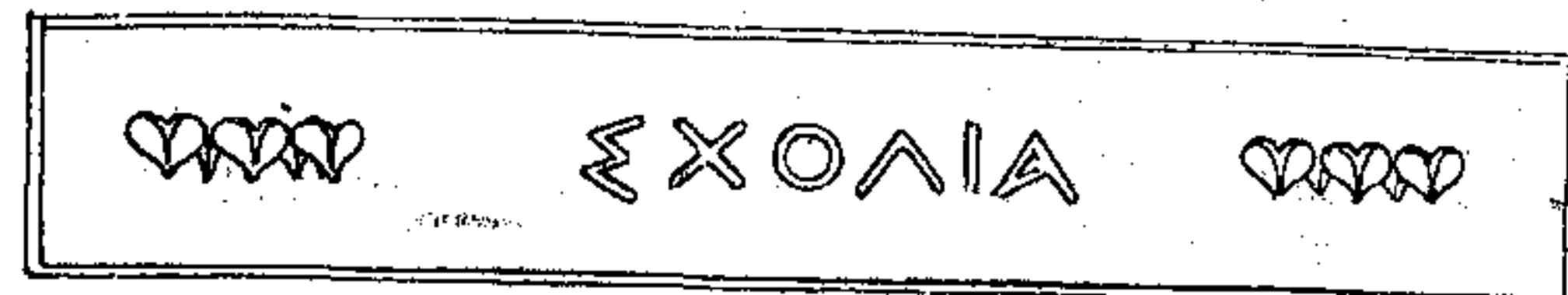
(ύπογρα.) Ο Σπάρτης Γερμανός

Μαζί με τήν κλήση ήταν και τό ακόλουθο επιδοτήριο :

«**Λαβόν κλήσιν του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Σπάρτης κ. Γερμανού δι' ής καλούμαι, όπως εμφανισθώ εν τοις Γραφείοις τής Ιεράς Συνόδου προς απολογία τήν 3ην Απριλίου 1928 ήμέραν Τρίτην και ώραν 9 π. μ.**

Ο λαβόν

Ο κ. Γληνός άρνήθηκε νά υπογράψει τό επιδοτήριο. Καθώς πληροφορηθήκαμε όμοια κλήση στάλθηκε και στον κ. Δελμούζο, και όπως δήλωσε ό Σεβ. Σπάρτης κ. Γερμανός, πρόκειται νά σταλεί και στους κ. κ. Ν. Καζαντζάκη, Κ. Βάρναλη, και στις κ. Ρόζα Ίμβριώτη και Π. Σ. Δέλτα. Στις 2 του Μάρ ή κ. Γληνός έλαβε και δεύτερη παρόμοια κλήση.

ΟΙ ΔΥΟ ΟΥΕΣ : Οι «συντηρητικοί» φιλόσοφοι, ποιητές, «διανοούμενοι» έχουν, ως γνωστό ένα ωραίο επάγγελμα, νά δίνουν μια ιδανική μορφή στα πεζά πράματα τής ζωής. Νοσταλγία ενός μεσαίωνα, αναζήτηση του Θεού, αλώνιες και άμετάβλητες ήθικες αξίες, ιδανική και υπερκόσμια πατρίδα του ανθρώπου, μυστική πηγή τής ζωής, ένότητα του ανθρώπου με τό θείο. Μά δίπλα σ' αυτούς υπάρχουν οι επίσης ωραίοι θεμελιωτές των ιδανικών αυτών, οι χωροφύλακες, οι ανακριτές, οι εισαγγελείς και οι μαγκουροφόροι των θείων και ανθρώπινων αξιών. Και ή άλλη όψη του ανάγλυφου ονομάζεται, ανακριτικό γραφείο, δημόσια ασφάλεια, μκουντρούμι, Παλιά Στρατώνα, έξορία στις Βόρειες Σποράδες και λευκός θάνατος από πείνα. Και οι πρώτοι και οι δεύτεροι έπιτελούν μια ύψηλότατη λειτουργία, νά διευκολύνουν τή χώνευση και νά εξασφαλίζουν τά άνεκα όργανα των κοριών τής ανθρώπινης κοινωνίας.

ΟΙ ΜΑΥΡΟΙ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΙΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ : Από τον καιρό που υπάρχει ανθρώπινη κοινωνία, υπάρχουν και Θεοί, ένας ή πολλοί, άσχημοι σαν τέρατα, ή ωραίοι σαν τον Απόλλωνα, στυγνοί και φοβεροί ή ήμεροι και φιλόανθρωποι. Μά δίπλα σ' αυτούς υπάρχουν πάντα και οι επίγειοι αντιπρόσωποι τους, οι μαύροι εισαγγελείς. Αυτοί πάντα διψούν αίμα. Αυτοί ποτίζουν κώνειο, ύψώνουν σταυρούς, ανάβουν φωτιές. Γιατί αυτούς τους χωρίζει τεράστια απόσταση και από τό Θεό και από τον άνθρωπο.

ΤΟ ΨΑΛΙΔΙ ΤΟΥ ΚΑΡΑΓΙΑΝΙΔΗ : «*Η Ιερά Σύνοδος τής Εκκλησίας τής Ελλάδος*» θέλει, φαίνεται, νά πετύχει πιστοποιητικό καλού Χριστιανού από τό ψαλίδι του Καραγιαννίδη. Και σκέφτηκε «*Αφού τό όρκωτό δικαστήριο δικάωσε τό ψαλίδι του Καραγιαννίδη, που έκοψε τά γένηα του Μητροπολίτη, σημαίνει, πως τό ψαλίδι αυτό ξέρει καλύτερα από μās τί είναι χριστιανική θρησκεία*». Δανείστηκαν λοιπόν τό ψαλίδι αυτό και είπαν : «*Νά καιρός νά φανούμε και μεις άντάξιοι λειτουργοί του Υψίστου. Νά κόψουμε με τό ψαλίδι αυτό τις γλώσσες των άθεων*». Και σύνταξαν άμέσως τήν κλήση προς τό Γληνό, τό Δελμούζο, τον Καζαντζάκη και τό Βάρναλη.

ΣΕ ΠΟΙΟ ΘΕΟ ΠΙΣΤΕΒΟΥΝ ΑΥΤΟΙ ; Για νά έλέγξει κανείς τον άλλον, πως δέν έχει πίστη, πρέπει νάχει ό ίδιος κάποια πίστη. Σε ποιό Θεό πιστέβουν λοιπόν εκείνοι, που καλούν τους άλλους ν' απολογηθούν για τήν «*άθεία*» τους ; Μήπως στο Θεό του «*έλέους*» και των «*οικτιρμών*» ; Στο Θεό τής έγκράτειας και τής λιτότητας και τής αυτοθυσίας ; Στο Θεό τής αγάπης και τής άγνότητας ; *Άς τό αποδείξουν πρώτα. Γιατί υπάρχει και κάποιος άλλος Θεός, Θεός φιλοχρήματος και φιλήδονος, Θεός τής «*ερίδος*» και των φιλοπρατειών, Θεός προγαστορας από ύπερσιτισμό και με έκκρεμείς κατηγορίες εναντίον του για πολύ κοινά έγκλήματα. Μήπως σ' αυτόν μās καλούν νά δηλώσουμε πίστη ;*

Η ΦΙΛΟΘΡΗΣΚΟΣ ΡΟΥΛΕΤΑ : Μόλις άρχισε ή Έβδομάδα των Παθών του Χριστού, οι δρόμοι τής Αθήνας γέμισαν από τραπέζια ρουλέτας και τό «*πλήρωμα τής Εκκλησίας*» έδειχνε τήν κατάνυξη του για τά πάθη, παίζοντας στυγνά και άπληστα όλημερις γύρω άπ' αυτά. Οι Άγιοι του Θεού εν τή μεταξύ κυνηγούσαν τους «*άθεους*». Γιατί ή φιλόθρησκη ρουλέτα είναι αποτέλεσμα τής καλιέργειας του θρησκευτικού συναισθήματος, που κάνουν αυτοί οι ίδιοι και ή συνείδηση τους ήταν ήσυχη γι' αυτό. Μά εν ξαναρχόταν ό Χριστός άπάνω στη Γή, πόσα φραγγέλια θά χρωιαζόταν για νά καθαρίσει τό Ναό του Υψίστου ;

ΚΑΤΑΓΓΕΛΙΑ : Άνκαι δέν ψηφίστηκε ακόμη τό περιφημό νομοθέτημα του κομμουνισμού, όμως, με τήν έλπίδα πως θ' αποχτήσουμε σύντομα στή νομοθεσία μās αυτό τό στολίδι

του πολιτισμού μας, προβαίνουμε κιόλας ἐπὶ τῆ βάσει του στις καταγγελίες που θὰ σώσουν τὴν κοινωνία μας ἀπὸ τὸν τρομερὸ κίνδυνο, που τὴν ἀπειλεῖ:

Καταγγέλλουμε λοιπὸν ὅλους ὅσοι διδάσκουν δοξασίες μυστικά ἢ φανερά ἀντίθετες πρὸς τὴν «καθεστηκυία»—ὡραιότατη, λαμπρότατη, τελειότατη καὶ ἄφραστη, ὡς γνωστὸ—κοινωνική, θερησκευτική, οικονομική καὶ οἰκογενειακὴν τάξιν», καὶ ὅλους ὅσοι ἔχουν στὸ σπῖτι τους βιβλία σχετικά. Καταγγέλλουμε 1) Τὸν Πανελλήνιο Σύνδεσμο ἁστικής ιδιοκτησίας, γιατί ζητεῖ τὴν κατάργησιν τοῦ ἐνοικιοστάσιου—καθεστηκυία οικονομική τάξις. 2) Ὅλες τις μαιωνικές καὶ θεοσοφικές σοφές, γιατί ἡ διδασκαλία τους εἶναι ἀντίθετη πρὸς τὴν ὑφισταμένην θερησκευτικὴν τάξιν—δηλαδή τὰ δόγματα τῶν ἀναγνωρισμένων ἐκκλησιῶν. 3) Τὴν Ἑταιρίαν ψυχικῶν ἐρευνῶν, γιατί διδάσκει ἐμφανίσεις ψυχῶν καὶ πνευμάτων ἀπάνω στὴ γῆ—πράμα, που δὲν παραδέχεται ὁ Χριστιανισμὸς. 4) Τὴν Ἀνθρωπολογικὴ Ἑταιρίαν καὶ ὅλους ὅσοι διδάσκουν ἢ παραδέχονται τὴ Δαρβίνεια θεωρία καὶ γενικὰ θεωρίες ἀντίθετες πρὸς τὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας γὰρ τὴ γένεσιν τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου. 5) Τὸ Σύνδεσμο τῶν Δικαιωμάτων τῆς Γυναικός, γιατί ζητεῖ νὰ δώσει δικαιώματα στὴ γυναίκα, που σημαίνει ἀλλαγὴ τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκογενειακῆς τάξις. 6) Ὅλους ὅσοι ἔχουν στὸ σπῖτι τους τὰ βιβλία τοῦ Ρενάν, τοῦ Ντάρβιν, τοῦ Χαϊκελ, τοῦ Μάρξ, τοῦ Λενίν. 7) Ὅλους ὅσοι ἔχουν στὸ σπῖτι τους φιλοσοφικά συγγράμματα, ἐξὸν ἀπὸ τὰ βιβλία τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν Ἀμαρτωλῶν Σοτηρία. 8) Ὅλους ὅσοι ἔχουν στὸ σπῖτι τους ἢ πουλοῦν τὴν «Πολιτεία» τοῦ Πλάτωνα, γιατί αὐτὸς ζητεῖ ἀλλαγὴ ὅλης τῆς «ὑφισταμένης κοινωνικῆς, οικονομικῆς, θερησκευτικῆς καὶ οἰκογενειακῆς τάξις».

Προσωπικὰ τέλος καταγγέλλουμε τὸν κ. Μιχαλακόπουλο, γιατί ἔχει στὴ βιβλιοθήκη του ὅλα τὰ συγγράματα τοῦ Μάρξ καὶ τοῦ Λενίν, καὶ ζητοῦμε νὰ δοθεῖ τὸ καλὸ παράδειγμα ἀρχίζοντας ἀπ' αὐτόν.

ΤΟ «ΒΑΓΓΕΛΑΚΙ ΤΣΗ ΜΑΜΗΣ»: Ὁ κ. Θεόδουλος Νικολούδης, γαντοφορεμένος Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας καὶ «ἱστορικὸν φαινόμενον» δημοσιέβει στὴν ἐφημερίδα του γιὰ τοὺς μαλιαροὺς: «Τὰ ὑποκείμενα αὐτά, ἀπὸ τὰ ὅποια ὁ Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας ἀπήλλαξε καὶ τοὺς διαδρόμους τοῦ Ὑπουργείου του ἀκόμη... προσποιούμενοι, ὅτι δὲν ἀντιλαμβάνονται, ὅτι τὰ δύο των πόδια ἔχουν τετῆ πρὸ καιροῦ εἰς ἓνα παπούτσι, κινδυνεύουν καὶ τὰ ὠτία των. Θὰ τοὺς ἀποκοποῦν ὅπως δὴποτε καὶ ὄχι μετὰ μακρὸν χρόνον». Ἐρὲ Μιστόκλη, καὶ ἂν τραβήξω τὴν ἰσόβια.

Ἡ ΠΡΟΔΟΤΙΚΗ ΦΩΝΑΣΚΙΑ: Στὴν ἴδια ἐφημερίδα ὁ ἴδιος κ. Νικολούδης αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ φωνάξει: «Τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας δὲν προΐσταται πλέον ὁ κ. Γληνός, ἀλλὰ ὁ κ. Νικολούδης». Ἡ καταπληκτικὴ αὐτὴ ἀποκάλυψη ὕστερα ἀπὸ ἓνα χρόνον τόσο ἥρωικῆς ὑπουργίας, μοιάζει παραπολὺ μὲ τίς φωνές, που βγάζουν τὴ νύχτα οἱ φοβισμένοι διαβάτες τῆς ἐρμιάς γιὰ νὰ δώσουν λίγὸ θάρος στὸν ἑαυτὸ τους. Τίποτε ἄλλο δὲ θὰ μπορούσες νὰ προδώσει τὸν ἑσωτερικὸν τρόμον καὶ τὴν ἀμφισβόλια τοῦ κ. Νικολούδη, πὺς παρ' ὅλους τοὺς δονκιχωτισμούς του «δὲν προΐσταται αὐτὸς τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας».

Ἡ ΒΟΗ: Πραγματικά. Στὴ βεβαίωση τοῦ κ. Ἱστορικοῦ Φαινομένου, πὺς αὐτὸς κυβερνάει τὴν παιδεία, ἀπάντησαν οἱ δάσκαλοι ἀπ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα «ἐν βοῇ». Καθαίρασε τὸ Συμβούλιο τῆς Δασκαλικῆς Ὁμοσπονδίας καὶ ἡ Συνέλευσις τῶν Δασκάλων στίς 10 τοῦ Δεκεμβρίου τὸ ξαναδιώρισε «παμψηφεί». Ἐπαιψε τὸν κ. Ρουχωτῆ, γιὰ κομμουνιστὴ καὶ ἀνεπιθύμητο, καὶ τοῦ τὸν ἔστειλαν πίσω οἱ δάσκαλοι μὲ ἑξὶ χιλιάδες (ἀριθ. 6.000) ψήφους. Τιμώρησε μὲ δέμηνη πᾶψη τὸν κ. Ἀναγνωστάτοπουλο, σάν πρόεδρο τῆς Ὁμοσπονδίας τῆς Μέσης, καὶ τοῦ τὸν ἔστειλαν «Ἐκπαιδευτικὸν Σύμβουλο» οἱ λειτουργοὶ τῆς Μέσης. Πραγματικά ὁ κ. Νικολούδης «προΐσταται τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας». Ὁραῖο πρᾶμα ἀλήθεια ὁ αὐτοθαυμασμὸς!

ΥΒΡΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΕΣ: Στὴ μεγαλόπρεπη αὐτὴ ἐκδήλωσις τῆς δασκαλικῆς ἀξιοπρέπειας καὶ τῆς ἐπαγγελματικῆς συνείδησις ἀπαντοῦν τὰ ὄργανά του κ. Νικολούδη, πὺς ἡ ψῆφος των εἶναι ἀποτέλεσμα τρομοκρατίας, που ἀσκοῦν οἱ μαλιαροί. Ἀπαντοῦν δηλαδή μὲ τὴ μεγαλύτερη βρισιά. Ὁ δάσκαλος, κατὰ τὴ γνώμη τους, εἶναι ἓνα δειλὸ ἀγελοῦσο, που φοβάται τίς σκιές ἀνθρώπων, που δὲν ἔχουν καμιὰ ἐξουσία στὰ χέρια τους. Μὰ μὲ τὴν ἴδια λογικὴ ἔπρεπε νὰ φοβάται πολὺ περισσότερο σήμερον ἐκείνους που κρατοῦν τὴν ἐξουσία καὶ κακομεταχειρίζονται τοὺς νόμους γιὰ νὰ τὸν καταποτήσουν. Μὰ ἡ πραγματικότητα εἶναι πολὺ διαφορετικὴ. Ἰσα ἴσα μὲ τὴ στάση τους ὅλη τὴν περασμένη χρονιά δείξανε οἱ δάσκαλοι καὶ τῆς Δημοτικῆς καὶ τῆς Μέσης πόσο ὠρίμασε ἡ συνείδησις τους, πόσο αὐτοσεβασμὸ ἔχουν, καὶ πόσο ξέρουν νὰ ὑπερασπίσουν γενναίᾳ τὰ δικαιώματα τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ

Ἡ «Ἀναγέννησις» τυπώνεται σὲ 5000 ἀντίτυπα καὶ κυκλοφορεῖ πλατύτατα σ' ὅλο τὸ μορφωμένο κόσμον τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδιαίτερα στὸν ἐκπαιδευτικόν. Ἀναγράφει κάθε βιβλίον που τῆς στέλλεται ἓνα ἀντίτυπον σὴ διεύθυνσις: Κον Δημ. Γληνόν, ὁδὸς Σταδίου 28 Μέγαρον Ἐφεσίου, Δωμ. ἀριθ. 59, Ἀθήνα. Ἡ «Ἀναγέννησις» ἐπιθυμεῖ νὰ δίνει μὲ τὸ βιβλιογραφικὸν τῆς δελτίου, ἂν εἶναι δυνατόν, μιὰ εἰκόνα τῆς πνευματικῆς μας κινήσεως. Γι' αὐτὸ παρακαλεῖ θερμὰ τοὺς συγγραφεῖς καὶ ἐκδότας νὰ τῆς στέλνουν τὰ ἔργα τους.]

Α. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ

Ν. ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ: Χριστός. (Δράμα). Ἀθήνα. (Ἐκδ. «Στοχαστής») 1928. Σχ. 80 Μ. Σελ. 105. (Δ).

ΦΩΤΟΥ ΓΙΟΦΥΛΛΗ: Διηγήματα. Ἀθήνα 1928. Σχ. 80 μ. Σελ. 110. (Τυπογραφεῖο Γεωργίου). (Δ).

Μ. ΚΑΛΛΟΝΑΙΟΥ: Σκίτσα καλλονῆς. Ἀθήνα 1927. Σχ. 80 Μ. Σελ. 48.

ΝΤΟΡΟΥ ΝΤΟΡΗ: Ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ παρανθρώπου. Ἀθήνα 1928. Σχ. 160 Σελ. 18. Ἀρ. 5. (Δ).

Β. ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΛΑΜΠΗ ΒΟΛΑΝΑΚΗ: Ἡ τέχνη σάν κοινωνικὸ φαινόμενον. Ἀθήνα 1928. Σχ. 80 μ. Σελ. 76. Ἀρ. 15. (Δ).

Γ. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ

Μ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ: Τί περιμένουμε ἀπὸ σᾶς. (Χαιρετισμὸς πρὸς τοὺς νέους τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης). Θεσσαλονίκη 1928. Σχ. 160 Σελ. 28. (Δ).

Γ. Ν. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ: Σκέψεις τινὲς περὶ ὁργανώσεως τῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἀθήνα 1928. (Ἐκδ. Π. Δημητράκος) Σχ. 80 μ. Σελ. 152. (Κ).

RUDOLF PINTNER: Διανοητικαὶ καταμετρήσεις. Μετάφρασις Κ. Μυριανθέως. Λευκωσία Κύπρου 1927. Σχ. 80 μ. Σελ. 372. (Κ).

Δ. ΙΣΤΟΡΙΚΑ

ΚΩΣΤΑ ΚΑΙΡΟΦΥΛΛΑ: Ὁ Γολγοθᾶς τοῦ Καποδίστρια. (Μηνιαία ἐκδοσις «Ἐρευνα»). Ἐκδ. Α. Κασσιόνης. Ἀλεξάνδρεια 1928. Σχ. 80 Μ. Σελ. 30. Ἀρ. 7. (Κ).

Ε. ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ: (Μηνιαῖο Λογοτεχνικὸ Περιοδικὸ) Διευθυντής: Γιάννης Μουρέλλος. Ἡράκλειο Κρήτης. Χρόνος Β'. Βιβλίον 17ο καὶ 18ο. Φεβρουάριος—Μάρτιος 1928. Σχ. 80 μ. Σελ. 80. Συνδρ. δρχ. 120. (Δ).

ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΝΗ ΤΕΧΝΗ: (Μηνιαῖο Λογοτεχνικὸ καὶ Καλλιτεχνικὸ Περιοδικὸ) Διευθ: Ρίκα Σεγγοπούλου. Ἀλεξάνδρεια. Χρονιά Β'. Τεύχ. 5ο Ἀπρίλιος 1928. Σχ. 80 Μ. Σελ. 40. Συνδρ. δρχ. 100. (Δ).

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ: (Δεκαπενθήμερο Περιοδικὸ) Διευθυντές: Κ. Μπασιῆς καὶ Β. Μυλατάκης. Ἀθήνα. Χρόνος Β'. Τόμος Β'. φύλ. 9 Σελ. 40. Σχ. 80 Μ. (Δ).

ΝΕΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ: (Μηνιαία ἐκδοσις μελέτης, κριτικῆς καὶ τέχνης). Διευθύνεται ἀπὸ κριτικὴ ἐπιτροπή. Ἀθήνα. Χρονιά πρώτη, ἀρ. φυλ. 4 Σχ. 40. Σελ. 30 Συνδρ. δρχ. 50. (Δ).

ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΑ ΖΩΗ: (Μηνιαῖο Φιλολογικὸ Περιοδικὸ) Ἐπιμελητές: Θ. Προδρόμου καὶ Μ. Παύλου. Ἀθήνα, Χρονιά Α'. ἀρ. φυλ. 1. Ἀπρίλιος 1928. Σχ. 80 Μ. σελ. 32. Συνδρ. δρχ. 60.

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ: (Μηνιαῖον Περιοδικόν, ὄργανον τῆς Ὁμοσπονδίας τῶν ἐν Ἀμερικῇ

Ἑλληνικῶν ἐπιστημονικῶν συνδέσμων). Νέα Ὑόρκη, ἀρ. φυλ. 19. Μάρτιος 1928. Σχ. 40 σελ. 32 Συνδρ. δολ. 3.

ΠΑΡΘΕΝΩΝ : (Μηνιαῖον Ἐγκυκλοπαιδικὸν Περιοδικὸν) Διευθ. Ἀγ. Ράλλης. Ἀθήναι. Ἔτος Α'. ἀριθ. 1. Μάρτιος 1928. Σχ. 40 σελ. 32. Συνδρ. δρχ. 120.

ΙΟΝΙΟΣ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ : (Μηνιαῖο ἱστορικὸ, φιλολογικὸ καὶ καλλιτεχνικὸ περιοδικό). Διευθύντρια : Μαριέττα Μινώτου. Ζάκυνθος. Ἔτος Β'. ἀρ. 13. Ἀπρίλιος 1928. Σχ. 80 Μ. Σελ. 16 Συνδρ. δρχ. 35 (Δ καὶ Κ).

ΕΛΛΗΝΙΣ : (Μηνιαῖον Περιοδικὸν τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου τῶν Ἑλληνίδων). Ἀθήναι. Ἔτος Η'. τεύχος 4, Ἀπρίλιος 1928. Σχ. 40 Σελ. 30. Συνδρ. δρχ. 80) Κ. καὶ Δ. καὶ Μ).

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ : (Μηνιαῖον Περιοδικὸν) Διευθύντρια : Εὐγενία Ζωγράφου. Ἀθήναι. Ἔτος ΚΑ'. Τεύχος 245. Μάρτιος 1928. Σχ. 40 Σελ. 16 Συνδρ. δρχ. 50.

ΝΕΑ ΛΙΩΓΗ : (Μηνιαῖο Παιδαγωγικὸ Δελτίο). Διευθύνεται ἀπὸ συντακτικὴ ἐπιτροπή. Ἀθήνα. Χρόνος Β'. Ἀριθ. 2—3 Φλεβάρη—Μάρτης 1928. Σχ. 80 Μ. Σελ. 80. Συνδρ. δρχ. 120. (Δ).

ΠΡΟΜΗΘΕΥΣ : (Ὁ Πυρφόρος) Δεκαπενθήμερον ἐκπαιδευτικὸν περιοδικόν. Διευθ. Γ. Φ. Δαφέρμος. Ρέθυμνον. Ἔτος Δ'. ἀριθ. φυλ. 80. Ἀπρίλιος 1928. Συνδρ. δρχ. 50.

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΝ ΒΗΜΑ : (Ὅργανον τῆς Διδασκαλικῆς Ὁμοσπονδίας). Ἀθήνα. Χρονιά Α'. ἀριθ. φυλ. 170 Ἀπρίλης 1928. Συνδρ. δρχ. 75.

ΔΕΛΤΙΟΝ : (Ὅργανον Ὁμοσπονδίας λειτουργῶν Μέσης Ἐκπαίδευσεως, ἐκδιδόμενον κατὰ ἡμέραν ἐπιμελεῖα τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς). Ἀθήναι. Ἔτος Β'. ἀριθ. φυλ. 11 Μάρτιος 1928.

Ο ΑΓΩΝΑΣ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ : (Δεκαπενθήμερο δελτίο τοῦ Συνδέσμου γιὰ τὰ δικαιώματα τῆς γυναίκας). Ἀθήνα. Χρονιά Ε'. ἀριθ. φυλ. 66 Ἀπρίλης 1928 Συνδρ. δρχ. 40.

ΑΡΧΕΙΟΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ : (Ὅργανον δημοσιεύσεων τῆς Ἑταιρίας τῶν Κοινωνικῶν καὶ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν). Ἀθήναι. Ἔτος Η'. Τεύχος Α'. Ἰανουάριος—Μάρτιος 1928. Σχ. 80 Μ. Συνδρ. δρχ. 100

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ : (Περιοδικὸν σύγγραμμα ἰδρυθὲν καὶ ἐκδιδόμενον προνοία τοῦ Μητροπολίτου Ἰωαννίνων Σπυρίδωνος Βλάχου). Ἰωάννινα. Ἔτος δεύτερον 1927. Σχ. 80 Μ. σελ. 62 (Κ).

L' ÉCOLE EMANCIPIÉE : (Revue Pédagogique hebdomadaire de la Fédération des Syndicats de l' Enseignement) 18me Année (1927—1928) Συνδρομή 35 γαλ. φρ.

LIBRE : (Tous les deux mois). Directeur : Louis Roussel. Montpellier, Héroult, France. No 64 - 65. Février—Mars 1928. Σχ. 40 Σελ. 16. Συνδρομή 1.60 γαλ. φρ. τὸ τεύχος.

L' INTERNATIONALE DE L' ENSEIGNEMENT : (Bulletin Mensuel) 6me Année 1918. No 6. Mars—Avril 1928. Paris. 8. Avenue Mathurin—Moreau. Σχ. 80 Μ. Σελ. 40, τιμὴ 1.60 γαλ. φρ. τὸ φιλλλάδιο.

POUR L' ÈRE NOUVELLE : (Revue mensuelle d' éducation nouvelle) 7me Année, No 36. Mars 1928. Συνδρ. 40 γαλ. φρ. (Librairie J. Crémien, 11, Rue de Clurey, Paris Ve).

L' EDUCAZIONE NATIONALE : (Organo di studio dell' educazione nuova) Direttore Giuseppe Lombardo—Radice. Anno X. Marzo 1928. Roma. Via Ruffini No 2 A Σχ. 80 Μ. Σελ. 64.

Σημείωση : Οἱ ἀριθμοὶ τῶν σελίδων τοῦ πρώτου τυπογραφικοῦ φύλλου εἶναι λαθιασμένοι κατὰ 100. Ἀντὶ 437—452 τὸ σωστὸ εἶναι 337—352.

"ANAGHENNISSI,"

(RENAISSANCE)

REVUE MENSUELLE

PHILOSOPHIE — SCIENCE — ART — ÉDUCATION

"LA PRATIQUE SCOLAIRE,"

SUPPLÉMENT MENSUEL

DIRECTEUR

DR D. A. GLINOS

RÉDACTEUR

DR C. D. SOTIRIOU

ATHÈNES, RUE DE STADE 28

2ME ANNÉE, N⁰ 8, AVRIL 1928

SOMMAIRE DE L' "ANAGHENNISSI,"

SALUT, SALUT, O LIBERTÉ.

COSTAS VARNALIS : L' art et le milieu social.

P. VALERY : Une Conférence.

CLEON PARASCHOS : L' idéal patriotique du poète Valaoritis.

Mme ANGELE CASTANAKI : Quelques questions de morale.

DISCUSSIONS.

STRATIS SOMERITIS : Propos politiques. La femme et la politique.

CRITIQUES, CHRONIQUE, REMARQUES.

BULLETIN BIBLIOGRAPHIQUE.

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΣΤΗΝ «ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ» Για ἓνα χρόνο Δρχ. 120.—

Γιὰ ἕξι μῆνες > 65.—

ΜΑΖΙ ΜΕ ΤΗ «ΣΧΟΛΙΚΗ ΠΡΑΞΗ» Για ἓνα χρόνο > 130.—

Γιὰ ἕξι μῆνες > 70.—

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΓΙΑ ΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ Σελίδια 10.—

ΤΟ ΤΕΥΧΟΣ Δρχ. 12.—

Γιὰ τὰ μέλη τοῦ «ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ» καὶ τὰ

δύο περιοδικὰ μαζί 109 δρχ. τὸ χρόνο.

Ἡ «Σχολικὴ Πράξη» δὲν πωλεῖται χωριστά.

Οἱ συνδρομαὶ, τὰ γόθματα, τὰ χειρόγραφα στέλνονται στὸν κ. Δημ. Γληό,

Ἀθήνα, Ὁδὸς Σταδίου 28 (Μέγαρο Ἐφεσίου Δωμ. ἀρ. 59).

Συνδρομητὲς γράφονται ἀκόμη στὸ Βιβλιοπωλεῖο Γ. Καλέργη, Ὁδὸς Πα-

νεπιστημίου 22, ἀντίκρου στὴ νέα Λαϊκὴ Τράπεζα καὶ στὸ βιβλιοπωλεῖο

Ἄτλας, κάτω ἀπὸ τὸ Δημοτικὸ Θέατρο, ἀπέναντι στὸ Ταχυδρομεῖο.

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ Α. Ε.

ΜΕΓΑ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΙΚΟΝ ΛΕΞΙΚΟΝ

ΖΗΤΗΣΑΤΕ ΟΡΟΥΣ ΑΠΟΚΤΗΣΕΩΣ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ

ΓΡΑΦΕΙΑ: ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ 28-ΑΘΗΝΑ

Ο Εκπαιδευτικός Όμιλος είναι το σωματείο της πρωτοπορείας του δημοτικισμού.

Σκοπός του να βοηθήσει να αναμορφωθεί ριζικά η ελληνική παιδεία. Κάθε προοδευτικός δάσκαλος πρέπει να είναι μέλος του.

Τα μέλη πληρώνουν ταχτική συνδρομή 55 δραχ. το χρόνο, έκτακτη εισφορά 45.

Οι δάσκαλοι πληρώνουν ταχτική συνδρομή 40 δραχ. το χρόνο, έκτακτη εισφορά 30 δραχ. το χρόνο.

Τα μέλη του Εκπαιδευτικού Ομίλου παίρνουν την «Αναγέννηση» μαζί με τη «Σχολική Πράξη» πληρώνοντας 100 δραχ. το χρόνο.

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΕΠΙΣΤΗΜΗ
ΤΕΧΝΗ
ΠΑΙΔΕΙΑ

Β
9 10

ΑΘΗΝΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ Δ. ΓΛΗΝΟΣ